

**МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ
ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
СЕКТОР ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК
«ГУЦУЛЬЩИНА»**

Міністерство
захисту довкілля
та природних ресурсів
України

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ
УКРАЇНИ ЩОДО НАДАННЯ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРОВАДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ, ПОСЛУГ ІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ
ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ ТА ДЕЯКИХ ПОСЛУГ У
СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ОСІБ З
ІНВАЛІДНІСТЮ, ІНШИХ МАЛОМОБІЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ
НАСЕЛЕННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ ВЕТЕРАНІВ**

Гуцульщина
національний природний парк

**FUNDACJA
PUSZCZY
ROMINCKIEJ**

FUNDACJA
EDUKACJA
DLA DEMOKRACJI

#gen
Warmii i Mazur

Region in Transition

**POLSKO-AMERYKAŃSKA
FUNDACJA WOLNOŚCI**

**МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ
ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
СЕКТОР ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ГУЦУЛЬЩИНА»**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ЩОДО
НАДАННЯ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ
ПРОВАДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОСЛУГ ІЗ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ ТА
ДЕЯКИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ
ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ІНШИХ МАЛОМОБІЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ
НАСЕЛЕННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ ВЕТЕРАНІВ**

**КОСІВ – КИЇВ
2025**

Методичні рекомендації для установ природно-заповідного фонду України щодо надання послуг, пов'язаних із забезпеченням провадження рекреаційної діяльності, послуг із організації та проведення освітньо-виховних заходів та деяких послуг у сфері господарської діяльності для осіб з інвалідністю, інших маломобільних категорій населення та військових ветеранів

Упорядники:

Пасайлюк Марія – к.б.н., старший дослідник, заступник директора з наукової роботи Національного природного парку «Гуцульщина».

Кузьменко Наталія - завідувач Сектору цивільного захисту та охорони праці Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

Ковалюк Іванна – вчитель англійської мови, вихователь групи продовженого дня Вербовецької гімназії Косівської міської ради, мама дитини з інвалідністю.

Павлюк Василь – начальник рекреаційно-виховного відділу еколого-просвітницького центру «Маєток Святого Миколая» Національного природного парку «Гуцульщина».

Рецензенти:

Баланюк Любов – директор Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Косівської міської ради Косівського району Івано-Франківської області.

Гавриш Людмила – художниця, засновниця арт-студії Talanovuty, мама, що виховує дитину із спектрами аутизму.

Лазарович Марія – поетеса, письменниця, збирачка фольклору, мама, жінка з інвалідністю, яка живе повноцінним життям.

Ропар Василь – начальник управління соціального захисту населення Косівської районної державної адміністрації.

Дані методичні рекомендації підготовлені в рамках проєкту «Україна: національні природні парки доступні для людей з інвалідністю», який реалізувався Національним природним парком «Гуцульщина» у співпраці із Ландшафтним парком «Пуща Ромінська» (Республіка Польща), Фондом «Пуща Ромінська» (Республіка Польща) за підтримки Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та співфінансувався Польсько-Американським Фондом Свободи, Вармінсько-Мазурським воєводством в рамках програми RITA – «Зміни в регіоні», яку реалізує Фонд «Освіта для демократії».

Методичні рекомендації враховують законодавчу базу, на основі якої функціонують установи природно-заповідного фонду України, законодавчу базу стосовно потреб і проблем осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення а також досвід роботи з людьми з інвалідністю польських колег установ ПЗФ і працівників НПП «Гуцульщина». Дана праця включає в себе як документи, які затверджені відповідними державними структурами і відтак є обов'язковими до виконання, так і пропозиції від упорядників, впровадження яких дозволить значно покращити доступність установ ПЗФ для відвідувачів з інвалідністю та маломобільних груп населення, військових ветеранів.

Для співробітників установ ПЗФ, які надають послуги, пов'язані із забезпеченням провадження рекреаційної діяльності, послуг із організації та проведення освітньо-виховних заходів та деяких послуг у сфері господарської діяльності а також для виважених адміністративних рішень з врахуванням потреб осіб з інвалідністю, інших маломобільних категорій населення, а також потреб військових ветеранів.

**METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS
FOR INSTITUTIONS OF THE NATURE RESERVE FUND OF UKRAINE
ON THE PROVISION OF RECREATIONAL, EDUCATIONAL, AND
SELECTED ECONOMIC SERVICES FOR PERSONS WITH DISABILITIES,
OTHER LOW-MOBILITY GROUPS, AND MILITARY VETERANS**

**KOSIV – KYIV
2025**

ЗМІСТ

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	7
ВСТУП	9
1. ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	12
1.1. Міжнародні документи, що засвідчують права осіб з інвалідністю	12
1.2. Державні нормативні акти та інші правові аспекти з питань прав та інтересів осіб з інвалідністю в Україні	15
1.3. Статистичні відомості щодо чисельності осіб з інвалідністю в Україні та світі	21
1.4. Поняття інвалідності у світовій практиці	23
1.5. Гендерна політика	24
2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДОСТУПНОСТІ ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	26
2.1. Нормативні акти, що регулюють питання доступності природоохоронних територій для осіб з інвалідністю	26
2.2. Законодавчі підстави надання пільг на послуги в установах ПЗФ для осіб з інвалідністю	28
2.3. Фінансові інструменти для забезпечення реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Співпраця із органами місцевого самоврядування	29
2.4. Безбар'єрність та безпека в установах ПЗФ	32
2.5. Організація роботи з особами з інвалідністю в установах ПЗФ	37
2.6. Облік відвідувачів установи ПЗФ	38
3. ДОСТУПНІСТЬ ТЕРИТОРІЙ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ ПЗФ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	40
3.1. Правові аспекти	40
3.2. Доступність інфраструктури стаціонарних об'єктів ПЗФ	44
3.3. Тактильні елементи доступності	48
3.4. Вимоги до проектування будівель і споруд громадського призначення із урахуванням потреб осіб з порушенням слуху	51
3.5. Пожежна безпека	51
3.6. Санітарно-гігієнічні вимоги	52
3.7. Укриття	54

4.	ДОСТУПНІСТЬ ТИМЧАСОВИХ СПОРУД УСТАНОВ ПЗФ ТА МАЛИХ АРХІТЕКТУРНИХ ФОРМ	58
5.	ДОСТУПНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ПЗФ	67
5.1.	Рекреаційні зони	68
5.2.	Облаштування екостежок та маршрутів для осіб з інвалідністю	69
6.	ЦИФРОВА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДОСТУПНІСТЬ	73
7.	КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІ РІШЕННЯ	77
7.1.	Люди з порушеннями зору.	77
7.2.	Люди з порушеннями слуху	85
7.3.	Діти із розумовими порушеннями. Приклади екоуроку.	84
7.3.1.	Деякі психологічні особливості дітей із РАС	89
7.3.2.	Загальні рекомендації по проведенню занять	89
7.3.3.	Приклади проведення екоосвітніх занять, які апробовані на практиці батьками, що виховують дітей з інвалідністю	93
7.3.4.	Заняття для дітей із синдромом Дауна	96
7.4.	Комунікація із дорослими із синдромом Дауна	98
8.	РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ В УСТАНОВАХ ПЗФ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ВЕТЕРАНІВ/ВЕТЕРАНОК ТА ОСІБ ІЗ І ПТСР	99
8.1.	Законодавчі моменти	99
8.2.	Ветерани, суспільство, комунікація	100
8.3.	Деякі правила комунікації із ветеранами та людьми із військовим досвідом, у тому числі ПТСР	102
8.4.	Види майстер-класів, які варто пропонувати ветеранам.	105
9.	ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПЗФ	107
10.	ДОСВІД РОБОТИ НПП «ГУЦУЛЬЩИНА» З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ВЕТЕРАНАМИ	112
10.1.	Центр гуцульського коня «Гуцулик»	112
10.2.	Реалізація проєктів, дотичних до питання безбар'єрності	116
11.	ПРИКЛАДИ БЕЗБАР'ЄРНОГО ОБЛАШТУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЦЕНТРІВ ТА ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	118
12.	СПІВПРАЦЯ ІЗ ДЕРЖАВНИМИ УСТАНОВАМИ, ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ПРИВАТНИМ СЕКТОРОМ	125
13.	АУДИТ	130
	ВИСНОВКИ	133

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Автостоянка, стоянка – територія, відведена для паркування та стоянки транспортних засобів.

АП – аудіопоказчики. Поділяються на звукові маячки-сигналізатори та голосові інформатори.

ВЕД – візуальні елементи доступності. Створення ВЕД відбувається за допомогою кольорових рішень, інформаційних табличок, інформаторів та показчиків.

ГО – громадська організація (неурядова організація).

ДБН – державні будівельні норми.

ЕС – екологічна стежка – пізнавально-туристична стежка, яка є облаштованою та особливо охоронюваним прогулянково-пізнавальним маршрутом, створеним з метою екологічної освіти населення через встановлені за маршрутом інформаційні стенди.

ІТІП – Інформаційні таблички, інформатори та показчики.

КК – крісло колісне.

КПІ – Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю.

Місце відпочинку – загальнодоступний рекреаційний об'єкт, розташований, наприклад, на екостежках та маршрутах. Цей об'єкт облаштований інфраструктурою достатньою для того, аби особа могла присісти, відпочити та/чи сховатися від дощу а також відповідним інформаційним супроводом щодо цікавинок та напрямку руху маршруту.

МГН – маломобільні групи населення – люди, що відчувають труднощі при самосійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або орієнтуванні в просторі. До МГН відносять осіб з інвалідністю, людей з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітних жінок, літні людей, людей з дитячими колясками.

ММ – маркірований маршрут – маршрут, позначений спеціальним знаками.

МР – методичні рекомендації.

МСД – Міжнародний символ доступності.

НПП – національний природний парк.

ОВІ – оздоровча верхова їзда.

ОІ – особа з інвалідністю.

ПЗФ – природно-заповідний фонд

ПРУ – протирадіаційне укриття.

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад.

РАС – розлади аутистичного спектру.

СПП – споруда подвійного призначення.

ТГ – територіальна громада

ТЕД – Тактильні елементи доступності. Поділяються на тактильні смуги (**ТС**) та тактильні інформаційні покажчики (**ТІП**).

ТІП – тактильні інформаційні покажчики. ТІП поділяються на інформаційні тактильні таблички (зовнішні і внутрішні), інформаційні тактильні позначки та мнемосхеми.

ТП – тактильна позначка. Тактильні позначки повинні містити коротку інформацію, виконану у тактильному вигляді плоско друкованого тексту та шрифтом Брайля.

ТС – тактильні смуги. За принципом встановлення ТС поділяються на: стандартні та спеціальні. Стандартні ТС – це зовнішні та внутрішні смуги зі звичайних (типових) елементів середовища. Зовнішні стандартні ТС – це: бордюрний камінь, газон, пішохідна доріжка і т.д. Внутрішні стандартні ТС – це: решітки чи килимки для витирання ніг, килимкові доріжки, підлогове покриття тощо. Спеціальні ТС - це тактильні поверхні, виготовлені зі спеціальних тактильних індикаторів.

УСЗН – управління соціального захисту населення.

ВСТУП

У 2009 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю (КПІ)* і Факультативний протокол до неї. З цього часу імплементація Конвенції є одним із пріоритетних завдань Уряду.

КПІ має на меті дати можливість особам з інвалідністю реалізувати усі права людини та основні свободи нарівні з іншими особами. При цьому безбар'єрність, згідно з положеннями КПІ, стосується не лише осіб з інвалідністю, але усіх людей, хто у повсякденному житті стикається з різними типами бар'єрів: інфраструктурними, інформаційними, цифровими, комунікаційними, освітніми, економічними та суспільними. Таким чином батьки із дітьми, особи, що використовують опори для пересування, травмовані особи, які можуть рухатися, але їх рух сковують фіксувальні пристрої (при переломах, вивихах, розтягненні сухожилля тощо) перебувають також, згідно Конвенції, у категорії захищених осіб. Імплементація Конвенції у законодавство України – процес систематичний та регламентований.

Разом з тим питання фізичної, інформаційної, цифрової, освітньої, економічної, суспільної і громадянської безбар'єрності для осіб з інвалідністю в установах ПЗФ є питанням, що потребує уніфікації у підходах запровадження безбар'єрності в цій сфері. Адже виклик постає у тому, щоб врахувати специфіку діяльності установ ПЗФ, їх рекреаційні можливості, ресурси, унікальність і репрезентативність, а також врахувати основне завдання установ ПЗФ – охорону природи, збереження, відтворення і раціональне використання типових та унікальних природних комплексів.

Саме тому при розробці методичних рекомендацій бралися до уваги всі ці чинники, а також висвітлений досвід Національного природного парку «Гуцульщина» у впровадженні проєктної та планової діяльності із тематики.

Дані методичні рекомендації розроблені для працівників установ ПЗФ та фахівців, які провадять туристично-рекреаційну діяльність (екскурсійне обслуговування, туристичний супровід) на території установ ПЗФ для надання ними якісних і доступних рекреаційно-туристичних послуг; для якісного надання деяких господарських послуг; для організації і проведення еколого-виховних заходів для осіб з інвалідністю, з іншими маломобільними категоріями населення, з військовими ветеранами.

*Конвенція про права осіб з інвалідністю https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_q71#Text

МР розроблені за підтримки Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, схвалені протоколом Науково-технічної ради Національного природного парку «Гуцульщина» № 49 від 09.07.2025 р., відповідають Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року № 374-р*.

МР розроблено з використанням матеріалів «Довідника безбар'єрності» – гйда з коректного спілкування, створеного за ініціативою першої леді України Олени Зеленської у співпраці з ГО «Безбар'єрність», іншими громадськими організаціями, правозахисниками, психологами, батьками, що виховують дітей з інвалідністю, українськими та міжнародними експертами**. МР враховують положення Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти Як?»***.

МР розроблено із врахуванням ISO 21902:2021[#], ДБН В.2.2-40:2018^{##}, ДБН В.2.2-40:2018. Зміна № 1^{###}, ДБН В.2.2-40:2018. Зміна № 2[&].

МР розроблено в рамках міжнародного проєкту «Україна: національні природні парки доступні для людей з інвалідністю», який реалізується НПП «Гуцульщина» у співпраці із Ландшафтним парком «Пуца Ромінська» (Республіка Польща), Фондом «Пуца Ромінська» (Республіка Польща), Вармінсько-Мазурським воєводством та співфінансується Польсько-Американським Фондом Свободи в рамках програми RITA – «Зміни в регіоні», яку реалізує Фонд «Освіта для демократії».

МР враховують досвід польських колег щодо створення безбар'єрного простору в Республіці Польща, а саме фахівців Фонду «Пуца Ромінська» (Fundacja Puszczy Rominckiej), Ландшафтного парку «Пуца Ромінська» (Park Krajobrazowy Puszczy Rominckiej), працівників Національного парку «Розточанський» (Roztoczański Park Narodowy), спеціалістів Мазурського ландшафтного парку (Mazurski Park Krajobrazowy).

*План заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року № 374-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2025-%D1%80#Text>

*Довідник безбар'єрності <https://bf.in.ua/>

**Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти Як?» <https://howareu.com/>

#ДСТУ ISO 21902:2024 Туризм та пов'язані з ним послуги. Доступний туризм для всіх. Вимоги та рекомендації (ISO 21902:2021, IDT). https://online.budstandart.com.ua/catalog/doc-page.html?id_doc=109474

##Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

###Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

&Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Дані МР враховують положення Методичних рекомендацій щодо доступності природних парків Республіки Польща, розроблених польським Фондом реабілітації осіб з інвалідністю*.

Також у цих МР враховані рекомендації надані упорядникам особами з інвалідністю, батьками, які виховують дітей з інвалідністю (із синдромом Дауна, розладами аутистичного спектру), педагогами, працівниками соціальної сфери, фахівцями ГО «Фонд Вільні», ГО «Спадщина Гуцульщини», працівниками НПП «Гуцульщина», які мають досвід роботи з дітьми та особами з інвалідністю, а також з військовими ветеранами.

Дані МР враховують методичні рекомендації, розроблені Державним агентством розвитку туризму з питань формування безбар'єрності в туризмі**.

Рекомендації містять положення, озвучені в резолюції Міжнародної конференції «Покращення доступності заповідних територій для людей з інвалідністю», що відбулася на базі НПП «Гуцульщина» 27.06.2024 р.

Ці МР спрямовані на реалізацію положень Конвенції про права осіб з інвалідністю, та ґрунтуються на чинних нормативно-правових актах та законах України:

- Конвенції про права осіб з інвалідністю***;
- Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII;
- Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII#;
- Законі України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР##;
- Директиві (ЄС) 2019/882 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про вимоги до доступності продуктів і послуг&.

Дані МР не виключають будь-які інші активності, спрямовані на покращення доступності установ ПЗФ для осіб з інвалідністю.

*Model dostępnego parku przyrodniczego. Park dostępny. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Global Nature Fund. 109 p.

**Методичні рекомендації з питань формування безбар'єрності в туризмі / Державне агентство розвитку туризму України. – 03.10.2024. [Електронний ресурс]. – Опубл. 3 жовтня 2024 р. – Режим доступу: офіційний вебсайт ДАРТ (рубрика «Громадськості»). Режим доступу: <http://surl.li/whcrzf>

***Конвенція про права осіб з інвалідністю https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text Text (дата звернення: 12.06.2025).

#Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> Text (дата звернення: 12.06.2025).

##Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vp> Text (дата звернення: 12.06.2025).

&Директива (ЄС) 2019/882 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про вимоги до доступності продуктів і послуг. — Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882> Text (дата звернення: 12.06.2025).

1. ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

1.1. Міжнародні документи, що засвідчують права осіб з інвалідністю *Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю**

Держави-учасниці визнають, що всі особи є рівними перед законом і за ним та мають право на рівний захист закону й рівне користування ним без будь-якої дискримінації.

Держави-учасниці забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й гарантують особам з інвалідністю рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті.

Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності.

Принципами Конвенції про права осіб з інвалідністю (Конвенції про права інвалідів) є:

- повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; – недискримінація;
- повне й ефективне залучення та включення до суспільства;
- повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства;
- рівність можливостей;
- доступність;
- рівність чоловіків і жінок;
- повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність.

Реалізація норм Конвенції про права осіб з інвалідністю в Україні

13.12.2006 Україна підписала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї. 16.12.2009 року, Верховною Радою України ці два акти було ратифіковано, 6 березня 2010 року Конвенція набрала чинності. З цього часу імплементація Конвенції є одним із пріоритетних завдань Уряду. Відповідно до взятих Україною зобов'язань на сьогодні однією із стратегічних цілей державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність та незалежність людей з інвалідністю.

*Конвенція про права осіб з інвалідністю: міжнародний документ від 13 грудня 2006 року. Ратифікована Законом України від 6 березня 2009 року № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 12.06.2025).

На виконання вимог Конвенції постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706 була затверджена Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року»*. Програма спрямована на заохочення, захист і забезпечення повного й рівного здійснення особами з інвалідністю всіх прав людини та основоположних свобод в усіх сферах суспільного життя з урахуванням положень Конвенції, а також вжиття заходів щодо поважного ставлення до притаманної їм гідності.

Також, з метою забезпечення додержання та реалізації прав і свобод осіб з інвалідністю відповідно до вимог Конвенції про права осіб з інвалідністю було підписано Указ Президента України №553/2016 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю»**.

У 2015 році Україна представила на розгляд Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю Першу періодичну Доповідь про реалізацію положень Конвенції про права осіб з інвалідністю. Громадські об'єднання осіб з інвалідністю подали на розгляд Комітету Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права людей з інвалідністю. З метою подальшої імплементації Конвенції в Україні Комітет надав заключні зауваження стосовно первинної доповіді України про стан реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

На виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету, Верховною Радою України було прийнято поданий Урядом Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Конвенції і Факультативного протоколу до неї» від 07.09. 2016 № 1490***, яким внесено зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї», зокрема, слова «інвалід» і «інваліди» замінено словами «особа з інвалідністю» та «особи з інвалідністю»****.

*Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року», затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706-р.*URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

**Указ Президента України №553/2016 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» від 13 грудня 2016 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553/2016#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

***Закон України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» від 7 вересня 2016 року № 1490-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-19#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

****Закон України «Про внесення змін до Закону України 'Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї'» від 5 жовтня 2022 року № 2645-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2645-20#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19.12.2017 № 2249, згідно з якими у відповідності до офіційного перекладу Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї, було внесено зміни до 44 законодавчих актів, що стосувалися заміни слова «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалід з дитинства» та «інвалід війни» словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю з дитинства» та «особа з інвалідністю внаслідок війни».

Крім того, на виконання рекомендацій Комітету розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1073-р був затверджений План заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю до першої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю, на період до 2020 року (втратив чинність 07.04.2021)*.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 № 285-р затверджено Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року**, який підготовлено Мінсоцполітики на виконання кроку 411 Плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 № 1133-р***, та відповідно до Указу Президента України від 08.09.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави»****.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р схвалено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року#.

*Кабінет Міністрів України. Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року: розпорядження від 28 груд. 2016 р. № 1073-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2016-p#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

**Кабінет Міністрів України. Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року: розпорядження від 07 квіт. 2021 р. № 285-р. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-pla-a285r> (дата звернення: 12.06.2025).

***Кабінет Міністрів України. Про затвердження Плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік: розпорядження від 9 верес. 2020 р. № 1133-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2020-p#Text>

****Указ Президента України. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 8 верес. 2019 р. № 837/2019. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

#Кабінет Міністрів України. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. N 372-р затверджений «План заходів на 2023 - 2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»*.

*Кабінет Міністрів України. Про затвердження Плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження від 25 квіт. 2023 р. № 372-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-p#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

1.2. Державні нормативні акти та інші правові аспекти з питань прав та інтересів осіб з інвалідністю в Україні.

Юридичними нормами, які безпосередньо чи опосередковано регламентують права, інтереси та обов'язки осіб з інвалідністю в українському суспільстві є низка законів (таблиця 1.2.1.).

Таблиця 1.2.1. Державні нормативні акти, які стосуються прав, інтересів і обов'язків осіб з інвалідністю*

***<https://psi.org.ua/zakonodavstvo>**

№	Назва документа	Дата прийняття
875-XII	Закон України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні	1991.03.21
1060-XII	Закон України «Про освіту»	1991.05.23
2460-XII	Закон України Про об'єднання громадян	1992.06.16
2694-XII	Закон України «Про охорону праці»	1992.10.14
	КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ	1996.06.28
281-XIV	Закон України Про молодіжні та дитячі громадські організації	1998.12.01
651-XIV	Закон України «Про загальну середню освіту»	1999.05.13
1489-III	Закон України «Про психіатричну допомогу»	2000.02.22
2109-III	Закон України Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	2000.11.16
2272-III	Закон України Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	2001.02.22

2402-III	Закон України «Про охорону дитинства»	2001.04.26
2606-III	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»	2001.07.05
2984-III	Закон України «Про вищу освіту»	2002.01.17
624-IV	Закон України Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів 159	2003.03.06
1709-IV	Закон України Про внесення змін до статті 92 Земельного кодексу України стосовно визначення права на постійне користування земельними ділянками громадських організацій інвалідів	2004.05.12
1771-IV	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»	2004.06.15
2264-IV	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо використання терміну «параолімпійський»)	2004.12.16
2457-IV	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»	2005.03.03
2603-IV	Закон України Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»	2005.05.31
2961-IV	Закон України Про реабілітацію інвалідів в Україні	2005.10.06
2772-IV	Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо оподаткування реабілітаційних установ для інвалідів та дітей-інвалідів	2005.07.07
2960-IV	Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів	2005.10.06
3497-IV	Закон України Про внесення змін до Сімейного кодексу України	2006.02.23
3504-IV	Закон України Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян	2006.02.23
3505-IV	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	2006.02.23
3508-IV	Закон України Про внесення зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» щодо розміру збору на обов'язкове державне пенсійне страхування для підприємств, установ та організацій, де працюють інваліди	2006.02.23

231-V	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»	2006.10.05
432-V	Закон України Про внесення змін до статті 37 Закону України «Про державну службу»	2006.12.12
1000-V	Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту інвалідів	2007.05.03
796-VI	ЗАКОН УКРАЇНИ Про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»	2008.12.24
876-VI	ЗАКОН УКРАЇНИ Про внесення змін до статті 11 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»	2009.01.15
878-VI	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»	2009.01.15
1257-VI	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення»	2009.04.14
1364-VI	Закон України Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про лікарські засоби» щодо маркування лікарських засобів шрифтом Брайля	2009.05.20
1646-VI	Закон України Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати	2009.10.20
1704-VI	Закон України Про будівельні норми	2009.11.05
1760-VI	Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення інвалідів автомобілями	2009.12.15
1891-VI	Закон України Про внесення зміни до Закону України «Про соціальний захист дітей війни» щодо права на стаціонарну медичну допомогу в госпіталах ветеранів війни	2010.02.16
2171-VI	Закон України Про внесення змін до законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»	2010.05.11
2289-VI	Закон України Про здійснення державних закупівель (Закон втратив чинність на підставі Закону N 1197-VII (1197-18) від 10.04.2014)	2010.06.01
3133-VI	Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та інвалідам	2011.03.15

3668-VI	Закони України Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи	2011.07.08
4213-VI	Закони України Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів	2011.12.22
4572-VI	Закон України «Про громадські об'єднання»	2012.03.22
5067-VI	Закон України «Про зайнятість населення»	2012.07.05
285-VII	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	2013.05.21
284-VII	Закон України Про внесення зміни до статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо першочергового безплатного забезпечення санаторно-курортним лікуванням інвалідів війни	2013.05.21
410-VII	Закон України Про внесення змін до статті 3 Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»	2013.07.04
1197-VII	Закон України Про здійснення державних закупівель	2014.04.10
1207-VII	Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України	2014.04.15
1324-VII	Закон України Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання	2014.06.05
1519-VII	Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвалідів	2014.06.18
1251-VII	Закон України Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»	2014.05.13
1593-VII	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про громадські об'єднання» щодо забезпечення діяльності всеукраїнських громадських об'єднань	2014.07.04
120-VIII	Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень соціальної політики	2015.01.15
339-VIII	Закон України Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію щодо посилення захисту прав дітей-інвалідів	2015.04.21
652-VIII	Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій	2015.07.17

927-VIII	Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією до творів, виданих у спеціальному форматі	2015.12.25
992-VIII	Закон України Про внесення змін до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»	2016.02.04
1010-VIII	Закон України Про внесення зміни до статті 32 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсій особам, які стали інвалідами внаслідок поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у Революції Гідності	2016.02.18
2122-IX	Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо звільнення від військової служби осіб з інвалідністю та осіб, які доглядають за особами з інвалідністю і хворими дітьми»	2022.03.15
2682-IX	Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту соціальних, трудових та інших прав фізичних осіб, у тому числі під час воєнного стану, та спрощення обліку робочих місць для осіб з інвалідністю»	2022.10.18

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає інвалідність як міру втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем можуть призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав на рівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист*.

Відповідно до Постанови КМУ № 1338 від 15.11.2024 р. «Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи»** визначені критерії встановлення інвалідності. Так, дорослим залежно від ступеня втрати здоров'я встановлюється одна з трьох груп інвалідності, яка визначає ступінь стійкого розладу функцій організму, зумовленого захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, та можливого обмеження життєдіяльності при взаємодії із зовнішнім середовищем внаслідок втрати здоров'я.

*Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»: Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2–3. Ст. 36. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

**Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» № 1338 від 15 листопада 2024 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

Перша група інвалідності встановлюється, якщо особам має значний ступінь (3 ступінь) обмеження одного або кількох критеріїв життєдіяльності людини, що зумовлені захворюванням, наслідками травм або вродженими вадами.

До I групи належать особи з найважчим станом здоров'я, які повністю не здатні до самообслуговування, потребують постійного стороннього нагляду, догляду або допомоги, повністю залежні від інших осіб у виконанні життєво важливих соціально-побутових функцій або які частково здатні до виконання окремих елементів самообслуговування.

До підгрупи А I групи інвалідності належать особи з виключно високим ступенем втрати здоров'я, який спричиняє до виникнення потреби у постійному сторонньому нагляді, догляді або допомозі інших осіб і фактичну нездатність до самообслуговування.

До підгрупи Б I групи інвалідності належать особи з високим ступенем втрати здоров'я, який спричиняє значну залежність від інших осіб у виконанні життєво важливих соціально-побутових функцій і часткову нездатність до виконання окремих елементів самообслуговування.

II група інвалідності - можуть належати також особи, які мають дві хвороби або більше, що призводять до інвалідності, наслідки травми або вроджені порушення та їх комбінації, які в сукупності спричиняють виражене (2 ступінь) обмеження життєдіяльності особи та її працездатності. Друга група інвалідності встановлюється, якщо особа має виражений ступінь (2 ступінь) обмеження одного або кількох критеріїв життєдіяльності людини, що зумовлені захворюванням, наслідками травм або вродженими вадами.

III група інвалідності встановлюється особам, які мають помірний ступінь (1 ступінь) обмеження одного або кількох критеріїв життєдіяльності людини, що зумовлені захворюванням, наслідками травм або вродженими вадами.

Діти з інвалідністю практично всі вимагають опіки та постійного нагляду, тому їм встановлюється лише одна група інвалідності, але по двох розділах («А» або «Б» в залежності від ступеня втрати здоров'я).

Статус дитини з інвалідністю може бути у дитини з народження або у будь-якому віці до 18 років.

Підставами для її призначення є такі порушення:

1. ДЦП, інші неврологічні хвороби;
2. Деформації внутрішніх і зовнішніх органів, які є вродженими;
3. Захворювання, пов'язані з хромосомними порушеннями;
4. Психічні хвороби;
5. Недуги опорно-рухової системи;
6. Захворювання ендокринних органів.

Законними представниками дітей з інвалідністю можуть бути

1. батьки;
2. усиновителі;
3. опікуни чи піклувальники:
 - a) прийомні батьки;
 - b) батьки-вихователі;
 - c) патронатні вихователі

В Україні розрізняють 5 категорій осіб з інвалідністю з наступними порушеннями:

1. фізичні недоліки, а саме порушення опорно-рухового апарату;
2. порушення інтелекту і психічні захворювання;
3. порушення функцій слуху;
4. порушення функцій зору;
5. порушення роботи внутрішніх органів.

Відповідно, розробляючи методичні рекомендації, для адаптації території та надаваних послуг слід враховувати тип порушень та вид інвалідності, мати чітке розуміння того, що у деяких випадках потрібне облаштування відповідного простору не тільки для особи з інвалідністю, але і особи, яка її супроводжує, враховувати психологічний стан відвідувачів тощо.

1.3. Статистичні відомості щодо чисельності осіб з інвалідністю в Україні та світі

За одними оцінками, понад мільярд людей, тобто близько 15% населення світу, має певну форму інвалідності або певний тип захворювання (дані базуються на оцінках населення світу з 2010).

Тобто з роками відсоток людей з інвалідністю тільки зростає, адже попередні дослідження Організації охорони здоров'я у 1970-х роках фіксували приблизно 10 % осіб з інвалідністю у світовій популяції*.

Включення у цю групу людей старшого віку, людей, що тимчасово втратили працездатність, батьків із маленькими дітьми змушує дбати і про доступність територій для цих осіб, а не тільки осіб з інвалідністю.

*Model dostępnego parku przyrodniczego. Park dostępny. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Global Nature Fund. 109 p.

Також варто підкреслити, що особи з інвалідністю різні, і навіть дві людини з однаковою формою інвалідністю можуть мати дуже різні потреби, коли йдеться про доступність і рух. У світі для позначення особи з інвалідністю використовується символ крісла колісного, однак люди, що послуговуються такими кріслами, становлять лише певний відсоток від загальної кількості осіб з інвалідністю. Частина осіб з інвалідністю потребують постійного супроводу, частина – можуть функціонувати у повсякденному житті без допомоги сторонніх осіб.

В Україні формування державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю забезпечує Міністерство соціальної політики, яке є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує дотримання прав та свобод, гарантованих особам з інвалідністю законодавством України та міжнародно-правовими актами. Мінсоцполітики проводить роботу щодо створення суспільного середовища рівних можливостей для осіб з інвалідністю та інтеграції їх у суспільне життя.

Міністерство співпрацює з громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю на партнерських засадах відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Факультативного протоколу до неї та інших нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»* особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, які при взаємодії із зовнішнім середовищем можуть призводити до обмеження її життєдіяльності, що в свою чергу вимагає від Держави створення належних умов для повноцінної реалізації такою особою своїх прав та гарантій, визначених чинним законодавством та забезпечення її соціального захисту шляхом створення правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов.

Зокрема, соціальний захист осіб з інвалідністю полягає у пенсійному забезпеченні, нарахуванні компенсаційних та державних допомог, отриманні пільг та відповідних соціальних послуг, санаторно-курортному лікуванні, у тому числі встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, наданні реабілітаційних заходів, забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, автотранспортом.

*Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 13.06.2025).

Станом на 01 січня 2020 року, в Україні 2,7 млн осіб мають інвалідність, у тому числі 222,3 тис. осіб з I групою інвалідності, 900,8 тис. осіб з II групою інвалідності, 1416,0 тис. осіб з III групою інвалідності та 163,9 тис. дітей з інвалідністю. Зрозуміло, що війна, розв'язана російською федерацією, на жаль, збільшує кількість осіб, які постраждали від військових дій, отримали травми, каліцтва чи розумові або інтелектуальні психічні (ментальні) порушення. Говорити про число таких осіб та оцінити масштаб трагедії можна буде після Перемоги України.

1.4. Поняття інвалідності у світовій практиці

Згідно КПП* «інвалідність» означає тривале зниження працездатності, зниження фізичних, психічних, інтелектуальних і сенсорних здатностей людини, що перешкоджає повній, ефективній, рівноправній участі особи у соціальному житті нарівні з іншими громадянами. Це визначення акцентує увагу не тільки на зниженні соціальної взаємодії особи, але і на наявності різних типів бар'єрів у фізичному середовищі, що пов'язані з доступом до інформації, комунікацією або соціальними бар'єрами. Таке розуміння «інвалідності» істотно відрізняється від традиційного медичного визначення, орієнтованого на психофізичний стан людини і передбачає інший тип активностей відносно усунення бар'єрів. У традиційному підході діяльність, адресована особам з інвалідністю, зосереджена на питаннях реабілітації. Відповідно до КПП спосіб розуміння інвалідності (званий соціальною моделлю) є дуже важливим з точки зору заходів, пов'язаних із усуненням різного роду бар'єрів, як архітектурних, так і інших типів. Усунення різного роду перешкод є необхідною умовою забезпечення можливості особам з інвалідністю обслуговувати себе самостійно та мати доступ до благ на принципах рівності з іншими людьми. Таке визначення інвалідності чітко демонструє, що під цим поняттям у світовій практиці маються на увазі не тільки особи, визнані висновком лікарської комісії особами з інвалідністю, але й особи, які у своєму повсякденному житті стикаються із різного роду перешкодами. Фактично КПП вказує на те, що інвалідність є показником стану здоров'я людини, його складовою, адже всі ми у певний момент життя можемо страждати від повної чи часткової втрати працездатності на тривалій, або постійній основі. При цьому ймовірність і ступінь втрати працездатності зростають з віком, виникають труднощі у повсякденному функціонуванні. Інвалідність – це складне питання, тому способи втручання для подолання незручностей, пов'язаних з цим, є різноманітними, системні та змінюються залежно від контексту.

*Конвенція про права осіб з інвалідністю https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

З таким підходом до розуміння інвалідності потреби у безбар'єрності є і у людей, які соціально сприймаються як особи з інвалідністю (особи, що пересуваються на кріслах колісних, люди з порушенням зору, люди з порушенням слуху, люди з розумовими або інтелектуальними психічними (ментальними) порушеннями) але і люди, які можуть мати особливі потреби у безбар'єрності на різних етапах життя та з різних причин – наприклад люди старшого віку, батьки з маленькими дітьми, особи, що тимчасово втратили працездатність.

Взявши за відправну точку загальноприйняте визначення та отриману соціальну модель інвалідності, у польському законодавстві, наприклад, введене поняття категорії людей з особливими потребами (у нас – маломобільні групи населення). Таким чином потреби людей з інвалідністю, людей з маломобільних груп населення, а також інших осіб, які постійно або тимчасово стикаються з бар'єрами у функціонуванні, є рівнозначними перед законом і зобов'язання, щодо усунення бар'єрів, що впливають як із КПП, так і з національного законодавства Республіки Польща є рівнозначними для усіх категорій людей.

1.5. Гендерна політика

При роботі з особами з інвалідністю не варто забувати про принципи рівноправ'я, демократії, свободи вибору. Діяльність, спрямована на покращення доступності території ПЗФ для осіб з інвалідністю, повинна враховувати також політику рівноправ'я, недискримінації, гендерного балансу – гендерну політику.

Для врахування основних положень гендерної політики при розробці і впровадженні заходів для осіб з інвалідністю варто розробити засадничий документ із гендерної політики щодо осіб з інвалідністю для установи ПЗФ, погодити на зборах трудового колективу, внести зміни у Колективний договір (якщо попередньо не було зазначено такої інформації) та дотримуватися гендерної політики при прийомі на роботу осіб з інвалідністю. Потрібно довести положення гендерної політики до відома осіб, відповідальних за контакт із відвідувачами, надання еколого-освітніх, господарських, рекреаційно-туристичних та інших, передбачених законодавством послуг.

Політика недискримінації під час прийому на роботу повинна реалізовуватися як недискримінаційна політика, не виявляючи упередження щодо статі, національності, сексуальної орієнтації, інвалідності тощо.

Установи ПЗФ повинні бути зацікавлені у створенні гідних і справедливих умов як для жінок так і для чоловіків з інвалідністю, як жінок так і чоловіків з дітьми, діяти в рамках чинного законодавства, розробити політику компенсації для штатних співробітників у випадку відпустки з догляду за дитиною, гарантувати збереження робочого місця за людиною, яка йде у відпустку з

догляду за дитиною впродовж передбаченого національним законодавством періоду, заохочувати чоловіків іти у відпустку з догляду за дитиною.

Чоловікам потрібно надавати додаткову оплачувану відпустку на 2 тижні відразу після народження дитини для заохочення їх залишитися вдома і допомагати жінці у догляді за дитиною.

Потрібно підтримувати як біологічних батьків, так і батьків, які всиновили/удочерили дитину.

Потрібно підтримувати співробітників, які виходять на роботу і готові взятися до виконання своїх обов'язків після відпустки з догляду за дитиною а також осіб з інвалідністю.

Разом з тим слід уникати ситуації, коли вихід у відпустку з догляду за дитиною одних співробітників чи працевлаштування особи з інвалідністю призведе до збільшення робочого навантаження для інших співробітників, у тому числі, тих, які не мають дітей чи не мають інвалідності.

Досягнення гендерної рівності для осіб з інвалідністю і осіб без інвалідності у суспільстві передбачає підтримку гендерно чутливої робочої атмосфери, однакові можливості щодо отримання освіти, можливостей персонального розвитку і просування кар'єрними сходами. Система оплати праці не повинна диференціювати рівень зарплатні чоловіків і жінок, осіб з інвалідністю та без. Ключовими факторами оплати праці та обіймання певних посад є досвід, участь і рівень виконання роботи, професійні якості, відповідність посаді, яку людина обіймає чи на яку претендує.

Гендерний баланс ставить за мету збалансоване представництво осіб на формальних заходах організації.

Політика установ ПЗФ щодо гендерної рівності розрахована на дотримання фундаментальних прав особистості як з так і без інвалідності, незалежно від гендеру. Чоловіки і жінки володіють однаковими можливостями, правами і обов'язками. Це також включає до себе рівний доступ до отримання еколого-освітніх, господарських, рекреаційно-туристичних та інших, не заборонених законодавством послуг.

Це передбачає облаштування/ створення елементів інфраструктури, малих архітектурних форм, цифрової доступності, фізичної доступності території однаковою мірою зручною для всіх гендерів та осіб з інвалідністю.

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДОСТУПНОСТІ ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2.1. Нормативні акти, що регулюють питання доступності природоохоронних територій для осіб з інвалідністю

В правоустановчих документах установ ПЗФ України відсутні завдання, безпосередньо пов'язані із роботою з особами з інвалідністю, надання цим особам психологічної допомоги чи проведення реабілітаційних дій по відношенню до них. Також в установах ПЗФ не передбачені кваліфікаційні вимоги до співробітників відділів рекреації, екоосвіти володіти жестовою мовою, мати диплом ерготерапевта, медсестри, психолога чи будь-яку лікувальну спеціальність.

Однак установа має сприяти комфортному перебуванню осіб з інвалідністю шляхом дублювання надписів на табличках шрифтом Брайля, укладання пандусів, облаштування туалету для осіб з інвалідністю, тощо.

Відповідно до Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року* Міндовкілля відповідальне за:

Напрямок 1. Фізична безбар'єрність. Завдання 8. Розроблення та впровадження окремої програми з адаптації об'єктів інфраструктури відповідно до вимог доступності. Пункти 22) «Забезпечення можливості безбар'єрної участі громадян у рекреаційно-туристичній діяльності, доступу до екскурсійних послуг, природних об'єктів та культурних цінностей» та 23) проведення інформаційної кампанії щодо фізичної доступності рекреаційно-туристичних і природних об'єктів, а також екскурсійних послуг для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Напрямок 5. Освітня безбар'єрність. Завдання 88. Забезпечення підготовки кадрів відповідно до переліку професій, необхідних для розбудови безбар'єрного простору. Захід 1) визначення переліку професій, необхідних для розбудови безбар'єрного простору.

Результатом виконання цих заходів буде: визначено перелік професій, необхідних для розбудови безбар'єрного простору, забезпечено опублікування щороку звіту про виконання будівельних/ремонтних робіт і облаштування входних груп, будівель та інших об'єктів інфраструктури, які використовуються установами ПЗФ для провадження рекреаційної діяльності та іншими землевласниками (землекористувачами) і суб'єктами рекреаційної діяльності, які провадять рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ.

*План заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року No 374-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2025-%D1%80#Text>

Також результатом буде опублікований звіт про результати проведення інформаційної кампанії*.

Також, відповідно до ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»**, пункту V. «Створення умов для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до соціальної інфраструктури», Статті 26. «Підприємства, установи та організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю (у тому числі осіб з інвалідністю, які використовують засоби пересування та собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення. Власники та виробники транспортних засобів, виробники та замовники інформації (друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації тощо), постачальники електронних комунікаційних послуг, виробники радіообладнання та термінального (кінцевого) обладнання повинні забезпечувати надання послуг і виробництво продукту з урахуванням потреб осіб з інвалідністю».

На об'єктах фізичного оточення і транспорті загального користування розміщуються знаки, що застосовуються в міжнародній практиці для позначення їх доступності для осіб з інвалідністю. На об'єктах фізичного оточення інформація, що оприлюднюється, дублюється рельєфним літерно-цифровим або рельєфно-крапковим шрифтом (шрифтом Брайля). Нумерація поверхів, кабінетів на об'єктах фізичного оточення наноситься рельєфним літерно-цифровим шрифтом.

Стаття 27**. Планування і забудова населених пунктів, формування мікрорайонів, проектування, будівництво і реконструкція об'єктів фізичного оточення без пристосування для використання особами з інвалідністю не допускаються. *Зазначена діяльність здійснюється з урахуванням думки громадських об'єднань осіб з інвалідністю.*

У разі якщо діючі об'єкти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з інвалідністю, за погодженням з громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну.

Фінансування зазначених заходів здійснюється за рахунок власників (балансоутримувачів) об'єктів або орендарів згідно із договором оренди.

Таким чином, на плечі власника фізичного об'єкта покладені обов'язки зробити його доступним для осіб з інвалідністю.

*План заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року № 374-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2025-%D1%80#Text>

** Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 13.06.2025).

2.2. Законодавчі підстави надання пільг на послуги в установах ПЗФ для осіб з інвалідністю

Особи з інвалідністю користуються рядом пільг від держави, характер та розмір яких визначається групою інвалідності особи та надається особам у встановленому законодавством порядку.

Стосовно установ ПЗФ, наказом керівника установи по підприємству можна встановити перелік послуг, які для певної категорії осіб можуть бути надані *безкоштовно* за наявності і пред'явленні відповідного посвідчення.

Правові підстави:

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України»*. У Ст. 47 «Власні кошти об'єктів природно-заповідного фонду» серед іншого вказано, що «За відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду їх адміністрації, а також підприємства, установи, організації і громадяни, у підпорядкуванні яких перебувають ці території та об'єкти, можуть встановлювати плату та визначати категорії осіб, які звільняються від неї».

2. Закон України «Про туризм»** (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст.241) у Ст. 6 «Основні способи та цілі державного регулювання в галузі туризму. Основні пріоритетні напрями державної політики в галузі туризму» серед іншого вказано «забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб».

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 р. № 1913 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду»*** і Постанова КМУ від 28 грудня 2020 р. № 1335 «Про внесення змін до переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду»****.

*Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 № 2457-ХІІ. – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 13.06.2025).

**Закон України «Про туризм». (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 324/95-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

***Постанова КМУ від 28.07.2003 р. N 1180 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду. Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 827 (827-2003-п) від 02.06.2003, N 1335 (1335-2020-п) від 28.12.2020, N 314 (314-2024-п) від 22.03.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1913-2000-%D0%BF#Text>

****Постанова КМУ від 28 грудня 2020 р. № 1335 «Про внесення змін до переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2020-%D0%BF#Text>

4. Закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»* у Ст. 4. «Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у» серед іншого відзначено «Пільги особам з інвалідністю надаються на підставі посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до законів України».

5. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»** у Ст. 1. «Основні завдання Закону» серед іншого вказано «надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я».

2.3. Фінансові інструменти для забезпечення реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Співпраця із органами місцевого самоврядування.

Відповідно до завдань, спрямованих на досягнення стратегічних цілей Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, необхідне створення механізмів фінансування заходів із забезпечення фізичної безбар'єрності та забезпечення стійких механізмів фінансування ініціатив, спрямованих на створення фізичної доступності, за рахунок державного бюджету та інших джерел. Таким чином, витрати на облаштування безбар'єрного простору повинні бути передбачені державним бюджетом, але можуть бути профінансовані на рівні бюджету місцевих громад, а також можна залучати позабюджетні кошти, в тому числі грантового характеру.

*Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 13.06.2025).

**Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». № 3552-ХІІ від 22.10.93, ВВР, 1993, № 45 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

На прикладі Косівської міської ради, територіальної громади Косівського району, демонструємо інструменти для реалізації прав та свобод осіб з інвалідністю, які були прописані у Стратегії розвитку Косівської ТГ* та Планах заходів із реалізації Стратегії**, врахували питання безбар'єрності та прописали орієнтовні обсяги та джерела фінансування проєктів місцевого розвитку, в тому визначили відсоток фінансового навантаження на місцевий бюджет (таблиця 2.3.1.).

За умови налагодження ефективної співпраці із органами місцевого самоврядування, установа ПЗФ може значно посилити свої позиції щодо реалізації рекреаційно-туристичної та господарської політики, а також залучати ТГ як партнера для майбутніх проєктів, в тому числі позабюджетного фінансування, адже часто вимогою грантодавців і є налагодження співпраці із місцевими громадами.

*Стратегія розвитку Косівської територіальної громади на 2022–2027 роки. Затв. рішенням Косівської міської ради № 1589-15/2021 від 22.12.2021 року. Косів, 2021. 92 с. Режим доступу: https://kosivmr.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_2027.pdf

**План заходів на 2022-2024 роки з реалізації Стратегії Косівської міської територіальної громади на 2022-2027 роки. Затв. рішенням Косівської міської ради № 1589-15/2021 від 22.12.2021 року. Косів, 2021. 29 с. Режим доступу <https://kosivmr.gov.ua/5107/>

Таблиця. 2.3.1. План заходів на 2022-2024 роки з реалізації Стратегії Косівської міської територіальної громади на 2022-2027 роки

Завдання Стратегії	Проект місцевого розвитку	Період реалізації проекту місцевого розвитку	Орієнтовний обсяг та джерела фінансування, (тис. грн.)				Виконавці	Індикатори результативності
			всього	державний бюджет	обласний бюджет	місцевий бюджет		
Створення нових та підтримка існуючих туристичних продуктів і атракцій, їх доступність для людей з інвалідністю	Відтворення та задоволення потреб населення в іпотуризмі та іпотерапії шляхом залучення аборигенної для Карпат гукцульської породи коней»	2022-2024	2 750,0	750,0		400,0	НПП «Гукцульщина»	Створено центр з розведення гукцульської породи коней
	Облаштування та розвиток велосипедної інфраструктури та веломаршрутів	2022-2024	1 000,0		300,0	100,0	Косівська міська рада	Облаштовано велосипедні маршрути
	Облаштування відпочинкових зон, парків, скверів, оглядових майданчиків	2022-2024	3 800,0	3 000,0	300,0	300,0	Косівська міська рада»	Облаштовано відпочинкові зони та один парк

2.4. Безбар'єрність та безпека в установах ПЗФ

Установи природно-заповідного фонду України – це унікальні та неповторні території із величезним рекреаційним та туристичним потенціалом, що по-різному проявляється та використовується у різних куточках нашої держави, із врахуванням територіальних, природних, культурних та історичних особливостей регіону. Національні природні парки пропонують різноманітний спектр послуг, який до певної міри перегукується в установах, але кожний парк має свою родзинку, які роблять його впізнаваним серед інших.

Слід пам'ятати, що основна мета створення природоохоронних установ, в першу чергу, охорона, збереження та відтворення біорізноманіття на своїх територіях, тому пропонуване дозвілля та відпочинок повинні враховувати специфіку діяльності, зонування та розташування установи.

Також установи мають «виховувати» туриста, який буде шанобливо ставитися до природи, розуміти, знати і використовувати правила безпечного для природи перебування, а це можливо за умови, що установа пропонуватиме саме такі, облагороджені та безпечні, невиснажливі для природи туристичні продукти.

Обличчя туризму змінюється. З'являється туризм, орієнтований на навколишнє середовище, підвищується інтерес саме до територій природно-заповідного фонду, які мають великий потенціал як місце відпочинку та дозвілля, в тому числі для осіб з інвалідністю.

Сучасний турист – це людина, яка орієнтована на нові позитивні враження, активно проводить час, вишукує нові форми відпочинку. Важливо прищепити високу екологічну свідомість такому туристу, щоби він навіть підсвідомо обирав ті туристичні продукти та атракції, які є дружніми до природи.

Саме із врахуванням цього підходу слід створювати / облаштовувати екологічні просвітницькі центри, стежки, маршрути, організовувати навчальні, виховні та інші заходи на територіях ПЗФ.

При цьому слід пам'ятати про потреби осіб з інвалідністю і враховувати ці потреби при прокладанні маршрутів, облаштуванні еколого-просвітницьких центрів або ж розробляти альтернативні рівноцінні за значимістю туристичні послуги.

Забезпечення сталого розвитку доступного туризму передбачає наявність уніфікованого дизайну для всіх об'єктів заклади відпочинку та дозвілля, що дозволить усім людям незалежно від їхніх фізичних та/або когнітивних потреб, використовувати туристичні послуги без обмежень, у будь-який час і в будь-якому місці.

Підвищення доступності рекреаційних та туристичних закладів є необхідним, адже особи з інвалідністю стикаються із багатьма перешкодами, які можуть бути викликані:

- особливостями природного середовища (наприклад, схили, ґрунтове покриття, піщана поверхня стежки, виступаючі коріння дерев),

- архітектурні обмеження (наприклад, занадто вузькі двері, сходи),
- відсутність спеціального обладнання (наприклад, індукційної петлі, дубляжу підписів експонатів Шрифтом Брайля),
- спосіб надання послуг та надання інформації (наприклад, відсутність перекладу на мову жестів).

Врахування індивідуального характеру потреб туристів та специфіки закладів, звісно, важко стандартизувати усі сфери діяльності повністю, однак інформація про специфіку облаштування послуги полегшить потенційним гостям а також надавачу послуг планування та реалізацію індивідуального візиту на замовлення.

Згідно довідника безбар'єрності*, в Україні розрізняють маломобільні групи населення, до яких відносять не тільки людей з *інвалідністю* (люди з різними функціональними порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, розладами аутистичного спектру тощо), але й людей, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, комунікації або одержанні якихось послуг. Це можуть бути люди, які отримали тимчасову *травму* (тимчасові фізичні порушення) або нині хворіють; *діти* до 7 років; люди, які *супроводжують* маленьких дітей (до 7 років), люди, які супроводжують дітей з особливими освітніми потребами, осіб з розладами аутистичного спектру; *вагітні* жінки; люди *старшого* віку, люди з *багажем*, люди зі значно *більшою* або *меншою* за середню масою тіла, значно *вищі* або *нижчі* за середній зріст.

Дуже часто вони відчувають складнощі через неналежну організацію громадського простору навколо. Саме тому простір має бути організований таким чином, щоб будь-яка людина відчувала: для неї створені комфортні умови.

Отже, безбар'єрного простору потребують різні категорії населення і тому надзвичайно важливо створювати та удосконалювати інфраструктуру, а також пропонувати послуги із врахуванням потреб усіх МГН, робити установи ПЗФ доступними і безбар'єрними.

Разом з тим основними завданнями Парку є**:

збереження та відтворення цінних природних та історико-культурних комплексів та природних об'єктів Покутських Карпат, зокрема видів тваринного і рослинного світу та природних оселищ, занесених до Червоної книги України та міжнародних Червоних списків;

*Довідник безбар'єрності. Режим доступу. <https://bf.in.ua/components/malomobilni-hrupy-naselennia/>

** Положення про НПП «Гуцульщина». 2020. Затверджено Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 31.08.2020 № 2105. 2020. 18 с.

створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних комплексів та об'єктів;

організація та здійснення наукових досліджень, у тому числі з вивчення природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розроблення та впровадження наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього середовища, відтворення окремих видів флори та фауни, відновлення порушених екосистем, управління та ефективне використання природних ресурсів, організації та проведення моніторингу ландшафтного та біологічного різноманіття;

проведення екологічної, освітньо-виховної роботи.

Безперечно, створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних комплексів та об'єктів в кожній установі мають свою специфіку та родзинку. Разом з тим, можна виокремити уніфікований перелік рекреаційно-туристичних послуг, який пропонується у кожній із установ та перелік стаціонарних і мобільних об'єктів, необхідний для надання цих послуг.

При розробці даних МР ми намагалися врахувати потреби усіх потенційних відвідувачів національних природних парків, а також передбачити покращення для компонентів інфраструктури та послуг, які надаються установами ПЗФ із врахуванням потреб МГН.

Загальне бачення питань, які потребують врахування та удосконалення представлені на рис. 2.4.1. та рис. 2.4.2.

Рис. 2.4.1. Інфраструктура та послуги в установах ПЗФ, які необхідно зробити доступними для МГН

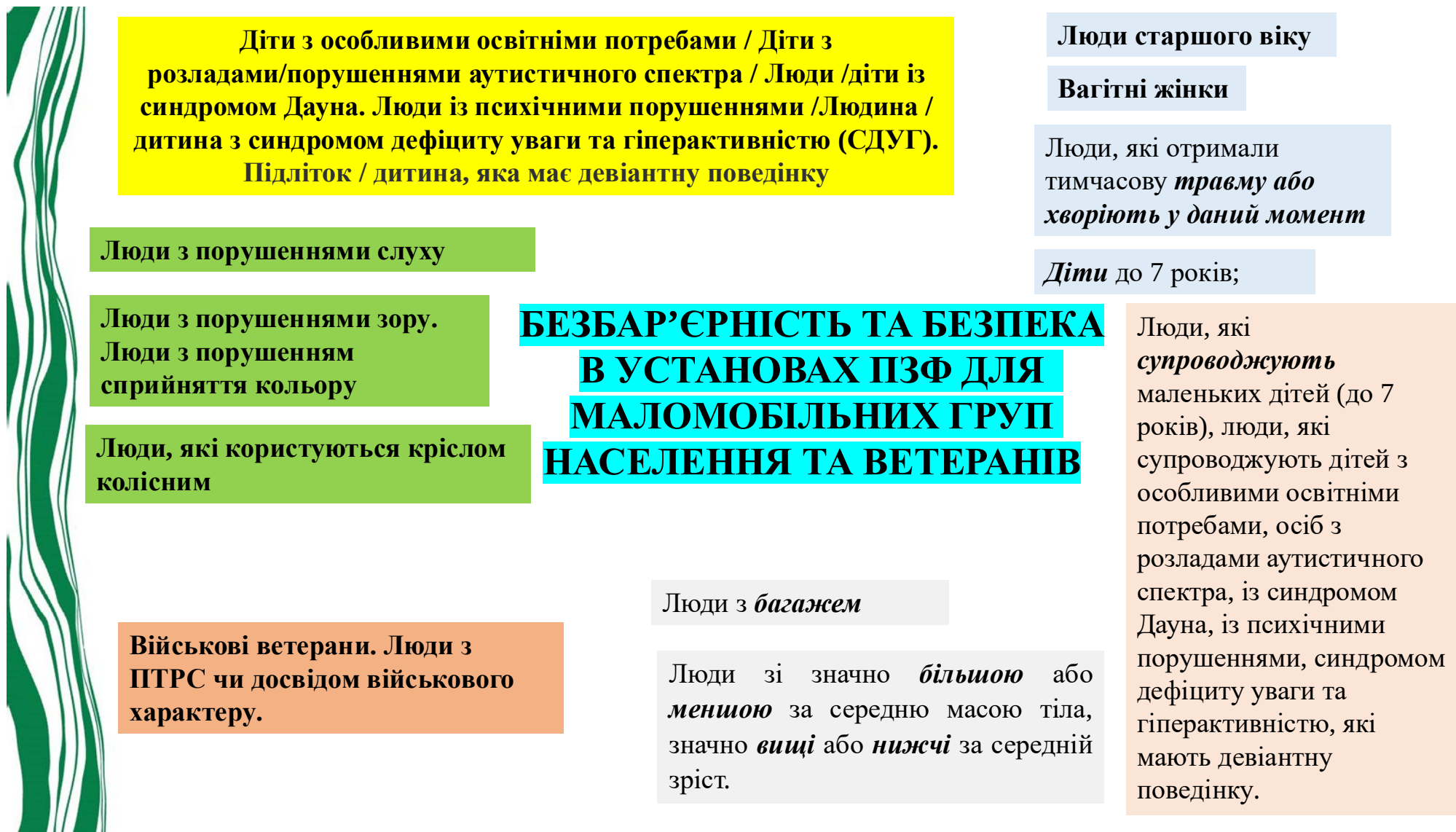

Рис. 2.4.2. Групи населення, потреби яких потрібно враховувати при удосконаленні інфраструктури та послуг, що надаються в установах ПЗФ.

2.5. Організація роботи з особами з інвалідністю в установах ПЗФ

Впровадження безбар'єрності в установі ПЗФ – це процес, успішність, якого залежить від багатьох аспектів, в тому числі від розуміння адміністрації та співробітниками установи ПЗФ покрокової його реалізації.

Тому варто розробити План впровадження безбар'єрності, визначити відповідальну особу /координатора за реалізацію цього плану на різних етапах доступності (архітектурний, комунікаційний, навчання співробітників і тд.). Слід наказом по установі визначити особу, відповідальну за практичні рішення по безбар'єрності, прописати це у посадовій інструкції та визначити поле діяльності. Такою особою вбачаємо заступника директора із загальних питань (заступника директора із господарської роботи, адже зазвичай йому підпорядковуються підрозділи, що здійснюють рекреаційну та господарську діяльність). Адже розуміння того, що слід планувати є важливим і вимагає не лише усунення архітектурних бар'єрів та впровадження рішень, які підвищують доступність установи ПЗФ для людей з різними видами потреб, але і зміни на процедурному рівні.

Крім того, варто подбати про те, аби План впровадження безбар'єрності був врахований у правоустановчих документах функціонування установ ПЗФ – Проектах організації території. Це важливе доповнення, як показує практика, в тому числі дає змогу шукати позабюджетні фінансові інструменти на реалізацію такого Плану.

Координатор по безбар'єрності повинен контролювати впровадження заходів по безбар'єрності на території ПЗФ. Він має брати участь у впровадженні моделі безбар'єрності та стежити за підтриманням доступності на належному рівні. Це вимагає аналізу функціонування кожного підрозділу в архітектурній, цифровій та організаційній сферах. Можна створити групу безбар'єрності в установі ПЗФ, до неї мають входити люди безпосередньо залучені до організаційно-технічних та освітніх аспектів.

Така група має провести попередній аудит щодо безбар'єрності установи ПЗФ:

- аудит інфраструктурної безбар'єрності;
- аудит доступності будівель на території ПЗФ;
- аудит доступності туристичних маршрутів, у тому числі в розрізі змінних погодних умов;
- перевірку наявності та доступності екологічних стежок;
- аудит доступності сайту ПЗФ і мобільних додатків на відповідність стандартам а також інформаційних матеріалів, в тому числі зрозумілості тексту в друкованих матеріалах установи ПЗФ;
- аудит наявності і доступності послуг, що надаються на території ПЗФ.

Вище вказані дії є процесом, який вимагає ресурсів і часу. Аудит доступності слід проводити на кожному етапі впровадження Плану

безбар'єрності. Оскільки така діяльність має соціальний характер, то установі ПЗФ варто запрошувати до співпраці в цьому напрямі громадські організації, статутами яких передбачені завдання по роботі з ОІ, архітекторів та проєктантів. Фактично аудит має на меті перевірити чи прийняті рішення корисні з точки зору суспільства.

Підготовка Плану впровадження безбар'єрності ПЗФ має ґрунтуватися на результатах аудиту доступності. Такий План повинен включати точні графіки реалізації завдань, бюджетні розрахунки усунення перешкод чи труднощів, визначити першочерговість впровадження раціональних покращень.

На основі Плану варто розробити Декларацію про безбар'єрність установи ПЗФ. Цей документ буде включати опис наявної безбар'єрності установи ПЗФ, буде опублікованим на сайті установи у форматі, доступному для ОІ та має інформувати людей про рішення, а також про проблеми, з якими вони зіткнулися при відвідуванні установи. Також має бути надана можливість користувачам сайту та відвідувачам залишати свої відгуки після відвідування установи та пропонувати покращення, або ж вказувати на недоліки, з якими вони стикнулися, наприклад, при проходженні маршруту.

У Декларації про безбар'єрність варто вказати, які умови щодо безбар'єрності їх очікують не тільки на території ПЗФ, але й суміжних землекористувачів, чи є і на якій відстані стоянки, зупинки, заклади харчування, вбиральні, доступні для людей з ОІ.

2.6. Облік відвідувачів установи ПЗФ

Як показує світова практика, облік відвідувачів з інвалідністю в установах ПЗФ не ведуть, притримуючись тієї думки, що навіть один відвідувач з інвалідністю установи ПЗФ у рік є достатнім аргументом для облаштування маршрутів та стежок, пристосованих для того, аби ними могла пройти особа, що, наприклад, користується КК.

Разом з тим, реєстр осіб з інвалідністю та МГН, які відвідали установу ПЗФ може бути корисним для:

А) визначення першочерговості пріоритетів щодо напрямів підвищення кваліфікації працівників установи ПЗФ стосовно роботи із відвідувачами із певним видом інвалідності чи роботи із військовими ветеранами.

Б) реєстрація перешкод, які виникли при відвідуванні осіб з інвалідністю установи ПЗФ і, відповідно, визначення пріоритетів щодо першочерговості усунення певного типу перешкод та пошуку фінансування на такі заходи, в тому числі позабюджетного характеру.

В) для формування позитивного іміджу установи щодо гостинності та доступності території та інфраструктури установи ПЗФ для осіб з інвалідністю.

Г) для визначення першочерговості розробки нових маршрутів, еколого освітніх програм, рекреаційних і господарських послуг для осіб з інвалідністю.

Д) для визначення максимальної пропускнуєї здатності облаштованих маршрутів, стежок, укриттів, визначення максимального об'єму рекреаційних послуг, які установа може надати за певний проміжок часу особам з інвалідністю.

3. ДОСТУПНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ ПЗФ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

3.1 Правові аспекти

На території природно-заповідного фонду можуть бути розташовані лише ті об'єкти і елементи інфраструктури, в тому числі туристичного призначення, які не суперечать режиму охорони і цільовому призначенню ПЗФ, згідно із законодавством України (зокрема, Закону України «Про природно-заповідний фонд України»^{*}).

Відповідно до законодавства, для національних природних парків в межах зони регульованої рекреації проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство, мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони;

зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку; тут забороняється будь-яка господарська діяльність, що не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або може шкідливо вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони і зони регульованої рекреації;

господарська зона – у її межах забороняються рубки головного користування і проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська та інша діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників.

Із врахуванням зонування та практику на території ПЗФ переважно розміщують:

- екологічні стежки та маркіровані маршрути (з інформаційними стендами, маркуванням);

- оглядові майданчики (з навісами або без);

- пункти контролю, вхідні групи, інфоцентри;

- місця короткотермінового відпочинку (лавки, навіси, смітники, біотуалети);

^{*}Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 № 2457-ХІІ. – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 13.06.2025).

малі архітектурні форми — стенди, вказівники, мапи, декоративні скульптури з природних матеріалів, лавки;

табори для екологічної освіти, наукові польові бази (на спеціально визначених ділянках);

музеї природи, візит-центри;

велосипедні, кінні маршрути — за погодженням і в межах допустимого навантаження.

Також частиною тематичних маршрутів можуть бути об'єкти нематеріальної спадщини, пам'ятки культури (якщо вони охороняються на території ПЗФ).

Залежно від конструкції, способу встановлення, тривалості експлуатації та впливу на довкілля інфраструктурні об'єкти можуть бути поділені на *стаціонарні* та *мобільні*. У контексті природно-заповідного фонду (ПЗФ) цей поділ є важливим з точки зору екологічного навантаження, можливості демонтажу та відповідності режиму охорони території.

Стаціонарні об'єкти

Характеристики:

Постійно закріплені на місцевості

Мають фундамент або іншу капітальну основу

Не передбачені для швидкого переміщення

Експлуатуються на довготривалій основі

Можуть мати інженерні підключення (електрика, вода тощо)

Приклади: навіси, альтанки з фундаментом; інформаційні стенди з бетонованими опорами; дерев'яні помости, оглядові майданчики; візит-центри, музеї природи; компостні туалети з наземним резервуаром; пункти спостереження за тваринами (пташині вежі); майданчики для наметів з інфраструктурою; сходи (якщо це складна конструкція, з фундаментом, анкерами, у складному рельєфі); укриття; автомобільні стоянки; вхідні зони.

Мобільні об'єкти

Характеристики:

Без фундаменту, легко переміщуються

Встановлюються тимчасово або сезонно

Не потребують капітального будівництва

Мінімальний або нульовий вплив на ґрунт

Швидкий монтаж/демонтаж без пошкодження території

Приклади: біотуалети мобільного типу; тимчасові інформаційні таблички, банери; складні столи, лавки, намети; мобільні стенди для екоосвіти; портативні пункти спостереження.

Стационарні об'єкти потребують погодження, проектної документації, а іноді – ОВД.

Мобільні об'єкти можуть встановлюватися за спрощеною процедурою, особливо під час масових заходів чи сезонних маршрутів.

Щодо вимог, яких слід дотримуватися при облаштування як стаціонарних, так і мобільних об'єктів на території ПЗФ з метою їх доступності для осіб з інвалідністю, то варто пам'ятати, що в Україні діють Державні будівельні норми України.^{*}, ^{**}, ^{***}

Документи класифікуються як «Технічні норми, правила і стандарти» та розроблені «Публічним акціонерним товариством «Український зональний науково-дослідний і проєктний інститут по цивільному будівництву» - ПАТ «КИЇВЗНДІЕП» (01422826).

Відповідно до ДБН В.2.2-40:2018, регламентовані технічні деталі, розміри, відстані, розташування і облаштування земельних ділянок, будівель та споруд, робочих місць, зони обслуговування відвідувачів у громадських будівлях і спорудах, засоби безпеки, орієнтування, отримання інформації при користуванні середовищем, пожежні норми, санітарно-гігієнічні вимоги та інші інфраструктурні компоненти повсякденного життя.

Ці норми поширюються на проєктування, будівництво нових та реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення існуючих житлових будинків та громадських будівель і споруд, а також на розумне їх пристосування з урахуванням потреб МГН.

Таким чином при проєктуванні, будівництві нових та реконструкції, реставрації, капітальному ремонті та переоснащенні існуючих житлових будинків та громадських будівель і споруд повинні виконуватися вимоги нормативних документів: ДБН Б.2.2-12, ДБН В.1.1-7, ДБН В.2.2-3, ДБН В.2.2-4, ДБН В.2.2-9, ДБН В.2.2-10, ДБН В.2.2-11, ДБН В.2.2-13, ДБН В.2.2-15, ДБН В.2.2-16, ДБН В.2.2-18, ДБН В.2.2-20, ДБН В.2.2-23, ДБН В.2.2-41, ДБН В.2.2-25, ДБН В.2.2-26, ДБН В.2.2-28, ДСТУ-Н Б В.3.2-4, ДБН В.3.2-2, ДБН В.2.3-4, ДБН В.2.3-5, ДСТУ-Н В.2.2-31, ДБН А.2.2-14, ДСТУ 8751^{*}, ^{**}, ^{***}.

^{*}Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

^{**}Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

^{***}Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Усі громадські будівлі і споруди повинні бути однаково доступні для усіх груп населення, в тому числі МГН забезпечуючи однакові умови доступності, зручності, інформативності і безпеки для осіб з інвалідністю на рівні з іншими. У зоні обслуговування відвідувачів громадських будівель і споруд різного призначення слід передбачати місця для осіб з інвалідністю із розрахунку не менше ніж 5% загальної місткості закладу або розрахункової кількості відвідувачів, у тому числі і при виділенні зон спеціалізованого обслуговування МГН у будівлі.

Зауважимо, що замовник будівництва несе загальну відповідальність за всі етапи: від проєктування до здачі об'єкта в експлуатацію. Водночас кожна залучена сторона (проєктувальник, підрядник, технагляд) відповідає у межах своєї компетенції згідно з договором і законом.

У разі якщо в існуючих житлових будинках та громадських будівлях і спорудах неможливо у повному обсязі забезпечити вимоги доступності, зручності, інформативності і безпеки для потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їх розумне пристосування.

Доступність для МГН передбачає:

- фізичну можливість і комфортність потрапити та пересуватися об'єктом, територією, що прилягає до нього, отримати відповідні послуги, інформацію щодо навігації об'єктом;
- фізичну безперешкодність до місць мети відвідування і обслуговування, перебування і переміщення всередині споруд та будівель;
- безперешкодну та безпечну траєкторію руху евакуаційними шляхами та відповідними траєкторіями руху, безпечну евакуаційну зону для усіх категорій відвідувачів;
- безпечне перебування всередині житлових будинків та громадських будівель і споруд а також їх просторова доступність;
- безпечне та інформативно змістовне отримання послуг освітнього і трудового характеру;

Будь-які проєктні рішення та кроки повинні бути актуальними для усіх груп населення, в тому числі МГН, не обмежувати права, свободи і комфорт, способи і ефективність експлуатації будівель усіма особами, тобто має сповідуватися «універсальний принцип доступності».

Також варто пам'ятати про елементи пожежної безпеки для усіх груп населення і бути технічно оснащеними до виявлення осередків пожежі та відповідного інформування щодо наступних кроків для МГН, зокрема про евакуаційні виходи та шляхи руху до пожежобезпечних зон, інформування про перебування МГН у таких зонах та доступність пожежобезпечних зон для рятувальних підрозділів.

Враховуючи обов'язковість врахування ДБН, в рамках наших МР наводимо тільки деякі інструкції, що, з нашого досвіду, найчастіше потребують уточнень на території ПЗФ. Розглянемо специфіку доступності об'єктів, які можуть бути розміщені на території ПЗФ по групах.

3.2. Доступність інфраструктури стаціонарних об'єктів ПЗФ

Вхідна зона, **, ****

Вхідна зона території повинна бути облаштована інформаційними елементами, що забезпечують доступність об'єкта. Всі шляхи руху до споруд та будівель повинні бути оснащені системою інформаційного супроводу і підтримки (тактильні, візуальні елементи доступності, аудіопоказники тощо).

Пересування по території до будівлі повинне бути безперешкодним – на пішохідних шляхах не повинні бути розміщені інформаційні стовпи, турнікети і т.д.

Ширина пішохідних шляхів – не менше 1,80 (при зустрічному русі), поздовжній ухил має $\leq 5\%$ (1:20). На ділянках із ухилом понад 5 % слід облаштовувати сходи та пандуси. Поперечний ухил пішохідного шляху має бути в межах 1-2 %.

На покритті пішохідних доріжок, тротуарів і пандусів не повинно бути додаткових шарів у вигляді насипів або дрібно і крупнозернистих перешкод, що ускладнюють пересування на КК та з допомогою милиць. Покриття має бути нековзким.

Проектування відкритих сходів на пішохідних шляхах у місцях перепадів рельєфу повинно відповідати нормам ДБН Б.2.2-5. Сходи повинні бути обладнані поручнями з обох боків на висоті 0,7 м і 0,9 м.

Ухил відкритих пандусів біля входу та на шляхах до будівлі не має перевищувати 8 % (1:12). Мінімальна ширина пандуса у просвіті має становити 1,2 м для одnobічного руху та 1,8 м для двобічного.

Поверхня пандуса повинна бути шорсткою, візуально відділеною від суміжних горизонтальних поверхонь, маркована.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Автостоянка, **, ****

Для транспорту, яким користуються особи з інвалідністю, необхідно на автостоянках біля закладів обслуговування передбачити не менше ніж 10% від загальної кількості паркувальних місць (не менше одного місця в будь-якому випадку). Паркувальні місця повинні бути відповідно позначені і розміщені неподалік входу до будівель і споруд але не далі ніж 50 м. Ширина ділянки для паркування автомобіля особи з інвалідністю повинна бути більшою, ніж 3,5 м.

Майданчики зупинки для посадки або висадки з транспорту осіб з інвалідністю повинні бути розташовані не далі як за 30 м від входів до громадських будівель і споруд.

Розрахункова кількість місць на автостоянках біля об'єктів громадського призначення визначається згідно з вимогами ДБН Б.2.2-12.

Нове будівництво житлових будинків і громадських будівель та споруд, **, ***

Нове будівництво житлових будинків і громадських будівель та споруд повинно виконуватися із застосуванням принципів дизайну універсального, який, в тому числі, передбачає облаштування усіх входів і виходів об'єкта будівлі, з евакуаційними включно, на рівні із землею без облаштування ганку. Обов'язковим є дренаж та зливосток на твердому покритті.

На шляхах руху МГН не допускається застосування обертових дверей та дверей, що гойдаються на завісах.

Двері для користування МГН слід планувати із системою автоматичного відкривання (на фотоелементах) або примусового відчинення через вимикач, який слід встановити поруч з дверима у доступному для осіб у КК місці на висоті 0,75-0,80 м і 0,3 м.

Рекомендовано у полотнах зовнішніх дверей розташовувати прозорі панелі з протиударного матеріалу. Важливо контрастно промаркувати прозорі полотна дверей.

При проєктуванні входних дверей слід виключити пороги.

Двостулкові двері повинні бути обладнані полотнами таким чином, що одне із них буде мати ширину не менше 0,9 м.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Ширина турнікетів, контрольно-пропускних облаштувань повинна стартувати від 1,0 м у просвіті для можливості пропуску осіб на КК і не повинні становити небезпеку для МГН у випадку їх самостійного використання.

Приміщення громадських будівель та споруд (за винятком технологічних та технічних) мають бути доступними для МГН і в них слід передбачати не тільки сходи, але й ліфти, пандуси, спеціальні платформи і підйомники (їх розташування та оснащення повинно відповідати ДСТУ EN 81-70, ДСТУ EN81-40, ДСТУ EN81-41). Можна обладнати місця загального користування іншими пристроями для переміщення.

Вхід у приміщення (включно із площадкою, сходами, пандусом) має бути захищений навісом, а також повинне бути забезпечене водовідведення із площадки та навісу.

При проєктуванні проходів у будівлі слід користуватися ДБН В.2.2-9, ДБН В.2.2-15 і пам'ятати, що повинні бути враховані нормативні вимоги до шляхів евакуації людей з будівлі.

Мінімальний діаметр зони, яка потрібна для самостійного розвороту людини на КК становить не менше, ніж 1,5 м. Підхід до меблів та/чи обладнання для людини на КК має становити не менше, ніж 0,9 м.

Внутрішні просвіти дверей не повинні мати порогів і перепадів висот підлоги. Пороги вхідних дверей не повинні перевищувати 0,02 м.

Заборонено використовувати на шляхах руху ворсові килими з висотою більше, ніж 0,013 м (включно товщина килима та висота ворсу) та покриття, яке не щільно закріплене, особливо на стиках та краях.

Сходи всередині будівлі повинні бути шириною не менш, ніж 1,35 м, із поручнями, рівною, шорсткуватою поверхнею*, **, ***

Системи засобів інформації і сигналізації про небезпеку повинні бути комплексними і відповідати вимогам ДБН В.1.1-7, ДБН В. 2.5-56.

Засоби інформації (у тому числі знаки і символи) повинні бути ідентичними в межах будівлі, комплексу будівель і споруд установ ПЗФ і відповідати знакам, встановленим чинними нормативними документами.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Слід інформувати відвідувачів про те, на якому поверсі вони перебувають за допомогою інформаційних табличок з контрастними знаками та продубльованих шрифтом Брайля*,**,***.

Конструкції різного призначення усередині будівлі слід встановлювати на висоті 0,85 – 1,10 м від підлоги і на відстані не менше ніж 0,4 м від бічної стіни приміщення або іншої вертикальної поверхні.

Вимикачі і розетки в приміщеннях слід проєктувати згідно з ДСТУ ІЕСТR60083 та передбачити на висоті 0,8 м від підлоги і виділяти контрастним кольором.

При оформленні екокласів у приміщенні слід проєктувати / оформлювати їх згідно з вимогами ДБН В.2.2.-3.

При проєктуванні слід виходити з того, що поверхня столів індивідуального користування, прилавків і інших місць обслуговування, що використовуються відвідувачами на КК, повинна знаходитися на висоті не більше ніж 0,8 м над рівнем підлоги.

Місця для осіб у КК розраховуються з параметрів: ширина крісла колісного 0,80 м, довжина 1,20 м. Поблизу цього місця повинна бути можливість для маневрування КК площею 1,5 x 1,5 м.

Відстань від будь-якого місця перебування особи з інвалідністю, яка має складності з пересуванням, а в загальному приміщенні до евакуаційного виходу в коридор, фойє, назовні або до евакуаційного люка трибун не повинна перевищувати 40 м.

Місця для осіб з порушенням слуху слід розміщувати на відстані не більше ніж 10 м від джерела звуку.

Допускається застосовувати в залах індивідуальні слухові безпроводові пристрої або обладнувати спеціальними персональними приладами посилення звуку.

У разі неможливості застосувати візуальну інформацію для осіб з інвалідністю у приміщеннях з особливими вимогами до художнього вирішення інтер'єру експозиційних залах художніх музеїв, виставок допускається використовувати інші компенсуючі заходи (тактильні або аудіопокажчики).

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

У зручному місці для відвідувачів з порушеннями зору і в доступній для них формі повинна бути розміщена інформація про розташування кімнат-музеїв, екокласів, зал, аварійних виходів, перелік послуг, що надаються установою і ціни на них, а також засоби зв'язку із адміністрацією, екскурсоводом тощо.

В установах ПЗФ, як і в будь-якій іншій організації, є потреба облаштувати робочі місця для осіб з інвалідністю. Вимоги до планування санітарно-побутових та спеціальних приміщень, організації режиму праці та відпочинку повинні виконуватися згідно з вимогами ДБН В.2.2-28.

3.3. Тактильні елементи доступності*,,*****

Тактильні елементи доступності (ТЕД) повинні надавати особам з порушеннями зору необхідну і достатню інформацію, яка сприяє самостійній орієнтації. Основний принцип використання ТЕТ – сприйняття на дотик.

ТЕД поділяються на тактильні смуги (ТС) та тактильні інформаційні покажчики (ТІП).

Тактильні смуги,**,****

ТС повинні тактильно відрізнятися від основної поверхні, на яку вони встановлені, та бути відчутними (за допомогою тростини або підосви взуття). ТС також повинні контрастно відрізнятися за кольором і фактурою від(до) поверхні, на яку їх встановлено. Вони попереджають про різні види небезпеки або перешкоди на шляхах руху, про початок та закінчення руху, зміну напрямку руху, відображення місця посадки до транспортних засобів, місць отримання товарів, послуг, довідкової чи іншої інформації.

Вимоги до виготовлення окремих тактильних індикаторів пішохідної зони наведені в ДСТУ ISO 23599.

ТС повинні бути надійно закріплені, їх поверхня ТС має бути шорсткою, антиковзкою.

Тактильні інформаційні покажчики,**,****

Тактильні інформаційні покажчики (ТІП) повинні дублювати плоско друковану текстову чи графічну інформацію у тактильному вигляді та шрифтом Брайля. Порядок тактильних символів має відображатися зліва направо.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Форми, на яких розташовано ТІП, не повинні мати гострих кутів. Для визначення напрямку руху до чи місця чи знаходження ТІП повинні використовуватися направляючі та інформаційні ТС.

ТІП поділяються на інформаційні тактильні таблички (зовнішні і внутрішні), інформаційні тактильні позначки та мнемосхеми.

Інформаційні тактильні таблички повинні дублювати текстову інформацію у тактильному вигляді плоско друкованого тексту та шрифтом Брайля. Порядок і правила застосування шрифту Брайля на інформаційних вказівниках слід виконувати згідно з вимогами ДСТУ ISO 17049.

Тактильні позначки повинні містити коротку інформацію, виконану у тактильному вигляді плоско друкованого тексту та шрифтом Брайля.

Мнемосхеми повинні у тактильному вигляді та шрифтом Брайля містити основну інформацію, яка сприяє самостійній навігації (орієнтуванню) на об'єкті чи прилеглий території. Місцезнаходження мнемосхеми повинно бути у доступному та зрозумілому для МГН місці, переважно біля входу/виходу до будівлі (об'єкта).

Візуальні елементи доступності, **, ****

Основний принцип використання ВЕД – це зорове сприйняття. Створення ВЕД відбувається за допомогою кольорових рішень, інформаційних табличок, інформаторів та показників.

Контрастне співвідношення кольорів застосовується як ВЕД на шляхах до об'єкта; у вхідних групах, складних ділянках з метою забезпечення структурованості простору.

Якщо колір дверей та фасаду будівлі співпадають, дверний проріз маркується кольором по периметру.

Кольором слід виділяти такі елементи:

- поручні на пандусах та сходах;
- шляхи руху всередині об'єкта,
- дверну фурнітуру (дверні петлі, ручки), замки, засоби для прийняття електронних карток чи перепусток;
- елементи умеблювання (столи, шафи, стільці, лави);

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

- елементи обладнання для надання/отримання товарів, інформації чи послуг;
- вмикачі світла (розетки).
- пішохідні шляхи, наземні обмежувачі руху транспорту, шлагбауми, стовпи та колони, бордюрний камінь на пішохідному шляху, початок/ закінчення штучного підвищення (пониження) пішохідного шляху, інші перешкоди;
- сходи (зовні або всередині об'єкта). Контрастна смуга наноситься на першу та останню сходинку сходового маршруту на краю сходинки по всій ширині пандуси (початок та закінчення за відсутності попереджувальних ТС);
- дверні прорізи.
- пороги;
- інші перешкоди, шляхи руху.
- усі прозорі чи скляні конструкції, які знаходяться на шляхах руху МГН, а також прозорі елементи об'єктів, де відбуваються отримання інформації та послуг, придбання товарів.

*Інформаційні таблички, інформатори та покажчики (ІТП) *, **, ****

ІТП повинні бути зрозумілими та доступними для всіх категорій МГН. Для забезпечення принципів універсального дизайну ІТП рекомендується об'єднувати з ТП. Усі ІТП повинні бути виконані збільшеним шрифтом та у контрастному співвідношенні кольорів шрифтів відносно фону табличок.

ІТП повинні бути розташовані на висоті 1,20-1,60 м.

Адресні таблички повинні бути розміщені при вході на прилеглу до об'єкта територію, по краях будівлі та перед входом до будівлі.

Покажчики, які вказують напрям руху до відповідних об'єктів, повинні бути розташовані в зоні видимості відносно один одного.

Фон ІТП, на якому наносяться шрифти чи графічні символи, повинен бути матовим, не допускають відбиття та відблиски. ІТП слід освітлювати з усіх боків.

*Аудіопокажчики *, **, ****

Аудіопокажчики (АП) поділяються на звукові маячки-сигналізатори та голосові інформатори. Їх можна розташувати при входних групах до об'єктів.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

АП можуть працювати у постійному режимі або вмикатися особами з порушенням зору за допомогою спеціальних приладів.

3.4. Вимоги до проєктування будівель і споруд громадського призначення із урахуванням потреб осіб з порушенням слуху*,,*****

Проектування і з врахуванням потреб осіб з порушеннями слуху полягає у забезпеченні таким особам доступу до необхідної інформації шляхом візуального сприйняття за допомогою технічних засобів інформування, орієнтування і сигналізації, організації перекладу жестовою мовою (включаючи виділення спеціально облаштованого з додатковим освітленням місця для перекладача жестової мови) та/або субтитрування, а також облаштування спеціальних зон чи робочих місць оснащених індивідуальними чи колективними (в залежності від призначення будівлі) приладами підсилення звуку (для людей з порушеннями слуху).

Системи засобів інформації сигналізації про небезпеку повинні бути комплексними і передбачати візуальну (світлову), звукову і тактильну інформацію в приміщеннях, призначених для перебування всіх категорій осіб з інвалідністю, у тому числі осіб з порушенням слуху. Вони мають відповідати вимогам ДБН В.1.1-7, ДБН В.2.5-56.

3.5. Пожежна безпека*,,*****

Шляхи евакуації

Проектні рішення будівель і споруд повинні забезпечувати безпеку МГН відповідно до вимог ДБН В.1.1-7 з урахуванням мобільності осіб з інвалідністю різних категорій, їхньої чисельності і місця перебування (роботи, навчання, обслуговування, відпочинку) у будівлях або спорудах.

Місця обслуговування та або постійного перебування МГН повинні розташовуватися на мінімально можливих відстанях від евакуаційних виходів із приміщень, з поверхів і з будівлі назовні (15-30 м залежно від розташування).

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Ширина (у просвіті) ділянок евакуаційних шляхів, які використовуються МГН, повинна бути не менше ніж, м:

- дверей із приміщень, в яких перебуває не більше ніж 15 осіб – 0,9;
- прорізів і дверей в інших випадках, проходів у середині приміщень – 1,2;
- лоджій і балконів – 1,5;
- коридорів, пандусів, що використовуються для евакуації – 1,8.

Матеріали, що застосовуються на шляхах евакуації повинні мати відповідні показники пожежної небезпеки.

Для порятунку МГН на шляхах евакуації слід передбачати пожежобезпечну незадимлювану зону з площею розрахованою на всіх осіб з інвалідністю, що залишилися на поверсі, виходячи з питомої площі, що припадає на одну людину, яка рятується.

Громадські будівлі і споруди повинні бути обладнані системами керування евакуюванням людей в частині систем оповіщення про пожежу та показників напрямку евакуювання згідно з ДБН В.2.5-56».

Влаштування автоматичної пожежної сигналізації слід проєктувати згідно з вимогами ДБН В.2.5-56 з урахуванням сприйняття усіма категоріями осіб з інвалідністю.

Несучі конструкції пандусів слід виконувати з негорючих матеріалів з дотриманням вимог ДСТУ Б В. 1.1-4.

3.6. Санітарно-гігієнічні вимоги*,,*****

Всі елементи доступності для осіб з інвалідністю повинні виконуватися згідно санітарних гігієнічними вимогами ДБН Б.2.2-12, ДБН В.2.2-9, ДБН В.2.2-15. Конструкції, деталі та обладнання будівель і споруд, опорядження стін і стель, покриття підлог всіх приміщень, а також сходів, коридорів слід передбачати із матеріалів що відповідають вимогам ДБН В.1.2-8, ДБН В.1.2-10, ДБН В.1.2-11.

Світлові елементи будівель і споруд повинні відповідати вимогам ДБН В.2.5-28. При обладнанні приміщень звуковими сигналізаторами рівень звуку на робочих місцях у суміжних приміщеннях не повинен перевищувати гранично допустимих рівнів згідно з вимогами ДСН 3.3.6.037.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Санітарно-гігієнічні приміщення, **, ****

В усіх громадських будівлях і спорудах при розрахунковій чисельності відвідувачів 50 осіб і більше або у разі розрахункової тривалості перебування відвідувача в будинку 60 хв і більше слід передбачати туалети загального користування з універсальною кабіною. Такі туалети повинні бути розташовані на кожному поверсі на відстані не більше ніж 50 м.

Санітарно-гігієнічні приміщення повинні бути розраховані на широке коло відвідувачів, в тому числі маломобільних груп населення.

Універсальна кабіна туалету загального користування повинна мати розміри в плані не менше ніж, м: ширина – 1,65, глибина – 1,80. У кабіні поруч з унітазом слід передбачати простір для розміщення КК, а також гачки для одягу, милиць та іншого приладдя.

В універсальній кабіні і інших санітарно-гігієнічних приміщеннях, призначених для користування всіма категоріями громадян, у тому числі особами з інвалідністю, слід передбачати встановлення поручнів, штанг, поворотних або відкидних сидінь.

Раковина умивальника кріпиться так, щоб знизу був простір 0,7 м, а верхня її площа була на висоті 0,8-0,85 м від підлоги.

Двері повинні бути у просвіті завширшки 0,9 м і відчинятися назовні. На внутрішньому боці дверного полотна повинно бути горизонтальна ручка заввишки 0,8 м.

На вході до туалетів загального користування, в яких передбачена універсальна кабіна для осіб з інвалідністю, які пересуваються в КК, повинні бути встановлені інформаційні таблички, позначені піктограмами Міжнародного символу доступності (МСД)*, **, ***.

Окремі санітарно-гігієнічні приміщення (з окремим входом) повинні бути обладнані аварійною (тривожною) сигналізацією та системою оповіщення з урахуванням осіб з інвалідністю з порушеннями зору та слуху.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

3.7. Укриття

Укриття на /біля стаціонарних об'єктів (будівель та споруд)

Зважаючи на збройну агресію росії і часті загрози ракетних ударів надважливим питанням є облаштування укриття для відвідувачів установ ПЗФ, в тому числі осіб з інвалідністю та МГН.

Актуальними на сьогодні нормами, що регулюють інфраструктурні рішення по створенню та облаштуванні укриттів є Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 10.08.2023 року № 702. Ці норми встановлюють вимоги до проєктування та будівництва захисних споруд цивільного захисту (сховищ, протирадіаційних укриттів) та споруд подвійного призначення із захисними властивостями сховищ або протирадіаційних укриттів. Ці норми слід застосовувати при новому будівництві та реконструкції захисних споруд цивільного захисту (сховищ, протирадіаційних укриттів) та споруд подвійного призначення із захисними властивостями сховищ або протирадіаційних укриттів*, **, ***, ****. Проєктні рішення захисних споруд та споруд подвійного призначення повинні забезпечувати доступність та безпеку МГН, у тому числі з урахуванням мобільності осіб з інвалідністю різних категорій та їхньої чисельності. Пішохідні шляхи руху до захисних споруд та споруд подвійного призначення повинні бути облаштовані засобами безпеки, орієнтування та отримання інформації. Для доступу до захисних споруд та споруд подвійного призначення необхідно влаштовувати пандуси. Вхідні групи, тамбури, сходи, пандуси, майданчики, приміщення, шляхи руху всередині будівель або споруд, елементи оздоблення та інтер'єру повинні відповідати вимогам ДБН В.2.2-40. Ширина (у просвіті) коридорів, пандусів в середині захисних споруд та СПП, що використовуються для евакуації, у тому числі МГН, має бути: - не менше ніж 1,8 м – при новому будівництві; - не менше ніж 1,5 м – при реконструкції; - не менше ніж 1,2 м – при капітальному ремонті – п. 5.12, п. 6.20, п. 7.1.1, п. 7.1.2, п. 7.1.4 ДБН В.2.2-5:2023*, **, ***, ****.

* ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту». – Київ: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України 2023. 122 с. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3109090634326083293/2023-09-08/8179d0ee-02d3-4ceb-87c0-f64742b2e15b.pdf

**Зміна №1 ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» Київ: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України 2023. 6 с. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3225773063500990463/2023-10-31/1bc4e69c-2bab-451b-b14f-1c78d4f8c94a.pdf

***ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту» зі Зміною №1. Київ: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України 2023. 124 с. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3225773063500990463/2023-10-31/c3bc6a12-9613-456c-90c4-2efb03e6588d.pdf

****Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.11.2018 № 327»Про затвердження ДБН В.2.2-40:2018 «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3626580502787392825

Відповідно до листа Міндовкілля від 03.09.2024 № 11-01/3230ВН-24 щодо забезпечення безпеки працівників, відвідувачів установ природно-заповідного фонду Міндовкілля, учасників масових заходів, які ними проводяться, керівникам установ природно-заповідного фонду, що належать до сфери управління Міндовкілля необхідно:

1) визначити місця для укриття працівників, відвідувачів установи та учасників масових заходів, які проводить установа, у разі оголошення повітряної тривоги та встановити інформаційні знаки щодо їх місцезнаходження;

2) забезпечити обов'язкове повідомлення про оголошення повітряної тривоги працівникам, відвідувачам установи, учасникам масових заходів, які проводить установа та необхідності пройти в укриття; Термін виконання: постійно;

3) невідкладно повідомляти Міндовкілля у разі виникнення чи загрози виникнення будь-яких критичних ситуацій (в розрізі виконання цього доручення); Термін виконання: постійно;

4) здійснювати особистий контроль за дотриманням заходів безпеки на території установи працівниками, відвідувачами установи та учасниками масових заходів, які проводить установа.

У випадку, якщо в установі ПЗФ / відділенні ПЗФ відсутні захисні споруди та споруд подвійного призначення, то необхідно подбати про їх створення та облаштування, керуючись ДБН В.2.2-40 із врахуванням зміни № 1 ДБН В.2.2-40:2018 «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд» та ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту»*,**,***,****.

До створення / облаштування укриття також варто дбати про безпеку відвідувачів і, по можливості, укладати відповідні договори та користуватися захисними спорудами сусідніх установ. Тут серед основних вимог до такого укриття з'являється ще одна – вони повинні бути розташовані у безпосередній близькості до будівлі установи ПЗФ (до 100 м), бути облаштованими для осіб з інвалідністю, підхід/ під'їзд до них повинен бути безпечним та зручним для пересування для осіб з інвалідністю та інших МГН.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

****ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту». – Київ: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України 2023. 122 с. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3109090634326083293/2023-09-08/8179d0ee-02d3-4ceb-87c0-f64742b2e15b.pdf

Відповідно до пункту 3.6. «Рекомендацій щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти»^{*} місткість споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів вираховується з розрахунку: 0,6 м² площі основних приміщень (для розміщення населення, що підлягає укриттю) на одну особу. За можливості розміщення двоярусних нар площу може бути зменшено до 0,5 м² на одну особу, при триярусному – до 0,4 м² на одну особу.

Відповідно до пункту 4.4. «Рекомендацій щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти» біля входних дверей до споруди подвійного призначення (найпростішого укриття) має вивішуватися табличка розміром 50 x 60 см з написом «Місце для УКРИТТЯ». На ній необхідно зазначати адресу місця розташування споруди, її балансоутримувача, адресу і місце зберігання ключів.

Укриття біля екостежок, що знаходяться в пішій доступності до будівлі, яка може бути використана як споруда цивільного захисту

Зазвичай екологічні стежки та маркіровані маршрути для осіб з інвалідністю та інших МГН облаштовують у пішій доступності до стаціонарних об'єктів. Відтак, особи, які у момент повітряної тривоги опинилися на екостежці, повинні скористатися тим же укриттям, що і відвідувачі стаціонарного об'єкта (наприклад еколого-просвітницького центру). Відповідно, вимоги до облаштування та розташування укриття залишаються такими ж, як і вимоги до укриттів стаціонарних об'єктів. Більше того, якщо розташування екостежки не дозволяє її облаштувати укриттям, то варто утриматися від створення нового маршруту з міркувань безпеки. Разом з тим, функціонуючі екостежки та маршрути повинні бути достатньою мірою забезпечені інформаційними вказівниками, тактильними покажчиками, гучномовцями, які мають попереджувати відвідувачів усіх категорій про небезпеку а також місцезнаходження укриття та напрямок його розташування. Таким чином сумарна кількість відвідувачів, які одночасно знаходяться в межах облаштування одного покриття, повинна враховувати також кількість туристів на екостежці / маршруті.

^{*} Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (Лист ДСНС від 14.06.2022 № 03-1870/162-2) <https://dsns.gov.ua/upload/1/6/5/4/1/3/9/rk.pdf>

Тому установі варто визначити максимально допустиму одночасну кількість відвідувачів екостежки (включно з особами з інвалідністю, що пересуваються за допомогою КК та інших МГН, потенційну кількість яких від прогнозованого загального числа відвідувачів слід вираховувати відповідно до середньостатистичних показників відсоткового відношення кількості осіб з інвалідністю та інших МГН до загальної кількості осіб, що проживають на території найближчих територіальних громад, але з розрахунку не менше однієї особи на добу, що пересувається за допомогою КК та помножити на відому максимальну кількість відвідувачів).

І така кількість (максимально допустима одночасна кількість відвідувачів) сильно залежатиме від місткості укриття.

Укриття біля екостежок, що знаходяться поза зоною пішої доступності до будівель, які можуть бути використані як споруда цивільного захисту

Кожна установа ПЗФ має свою родзинку але, безперечно, багато установ прокладали маршрути у цікавих місцях, віддалених від будівель та поселень.

За умови належного фінансування, отримання відповідних дозвільних документів, наявності придатного місця для будівництва тимчасових споруд у зоні стаціонарної рекреації можна рівновіддалено від початку та кінця пролягання маршруту звести споруди цивільного захисту, дотримуючись відповідних ДБН, але зробити такі об'єкти об'єктами подвійного призначення – привабливими для відвідування з рекреаційною метою, наприклад по типу «землянки», «бункера», «берлоги», а також гармоніювати їх зовнішній вигляд із оточуючим середовищем, використовуючи для оздоблення природні матеріали.

Варто пам'ятати, що такі «споруди» не повинні стати прихистком чи місцем, де могли б причаїтися браконьєри чи зловмисники.

Неприпустимим є створення укриттів поблизу місць, через які пролягають звірині стежки, адже у випадку вибуху перелякані тварини можуть подолати значну відстань та серйозно вплинути на змогу покинути укриття після відбою тривоги.

Слід пам'ятати, що такі укриття стануть в нагоді як порятунком від артилерійського обстрілу, як прихисток від уламків ракет, однак не можуть стати надійним прихистком від керованих ракет типу «Іскандер».

4. ДОСТУПНІСТЬ ТИМЧАСОВИХ СПОРУД УСТАНОВ ПЗФ ТА МАЛИХ АРХІТЕКТУРНИХ ФОРМ

Тимчасова споруда – це одноповерхова споруда, торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення для здійснення підприємницької діяльності, що виготовляється з полегшених конструкцій з урахуванням основних вимог до споруд, визначених технічним регламентом будівельних виробів, будівель і споруд і встановлюється тимчасово, без улаштування фундаменту.

ТС може мати закрите приміщення для тимчасового перебування людей (павільйон площею не більше 30 квадратних метрів по зовнішньому контуру) або не мати такого приміщення.

Механізм розміщення ТС визначає Порядок розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, затверджений наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22.11.2011 № 1330/20068*. ТС не є капітальною будівлею, але потребує паспорта прив'язки та затвердження місцевими органами.

ТС поділяються на пересувні та стаціонарні:

Пересувна ТС – це споруда, яка не має закритого приміщення для тимчасового перебування людей, у якій може бути розміщене торговельне обладнання, низькотемпературний прилавок, лоток, ємність, торговельний апарат, інші пристрої для сезонної роздрібної торгівлі та іншої підприємницької діяльності.

Стаціонарна ТС – споруда, яка має закрите приміщення для тимчасового перебування людей і по зовнішньому контуру площу до 30 кв.м.

Мала архітектурна форма — це невеликий об'єкт благоустрою або елемент ландшафтного дизайну, що зазвичай не використовується для торгівлі й не потребує окремого будівельного дозволу (Табл. 4.1).

* Порядок розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності: Затв. наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, зареєстр. в Мін'юсті України 22.11.2011 за № 1330/20068. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1330-11#Text>

Таблиця 4.1. Відмінності між ТС та МАФ

Характеристика	Тимчасова споруда	Мала архітектурна форма (МАФ)
Призначення	Для тимчасового використання (торгівля, обслуговування, сезонні об'єкти)	Для благоустрою території, декоративного або функціонального призначення
Функція	Комерційна, сервісна або допоміжна	Естетична, функціональна або декоративна
Конструкція	Може бути збірно-розбірною, легкою або модульною	Невеликі, стаціонарні або переносні елементи
Розміри	Часто більші за МАФ, можуть включати павільйони, кіоски	Невеликі — лавки, навіси, урни, огорожі, альтанки
Юридичний статус	Визначена законодавчо як об'єкт без права капітального будівництва	Не вважається об'єктом нерухомості
Необхідність дозволу	Потрібна схема розміщення, паспорт прив'язки, дозвільна документація	Не завжди потрібен дозвіл (залежно від типу і місця)
Нормативне регулювання	Порядок розміщення тимчасових споруд...*	ДБН Б.2.2-5:2011**, ДСТУ Б EN 13198:2016***
Приклади	кіоски, павільйони, літні кафе, модульні магазини	лавки, альтанки, фонтани, декоративні огорожі, ліхтарі, дитячі майданчики, паркові арки (аркади) і колони (колони); вуличні вазони, вазони і амфори; декоративна та ігрова скульптура; вуличні меблі (лавки, лави, столи); сходи, балюстради; паркові містки; огорожі, ворота, ґрати; інформаційні стенди, дошки, вивіски; інші елементи благоустрою, визначені законодавством.

* Порядок розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності: Затв. наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244, зареєстр. в Мін'юсті України 22.11.2011 за № 1330/20068. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1330-11#Text>

**ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

***Національний стандарт України ДСТУ Б EN 13198:2016 Малі архітектурні форми бетонні. Загальні технічні умови (EN 13198:2003, IDT). Київ ДП «УкрНДНЦ», 2017. https://online.budstandart.com.ua/catalog/doc-page?id_doc=65389

Відповідно до Постанови про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду* до переліку таких послуг належать:

Пункт Постанови № 19. «Розміщення тимчасових споруд торговельного, соціально-культурного, побутового призначення (кіосків, павільйонів), а також пересувних торговельних точок для обслуговування відвідувачів у місцях, визначених установою[#].

[#]Крім територій природних заповідників, заповідних зон національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів і дендрологічних парків.

Для тимчасових споруд і МАФ, незалежно від того де вони будуть розміщені і на чий території, розроблені ДБН, які визначають перелік необхідної документації, технічні характеристики та спосіб розміщення МАФ. Подаємо тут деякі із цих вимог ДБН Б.2.2-5:2011. Благоустрій територій**. Розділ 9. Вимоги до проєктування елементів благоустрою а також інформацію про найпопулярніші МАФи, які встановлюють на території ПЗФ:

- витвори монументального і декоративного мистецтва (скульптурно-архітектурні композиції, монументально-декоративні композиції, монументи, пам'ятні знаки тощо) потрібно підбирати яскравих (контрастних) тонів або фарбувати яскравими (контрастними) кольорами з метою забезпечення можливості користування територіями загального користування особами з порушеннями зору.

- у місцях скупчення людей , а саме в рекреаційних зонах, садах, скверах, пляжах, майданах, площах, бульварах за наявної можливості підключення до системи централізованого водопостачання необхідно встановлювати питні фонтанчики. Місце розміщення питного фонтанчика і підхід до нього треба обладнувати твердим видом покриття. Висота питного фонтанчика - не більше ніж 0,9 м для дорослих і не більше ніж 0,7 м для дітей. Не менше однієї чаші питних фонтанчиків в зонах відпочинку має бути доступною для маломобільних груп населення. Рекомендований радіус обслуговування питним фонтанчиком 700 – 1000 м.

*Постанова КМУ від 28.07.2003 р. N 1180 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду. Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 827 (827-2003-п) від 02.06.2003, N 1335 (1335-2020-п) від 28.12.2020, N 314 (314-2024-п) від 22.03.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1913-2000-%D0%BF#Text>

**ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

Джерела*, які є об'єктами рекреаційного маршруту чи еколого-пізнавальної стежки, яка облаштована під потреби осіб з інвалідністю, потрібно обладнати підходом і майданчиком з твердим видом покриття для доступності осіб, що користуються кріслом колісним та пристосуванням для подачі джерельної води (жолоб, труба, інший вид водотоку), чашею водозбору, системою водовідведення.

Декоративні водоймища* споруджують з використанням рельєфу або на рівній поверхні у поєднанні з газоном, плитковим покриттям, квітниками, деревно-чагарниковими посадками. Дно водоймища треба виконувати гладким, зручним для очищення. Використовують прийоми колірного і світлового оформлення.

Встановлення лав* для осіб з інвалідністю передбачають, як правило, на тверді види покриття або фундамент, а також розташовують тактильні елементи, які скеровуватимуть відвідувачів із порушенням зору до цих лав. Потрібно передбачити лави із різною висотою та спинками для різних маломобільних груп населення.

Висоту лави для відпочинку дорослої людини від рівня покриття до площини сидіння треба приймати в межах від 0,42 м до 0,48 м. Поверхні лави для відпочинку виконують з дерева, з різними видами водостійкого оброблення (переважно - просоченням).

Для людей, які значно вищі або нижчі за середній зріст (наприклад, зростом близько 90 і вище за 2 м), висота сидіння лави або стільця має бути адаптована до їхніх пропорцій тіла. Важливо, щоб при сидінні:

- ступні повністю стояли на підлозі;

- коліна були зігнуті під кутом приблизно 90 градусів;

- не виникало тиску під колінами (край сидіння не впирався надто сильно в ноги).

Рекомендована висота лави для людей із зростом ~90 см:

Висота сидіння: приблизно 20–25 см від підлоги (рис. 4.1).

Це аналогічно до пропорцій дитячих меблів для дітей віком 1–3 роки, що мають приблизно такий же зріст. Для максимальної зручності також можна:

- зробити лаву з підставкою для ніг;

- додати спинку та підлокітники;

- використовувати м'яку накладку на сидіння.

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

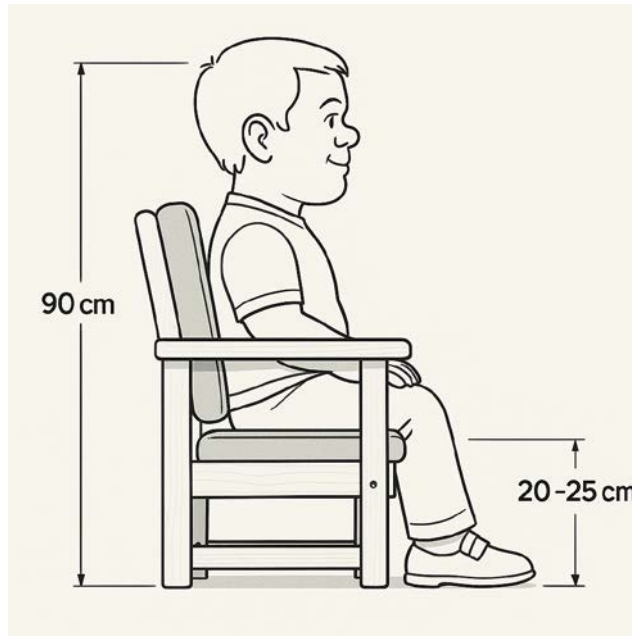

Рис. 4.1. Параметри висоти сидіння лави або стільця для людей із зростом ~90 см.

Якщо лавка використовується для тривалого сидіння, ергономіка має велике значення. Висота сидіння лавки повинна відповідати анатомічним особливостям людини, щоб забезпечити комфорт та правильне положення тіла.

Для людини зростом 2 метри і вище, оптимальна висота сидіння лавки буде трохи вищою за стандартну. Рекомендована висота для зросту 2 м:

Висота сидіння лавки: 47–50 см

Це дозволяє ногам комфортно стояти на землі під кутом $\sim 90^\circ$, не викликаючи надмірного згинання колін.

Глибина сидіння: 45–50 см (щоб підтримувати стегна і не тиснути під колінами)

Висота спинки: 40–50 см (якщо спинка є, для підтримки попереку і спини)

Нахил сидіння: $3-5^\circ$ назад — для зручності посадки

Якщо лавка буде використовуватись переважно високими людьми (наприклад, на спортивному майданчику, біля баскетбольного поля тощо), має сенс зробити її вищою — 48–50 см. Якщо лавка універсальна — можна використати 45–47 см як компроміс.

Кількість лав визначають кількістю місць у залежності від навантаження та структури рекреаційної зони згідно з таблицею 4.2.*.

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

Таблиця 4.2. Кількість лав у залежності від навантаження та структури рекреаційної зони*

Кількість місць на 100 одночасних відвідувачів у залежності від рекреаційної зони	Рекреаційне навантаження, чол./га		
	100	50-100	до 50
Парки, сади	35-40	15-20	8-12
Бульвари, сквери	40-50	25-30	15-20

Кількість розміщуваних малих архітектурних форм треба визначати в залежності від функціонального призначення території і кількості відвідувачів на цій території, користуючись такими принципами: екологічність, безпека (відсутність гострих кутів), зручність в користуванні, легкість очищення, привабливий зовнішній вигляд.

Для збирання побутових відходів на об'єктах рекреації треба застосовувати урни, встановлюючи їх біля входів, біля лав. У всіх випадках встановлення урн треба виконувати так, щоб не заважати пересуванню пішоходів, проїзду крісел колісних і дитячих колясок.

Встановлення вуличного технічного обладнання (поштові скриньки, торгові намети, елементи інженерного обладнання - підйомні майданчики для крісел колісних, оглядові люки, ґрати зливоприймальних колодязів, вентиляційні шахти підземних комунікацій, шафи телефонного зв'язку тощо) має забезпечувати зручний підхід до обладнання і визнається ДБН В.2.2-40:2018**,***,****.

*ДБН В.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

**Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

***Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

****Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

Оформлення елементів інженерного обладнання не повинне порушувати рівня благоустрою території, погіршувати умов пересування, суперечити технічним умовам, зокрема: - кришки люків оглядових колодязів, розташованих на території пішохідних доріжок і тротуарів, треба проєктувати, як правило, в одному рівні з покриттям прилеглої поверхні, в іншому випадку перепад відміток не повинен перевищувати 0,02 м, а зазори між краєм люка і покриттям тротуару мають бути не більше ніж 0,015 м; - вентиляційні шахти мають бути обладнані ґратами.

Потрібно також враховувати, що для МАФ виготовлених із бетону, є свої вимоги Держстандарту: ДСТУ Б EN 13198:2016 Малі архітектурні форми бетонні*.

Стандарт встановлює вимоги до паркових виробів та вуличних меблів із бетонних напівфабрикатів.

Цей вид збірних ненесучих виробів і елементів з напівфабрикатів можна застосовувати в громадських місцях і в приватних володіннях, таких як: сади, парки, пішохідні доріжки, площі, де вони виконують пейзажостворюючу функцію, проте не розраховані на сприйняття навантаження від руху транспортних засобів. Вони можуть використовуватися і у внутрішніх інтер'єрах.

Як приклади можна навести: вироби для облаштування вільних площ, такі як: лавки, крісла, столи, елементи устаткування ігрових майданчиків, сходові блоки, квіткові ящики, місткості для рослин, фонтани, дошки для оголошень, вуличні знаки, дорожні покажчики, світлові табло, барбекю, поштові скриньки, стовпчики для кріплення мотузків для сушки одягу, урни для сміття, постаменти, декоративні стовпчики і тумби, карнизи і козирки для стін тощо; вироби, що запобігають ерозії ґрунту, наприклад: ступінчасті квіткові газони, що обсаджуються рослинами, ненавантажувані блоки для укосів висотою не більше 1,0 м; вироби для утворення поверхонь, наприклад: ґрати і захисні огорожі навколо дерев, ростверки, сходинок.

Цей стандарт не поширюється на брущатку, тротуарну плитку, бордюри, паркани, канали для відведення води, запобіжні бар'єри, елементи підпірних стін і акустичних екранів.

*Національний стандарт України .ДСТУ Б EN 13198:2016 Малі архітектурні форми бетонні. Загальні технічні умови (EN 13198:2003, IDT). Київ ДП «УкрНДНЦ», 2017. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=65389

Подаємо технічні характеристики для альтанки, яка буде доступна для осіб, що користуються кріслом колісним, а також для інших маломобільних груп населення:

Габарити та простір маневрування

Зовнішні розміри: не менше 3,5 м × 3,5 м (оптимально 4×4 м), що забезпечує достатній простір для в'їзду і розміщення кількох користувачів.

Висота проходу: не менше 2,0 м.

Внутрішній простір: забезпечити вільну зону маневрування діаметром не менше 1,5 м без перешкод.

Висота підлоги (якщо на підвищенні): не більше 2,5 см, або передбачити пандус.

Вхід/доступ

Вхідний отвір: ширина не менше 90 см.

Поріг: відсутній або не вище 2 см, з фаскою.

Пандус (за наявності підвищення):

Максимальний ухил: 1:12 (8,3%).

Ширина: не менше 1,2 м.

Бортики по краях: висота не менше 5 см.

Поручні: обов'язково по обидва боки, висота 70–90 см.

Підлога

Матеріал: нековзкий, рівний, без щілин (напр., шліфувана деревина з антиковзаючим покриттям, полімерна дошка, прогумоване покриття).

Нахил поверхні: не більше 2% у будь-якому напрямку.

Стіл

Висота стільниці: 75–80 см.

Під'їзд під стіл: висота не менше 70 см, ширина — 90 см, глибина — 50–60 см.

Доступ: щонайменше один бік повністю вільний від лавок для під'їзду крісла колісного.

Лавки

Зафіксовані або мобільні.

За потреби — з підлокітниками та спинками.

Дах і захист

Покрівля: двосхила або шатрова, з виступами не менше 30 см по периметру для захисту від опадів.

Висота від підлоги до найнижчої точки даху: не менше 2 м.

Матеріал: негорючий, екологічний, водостійкий (метал, полікарбонат, черепиця).

Додаткове обладнання

Освітлення: безпечне, енергоефективне (LED), захищене (IP44+), ввімкнення/вимкнення — на зручній висоті (90–110 см).

Інформаційні таблички (за потреби): дублювання шрифтом Брайля, контрастний шрифт.

Розетки USB або 220В (за потреби): доступні, з захистом, на висоті 80–100 см.

Покриття прилеглої території

Під'їзд до альтанки: з твердим покриттям (бруківка, асфальт, бетон), без бордюрів, ширина не менше 1,5 м.

Нахил доріжок: не більше 5%, поперечний ухил — до 2%.

Зона навколо альтанки: вільна від перешкод, з можливістю під'їзду з будь-якого боку.

Матеріали конструкції

Каркас: дерево, метал або композит — із захисною обробкою (антисептик, антикорозійні покриття).

Безпечні кути: усі елементи заокруглені або із захистом.

Ці характеристики відповідають сучасним рекомендаціям ДБН В.2.2-40:2018*,**,*** та міжнародним принципам універсального дизайну.

В установах ПЗФ для комфортного відпочинку відвідувачів в місцях рекреаційних зон встановлюють альтанки, навіси, лавки, лави, столи, декоративні фігури. Для створення комфортного простору із врахуванням потреб усіх МГН варто продумати такі місця відпочинку, до яких будуть прокладені доріжки, придатні для руху на КК, вимощені тактильною плиткою чи іншими елементами тактильної доступності, на шляху руху яких будуть розміщені лавки для відпочинку різної висоти із врахуванням потреб осіб із ростом значно вищим або нижчим від середнього.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. — Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. — Київ: Мінрегіон України, 2018. — 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. — Київ: Мінрегіон України, 2022. — 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

5. ДОСТУПНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ПЗФ

Усі національні природні парки України можуть похвалитися мережею екологічних стежок та маршрутів різного рівня складності із охопленням найцікавіших місця для відвідування туристами. Зрозуміло, з об'єктивних причин, особливо в установах із гірськими ландшафтами, неможливо зробити усі маршрути однаковою мірою доступною для осіб з інвалідністю та без.

Разом з тим важливо облаштувати хоча б одну екологічну стежку чи маркірований маршрут, адаптовані під потреби МГН, забезпечити екскурсійний супровід кваліфікованими спеціалістами та облаштувати відповідну рекреаційну зону.

Облаштування екологічної стежки та маркірованого туристичного маршруту для осіб з інвалідністю у межах територій ПЗФ повинне базуватися на принципах інклюзивності, безбар'єрності, безпеки і збереження природного середовища. Це регламентується національними будівельними нормами (ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»*,**,**) та міжнародними стандартами доступності (зокрема, ADA, T-GUIDE, UN CRPD****). Також при облаштуванні стежки, маршруту та рекреаційної зони потрібно враховувати ДБН Б.2.2-12# та ДБН В.2.2-40*,**,**, ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 «Настанова з облаштування безбар'єрного простору»##, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю»###.

*Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. – Київ: Мінрегіон України, 2018. 64 с. <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

**Державні будівельні норми України. Зміна 1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-1. – Київ: Мінрегіон України, 2018. – 16 с. https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf

***Державні будівельні норми України. Зміна 2. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018-2. – Київ: Мінрегіон України, 2022. – 10 с. <https://ips.ligazakon.net/document/FN85548A>

****Практичний посібник з питань рівності людей з інвалідністю в ЗМІ: Репрезентація | Доступність | Керування Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. ЮНЕСКО. 2024. 105 с. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391556>

#ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій». BN01:2050-6065-7237-3998. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26.04.2019 р. № 104. Київ. 185 с. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3022049262482490756/2023-01-23/48e9d4c6-d7fd-470f-b04e-d791c5982967.pdf

##ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 Будинки і споруди. Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору и слуху/ Наказ від 30.12.2011 № 418. Київ: 2012. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=27998

###Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 13.06.2025).

Нижче наведені основні тези документа «Державні будівельні норми України. Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій ДБН Б.2.2-5:2011 із зміною №1, №2, №3 Актуалізований текст в останній редакції із внесеними змінами. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022, 50 с.

5.1. Рекреаційні зони*

Вимоги до таких зон із врахуванням потреб МГН:

Загальні принципи

Безбар'єрність середовища — усунення фізичних, інформаційних та комунікаційних бар'єрів.

Інклюзивний дизайн — простір повинен бути зручним і доступним для всіх, незалежно від фізичних можливостей.

Універсальний доступ — можливість самостійного або із супроводом користування всіма об'єктами інфраструктури.

Основні вимоги до інфраструктури рекреаційної зони

Під'їзди та пішохідні доріжки

Ширина доріжок: не менше 1,5 м.

Поверхня — рівна, неслизька, без порогів і бордюрів (або із пониженням бордюру до 0 см).

Пандуси з ухилом не більше 5%, з поручнями на обох боках.

Зони відпочинку кожні 50–70 м із лавками та накриттям.

Паркування

Виділені місця для паркування осіб з інвалідністю (не менше 10% загальної кількості).

Ширина паркомісця — не менше 3,5 м.

Близькість до входів у зону (до 50 м).

Доступ до природних об'єктів (озеро, ліс, оглядові майданчики)

Облаштовані дерев'яні або композитні настили, які дозволяють рух візка.

Оглядові платформи — з огороженням, сидіннями, навісами.

Безпечні та доступні підходи до водойм, спеціальні місця для риболовлі.

Туалетні кімнати

Щонайменше один доступний туалет (ширина дверей не менше 90 см, простір для розвороту — 1,5 м).

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

Поручні, умивальники на зручній висоті (не вище 85 см), кнопка виклику допомоги.

Інформація та орієнтація

Інформаційні стенди з шрифтом Брайля, кольоровим контрастом і піктограмами.

Аудіоінформація (у форматі QR-кодів або через мобільні додатки).

Тактильні смуги для орієнтації незрячих осіб і осіб з порушеннями зору.

Місця відпочинку

Лавки з підлокітниками й спинками.

Місця, доступні для людей на КК.

Тіньові навіси та питні фонтанчики на висоті до 85 см.

Бажано залучати осіб з інвалідністю до планування простору (спільне проєктування), встановити камери відеоспостереження для безпеки, провести навчання персоналу щодо взаємодії з маломобільними групами.

5.2. Облаштування екостежок та маршрутів для осіб з інвалідністю

Безбар'єрність

Доступний вхід до маршруту (ширина проходу не менше 1,5 м, без порогів/ступеньок).

Покриття доріжок має бути твердим, рівним, неслизьким (ущільнений ґрунт, дерев'яний настил, гумове покриття, гравій дрібної фракції).

Похил стежки не більше 5% (1:20); при більшому ухилі — обов'язкові пандуси, бортики, перила, місця відпочинку.

Повороти шириною не менше 1,5 м — для розвороту на кріслі колісному.

Орієнтування і навігація

Маркування маршруту — чітке, контрастне, добре видиме з висоти КК (на рівні 90–130 см).

Тактильні вказівники для осіб з порушеннями зору (тактильні карти, шрифт Брайля).

Аудіосупровід або QR-коди з доступом до аудіогідів чи відео з сурдоперекладом.

Єдина стилістика вказівників із символами інвалідності ().

Безпечні та доступні підходи до водойм, спеціальні місця для риболовлі.

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

Місця відпочинку і сервісу

Лавки з поручнями через кожні 200–300 м.

Зони розвороту для КК.

Інформаційні стенди з великим шрифтом, низько розміщені.

Туалети — адаптовані, з поручнями, зручним заїздом.

Навіси, альтанки, точки укриття — з твердим покриттям без сходинок (табл. 5.2.1.).

Безпека

Освітлення (якщо маршрут використовується у вечірній час).

Огорожі, бортики, перила — на небезпечних ділянках (схили, містки).

Позначення краю шляху, особливо в зонах з перепадами рельєфу.

Наявність кнопок виклику допомоги — опціонально (в межах вхідної зони або на довгих маршрутах).

Інклюзивна інтерпретація природи

Стенди з Брайлем і рельєфними картами.

Макети рослин, тварин, грибів, каменів — які можна торкатися.

Аудіогіди про природні об'єкти, адаптовані для осіб із порушеннями зору.

Таблиця 5.2.1. Додаткові технічні вимоги (із врахуванням ДБН та міжнародних стандартів)*

Параметр	Мінімальне значення / умова
Ширина стежки	1,5 м (рекомендовано 1,8 м)
Похил маршруту	до 5%, при >5% — перила, борти, пандуси
Висота поручнів	0,9 м (з двома рівнями — для дітей та дорослих)
Радіус розвороту КК	≥ 1,5 м
Висота інформаційного щита	90–130 см
Відстань між зонами відпочинку	200–300 м

Усі маршрути повинні бути протестовані за участі осіб з інвалідністю або фахівців з інклюзії.

На вході має бути інформація про довжину, тривалість, складність маршруту, рівень доступності.

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

Пішохідні доріжки у складі об'єктів рекреації з рекреаційним навантаженням більше ніж 100 чел./га треба обладнувати майданчиками для відпочинку, в тому числі з урахуванням потреб МГН, розміщуючи їх не рідше ніж через кожних 100 м*.

На майданчиках відпочинку встановлюють лави в кількості не менше ніж 50% сидінь від одночасної кількості відвідувачів з можливістю спертися спиною. Також встановлюють урни, пофарбовані в яскраві, контрастні кольори.

Майданчик має прилягати до пішохідної доріжки, мати довжину не менше ніж 1,2 м, відстань від зовнішнього краю сидіння лави та розташування урни до пішохідного шляху має бути не менше ніж 0,6 м.

Довжину майданчика треба розраховувати на розміщення, як мінімум, однієї лави, двох урн, а також місця для крісла колісного (вільний простір завширшки не менше ніж 0,9 м поруч із лавою).

На пішохідних доріжках не повинно бути сходів, бордюрів. Поздовжній похил пішохідних доріжок не може перевищувати 1:12. У разі необхідності влаштування сходів на пішохідних доріжках їх треба дублювати пандусами та обладнувати поручнями. Поручні повинні бути круглого розрізу діаметром не менше ніж 0,03 м і не більше ніж 0,05 м, чи прямокутного розрізу завтовшки не більше ніж 0,04 м.

Першу та останню сходинки треба пофарбувати у контрастний колір для безпечного пересування осіб з порушеннями зору.

На доріжках рекреаційних об'єктів треба передбачати різні види покриттів, пішохідні стежки з природним ґрунтовим покриттям. Природне ґрунтове покриття повинно бути утрамбованим для зручного пересування у КК. Для покриття пішохідних доріжок, тротуарів і пандусів не допускається застосування насипних або крупноструктурних матеріалів, що перешкоджають пересуванню маломобільних груп населення на КК або з милицями.

Покриття з бетонних плит повинно бути рівним, а товщина швів між плитами – не більше ніж 0,015 м.

Межі доріжки мають бути чітко позначені рельєфною, контрастною смугою для безпечного пересування нею осіб з порушеннями зору. У рекреаційних зонах передбачають встановлення обладнання для паркування велосипедів.

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

У рекреаційній зоні можуть бути розміщені скульптури, фонтани та інші архітектурні елементи. Місця розташування таких елементів не повинні заважати пересуванню МГН населення вздовж основних напрямків руху, підходи до місць розташування архітектурних елементів повинні бути позначені рельєфними, контрастними смугами, добре освітлені. Проїзд до місць розташування таких об'єктів має відповідати можливостям маневрування КК*.

*ДБН Б.2.2-5:2011 «Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій» із зміною № 1, №2, №3. Київ Міністерство розвитку громад та територій України 2022. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021997270661859166/2023-01-24/174d6214-d1fa-492d-9f70-9aee80f33f37.pdf

6. ЦИФРОВА ДОСТУПНІСТЬ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДОСТУПНІСТЬ

Цифрова доступність означає забезпечення можливості користування цифровими продуктами і послугами для всіх людей, включаючи тих, хто має інвалідність. Це включає доступ до вебсайтів, мобільних додатків, електронних документів та інших цифрових ресурсів.

Цифрова доступність покращує користувацький досвід для всіх користувачів, знижує ризики юридичних проблем, забезпечує відповідність законодавчим вимогам.

У світі та Європі розроблена низка стандартів, які регламентують цифрову доступність для усіх категорій людей. Більшість міжнародних та локальних стандартів базується на WCAG* версії 2.1, серед них і Європейський стандарт EN 301 549, який було прийнято і в Україні як ДСТУ EN 301 549:2022 «Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ» у червні 2022 року. Стандарт визначає вимоги до інформаційно-комунікаційних технологій, які мають бути доступними для людей з інвалідністю**.

Відповідно до цього стандарту, розроблена низка вимог та технічних характеристик щодо цифрової доступності гаджетів, альтернативних версій нетекстового вмісту та мультимедіа, вимог до кольору, контрасту та адаптивності, способів керування інтерфейсів, структури і семантики, форм для заповнення, зрозумілості тексту, шкідливих та складних елементів дизайну, способів тестування вебдоступності тощо.

Після прийняття національного стандарту у травні 2022 року державним підприємством «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» та оприлюднення відповідного наказу на сайті Верховної Ради України Кабінет міністрів України постановою № 757 від 21.07.2023 визначено:

*Попов Д. Короткий посібник з цифрової доступності. Київ: 2023. 73 с.
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/korotkiy_posibnik_z_cifrovoi_dostupnosti_-_ukr.pdf

**ДСТУ EN 301 549:2022 Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT). ДСТУ EN 301 549:2022 Наказ від 05.05.2022 № 68 Про прийняття національного стандарту. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=97742

А) Секретаріату Кабінету Міністрів України, міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам та організаціям, що належать до сфери їх управління, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям забезпечити дотримання вимог ДСТУ EN 301 549:2022 під час створення, модернізації, розвитку, адміністрування і забезпечення функціонування власних інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем у межах видатків, передбачених на утримання відповідних органів у державному та/або місцевому бюджетах, Національною програмою інформатизації, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством*, **, ***;

Б) модернізацію Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, офіційних веб-сайтів (веб-порталів) органів виконавчої влади та офіційних веб-ресурсів, що пов'язані із діяльністю органів виконавчої влади, власних інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем, створених до набрання чинності цією постановою, з метою приведення у відповідність із вимогами ДСТУ EN 301 549:2022;

В) дотримання вимог ДСТУ EN 301 549:2022 під час створення та розміщення документів в електронній формі на власних веб-сайтах (веб-порталах) і веб-ресурсах і т.д.

Зважаючи на той факт, що створення нових або модернізація існуючих сайтів відповідно до вимог стандарту потребує фінансових вкладень, не всі установи, в тому числі і державні, здатні швидко впровадити доступність на своїх цифрових платформах.

Варто зазначити, що шаблон сайтів установ ПЗФ розроблений в рамках реалізації проєкту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні», який співфінансується урядом Німеччини через KfW. Бенефіціаром є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. При розробці сайтів враховувалися потреби осіб з інвалідністю. Загалом при потребі створення чи модернізації цифрових продуктів в установі ПЗФ варто дотримуватися вимог ДСТУ EN 301 549:2022*. Деталі для врахування у роботі прописані в «Короткому посібнику з цифрової доступності**».

*ДСТУ EN 301 549:2022 Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT). ДСТУ EN 301 549:2022 Наказ від 05.05.2022 № 68 Про прийняття національного стандарту. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=97742

**Попов Д. Короткий посібник з цифрової доступності. Київ: 2023. 73 с. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/korotkiy_posibnik_z_cifrovoi_dostupnosti_-_ukr.pdf

***Постанова від 21.07.2023 № 757 Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=104649

При потребі оцінити Ваш сайт на предмет базової доступності, варто скористатися методикою моніторингу базової доступності державних сайтів, яку розроблено у листопаді 2021 року на замовлення Програми розвитку ООН в Україні. Ця методика призначена для швидкої перевірки великої кількості сайтів фахівцями без досвіду в питаннях доступності.

Показник базової доступності містить такі складові*,**:

1. Достатня контрастність тексту. *Важливо для осіб з порушеннями зору.*
2. Наявність альтернативного тексту для всіх зображень. *Без цього незрячі особи, які використовують скрінрідер, не зможуть дізнатися, що зображено на картинці.*
3. Наявність доступного тексту для всіх гіперпосилань. *Якщо посилання не має тексту, а лише піктограму чи зображення без альтернативного тексту, користувачі скрінрідера не зможуть дізнатися призначення такого посилання.*
4. Текстові мітки для кнопок. *Кнопки (подібно як і лінки) повинні мати текстові мітки, а не лише піктограми.*
5. Наявність текстових міток для полів форм. *Ця складова є важливою для всіх користувачів, адже інакше неможливо з'ясувати призначення поля.*
6. Автоматичне визначення мови сторінки. *Це має значення для правильного функціонування скрінрідерів і он-лайн перекладу.*
7. Відсутність помилок у коді сторінки. *Це гарантує, що допоміжні технології правильно інтерпретують вміст сторінки.*
8. Наявність системи швидкого переходу до основного вмісту сторінки. *Це критично для незрячих користувачів клавіатури.*
9. Маркування фокусу клавіатури. *Це важливо для зрячих користувачів клавіатури, які мають бачити, на чому вони сфокусовалися.*
10. Підтримка керування з допомогою клавіатури. *Це важливо для усіх користувачів.*

Для перевірки складових 1–7 використовується автоматизоване тестування вебсторінки з допомогою розширення Accessibility Insights для браузера Google Chrome.

*Кравченко О. Салата Н. 2024. Цифрова безбар'єрність як вимога сучасного соціального обслуговування. Uniwersytet Jana Długosza W Częstochowie. t. XXXIII, s. 173–184. http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/7859/12_Kravchenko_Salata_Dostepnosc_cyfrowa.pdf

**Попов Д. Короткий посібник з цифрової доступності. Київ: 2023. 73 с. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/korotkiy_posibnik_z_cifrovoi_dostupnosti_-_ukr.pdf

Доступність стосується не лише веб-сайтів та застосунків, що передбачають безособове отримання інформації із врахуванням різноманітних комунікаційних потреб та забезпечення доступу до інформації в різних форматах але й і інформаційно-комунікаційну доступність, що включає пакет рішень, які мають використовуватися співробітниками при особистісному спілкуванні з відвідувачами*,**.

Зокрема, мова йде про такі рішення, як:

- надання доступу до сурдоперекладача (в т.ч. віддалений доступ до послуги онлайн-перекладача через веб-сайти та програми);
- встановлення пристроїв або інших технічних засобів для підтримки людей з порушенням слуху (зокрема, індукційні петлі, FM-системи або пристрої на основі інших технологій, спрямовані на допомогу слуху);
- розміщення інформації про сферу діяльності на сайті у різних формах: електронній, цифровий доступний файл, запис вмісту українською жестовою мовою, інформація в тексті викладена легкодоступними та зрозумілими фразами тощо.

Для того, щоби досягнути безбар'єрності при особистісній комунікації необхідно підвищувати кваліфікацію співробітників, залучати фахівців із безбар'єрності та осіб з інвалідністю для перевірки ефективності прийнятих рішень і доступності впроваджених технологій.

*Кравченко О. Салата Н. 2024. Цифрова безбар'єрність як вимога сучасного соціального обслуговування. Uniwersytet Jana Długosza W Częstochowie. t. XXXIII, s. 173–184. http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/7859/12_Kravchenko_Salata_Dostepnosc_cyfrowa.pdf

**Попов Д. Короткий посібник з цифрової доступності. Київ: 2023. 73 с. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-06/korotkiy_posibnik_z_cifrovoi_dostupnosti_-_ukr.pdf

7. КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІ РІШЕННЯ

Розділ описує підходи до вирішення проблем осіб з різними видами інвалідності та специфіку виникнення таких рішень.

7.1. Люди з порушеннями зору

Термінологія

За оцінками ВООЗ, у світі близько 180 мільйонів людей мають порушення зору. Аудиторія із проблемами цього характеру, як і інші відвідувачі установ ПЗФ, заслуговують на комфортне проведення часу на території та об'єктах ПЗФ. Саме тому, екскурсоводам та працівникам установи варто ознайомитися із правильним трактуванням та висловами, що характеризують вади порушення зору.

Відповідно до «Довідника безбар'єрності»* для використання у роботі та інформаційній діяльності правильно вживати слова/словосполучення:

Людина з порушеннями зору, Людина з повною/ частковою втратою зору, Незрячий / незряча (допустимий варіант); Людина з порушенням сприйняття кольору.

Азбука та шрифт Брайля в установах ПЗФ

Порушення зору та використання. Шрифт Брайля надає можливість вільно комунікувати та навчатися незрячим людям. Цю азбуку у 1824 році придумав Луї Брайль. Хлопець народився 1809 року у Франції. У три роки осліп через необережне поводження із кінською зброєю. Попри сліпоту, він був дуже здібним, тому відвідував заняття у місцевій школі, а з 10 років – Паризьку національну школу для сліпих. Тут незрячим викладали за допомогою метода Гаюї – на цупкий папір наклеювалися великі та товсті букви і Луї опанував цей метод. У 1808 році, на запит Наполеона Бонапарта, була розроблена так звана «нічна абетка» – сонографія Барб'є, яка дозволяла читати повідомлення у темряві наосліп. Ця абетка була у вигляді опуклих крапок: шість крапок у висоту й дві крапки у ширину розташовано у різних варіаціях у формі прямокутника. Луї Брайль брав участь у презентації «нічної абетки» і вирішив спростити її. Над змінами Брайль працював до 1824 року, коли представив новий «шестикрапковий шрифт»: три крапки у висоту та дві у ширину. Поєднання чи комбінацію крапок назвали знаком або символом. Існує 63 комбінації шести крапок**.

*Довідник безбар'єрності» <https://bf.in.ua/>

**Як француз Брайль створив абетку для незрячих. Інтернет-джерело <https://www.jit.academy/yak-frantsuz-brajl-stvoriv-abetku-dlya-nezryachyh/>

Прикметно, що алфавіт Брайля складений із шести крапок. Якби крапок було п'ять або менше, було б неможливо скласти необхідну кількість комбінацій. Натомість більша кількість просто не вмістилася б під пальцем.

У 1878 році на всесвітньому конгресі в Римі метод Брайля визнали найкращим методом читання і писемності для незрячих.

У грудні 2019 року Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення щороку 4 січня (у день народження Валентина Гаюї) відзначати Всесвітній день азбуки Брайля Брайля (World Braille Day).

Згідно ст. 2, 21 та 24 Конвенції про права осіб з інвалідністю*, азбука Брайля є не тільки засобом спілкування, але й має велике значення для забезпечення права на доступ до інформації, освіти, здійснення права на свободу вираження поглядів, а також для їх соціальної інтеграції.

Переклад українських слів на абетку Брайля можна знайти за посиланням <https://braille.ukrzen.in.ua/>

Де використовувати шрифт Брайля в установах ПЗФ?

Дидактичні екоосвітні матеріали (карти, таблиці, роздруківки, листівки, набори карток з текстом, цифрами або малюнками, гербарні зразки, підписи на ємностях тощо). Слід пам'ятати, що стандартний офісний папір не підходить для такого завдання, слід використовувати цупкий папір пакувального або картонного типу. Для паперу слід використовувати стандарт, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України**.

За системою Брайля текст пишуть справа наліво, потім перевертають і читають зліва направо. Людина торкається знаків подушечками пальців — і таким чином сприймає інформацію.

Для нанесення точок використовують металічний грифель, схожий на шило. Папір для такого письма — щільніший за звичайний.

Стандарти шрифту Брайля на папері: висота опуклої крапки становить 0,5 мм (цього достатньо, аби розпізнати крапку на дотик), діаметр — 1,2 мм; відстань між точками — 2,5 мм, між символами: 2,3 мм за горизонталлю і 3,8 мм за вертикаллю.

Зазвичай дидактичні матеріали, продубльовані шрифтом Брайля, купляють а не виготовляють в установі ПЗФ. Однак перед придбанням, варто перевірити їх відповідність стандартам.

*Конвенція про права осіб з інвалідністю https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text Text (дата звернення: 12.06.2025).

**Наказ Міністерства охорони здоров'я України 25.08.2010 N722. Порядок маркування лікарських засобів шрифтом Брайля.

Цікаво, що різні країни мають власні варіанти брайлівських абеток з деякими відмінностями для кирилиці, для латиниці і т. д. Відрізняються також формати аркушів «брайлівських книг». Український, наприклад, передбачає, що на сторінці є 25 рядків, у кожному 30-32 знаки.

Параметри випуклої точки у шрифті Брайля чітко прописані у державних стандартах різних країн. Використовується три розміри шрифту – великий, середній і дрібний. Це дає змогу передавати букви, цифри, музичні, математичні та наукові знаки.

Екологоосвітні стенди, макети, експонати

Гарними наочностями в установах є різноманітні зовнішні стенди, на яких представлена інформація щодо біорізноманіття території ПЗФ, загальна інформація, зразки рослин, грибів, відбитків лап тварин і т.д. Інформація на цих стендах може бути продубльована шрифтом Брайля але, з технічних причин, її не варто відтворювати на папері, адже погодні фактори швидко приведуть у непридатність рельєф і зроблять шрифт нечитабельним.

Тому варто таку інформацію дублювати на іншому матеріалі, зокрема на дерев'яних дощечках або ж, як варіант, металевих наліпках.

Наш досвід підказує, що металеві наліпки варті уваги, але у приміщенні, адже на відкритому просторі, особливо у сонячні дні метал сильно нагрівається від сонця і, як наслідок, стає «нечитабельним».

Тому відображення інформації на дерев'яних дощечках значно кращий варіант. Разом з тим, для цього матеріалу не можна використовувати стандарт, описаний для паперового матеріалу через те, що крапки такого розміру на дереві швидко зношуються (ламаються від незначного натискування, бо менші від сірника) а також доволі гострі і можуть поранити чутливу поверхню подушечок пальців (ефект як від уколу зубочисткою). Тому ми підібрали інші параметри шрифту Брайля, зокрема збільшили відстань та величину крапок до 130% від параметрів, що використовуються на папері. При цьому відстань не перевищує можливості читача відчувати на дотик крапку, а розмір не приносить дискомфортних відчуттів.

Отже, параметри для роботи із деревом: Діаметр крапки – 1,56 мм, відстань між крапками – 3,24 мм, відстань між символами – 2,99 мм по горизонталі та 4,94 мм по вертикалі.

Також слід пам'ятати, що шрифт Брайля добре знають люди, які незрячі з народження. Їх вчать розрізняти шрифт у дитинстві і тому їм легко його запам'ятати. Люди, з повною чи частковою втратою зору у дорослому віці шрифтом Брайля не володіють. Однак, вони можуть навчитися розрізняти на дотик літери алфавіту за умови, що ті будуть рельєфними. Саме тому ми пропонуємо робити надписи не тільки шрифтом Брайля, але і рельєфними

стандартними українськими літерами для людей з повною втратою зору у дорослому віці. Для людей із частковою втратою зору варто ці літери зобразити на жовтому фоні (адже при втраті зору жовтий колір – останній колір, який людина втрачає здатність бачити) та залити чорною фарбою, тобто створити умови високої контрастності.

Об'ємні зображеннями рослин, тварин, грибів, місцевості і т.д.

Людам із порушення зору важливо відчутти на дотик предмет, який експонується. Тому в установах варто розробити лінійку об'ємних експонатів, які б відображали реальні розміри певних об'єктів біорізноманіття, відтворювали їх контури, були як справжні на дотик і при цьому безпечні для відвідувачів. Звісно, підписи до таких експонатів слід дублювати шрифтом Брайля, а розміщувати їх у безпосередній близькості до маршруту, або ж робити їх по розмірам такими, аби відвідувачу було зручно досягнути практично весь експонат на дотик, не докладаючи для цього надзвичайних зусиль і не травмуючись.

*Тактильна плитка**

Прогулянка людей із порушеннями зору екологічною стежкою чи науково-просвітницьким/ еколого-просвітницьким центром стане значно простішою і не потребуватиме супроводжуючих, якщо обладнати територію спеціальною тактильною плиткою.

Тактильна плитка – це тактильний показчик для людей з порушеннями зору, призначений для вказівки напрямку руху або наявності перешкод.

Зорове сприйняття у незрячих людей замінюється слуховим і тактильним сприйняттям, тому людина із порушеннями зору ретельно досліджує шлях, відшукуючи найдрібніші характерні особливості, здатні стати орієнтирами, як наприклад вибоїни, бордюри, сходи, характерні шуми або навіть запахи в певних місцях.

Наразі асортимент тактильної плитки включає такі опції:

- Тактильна плитка з граніту чи каміння:

Переваги: довговічність, міцність, антиковзні властивості.

Недоліки: висока ціна.

Де класти: Доцільність застосування виправдана там, де застосування інших матеріалів значно шкодить загальному вигляду і не гармонує з основним покриттям.

- Тактильна плитка з армованого бетону.

Недоліки: на такій плитці легко утворюється полії (вода виступає поверх льоду).

*Тактильна плитка, тактильні показчики. 2025. Інтернет ресурс https://trosti.com.ua/taktilnaya_plitka

Переваги: зберігає цілісність при досить сильних навантаженнях тривалий період часу.

Де класти: на вулицях, вкладаючись з поглибленням основи на рівень дорожнього покриття.

Забарвлення такої тактильної плитки повинне бути по всій товщині шару, що при частковому руйнуванні малюнка плитки збереже їй хоч якийсь вигляд і функції колірного індикатора.

- Спеціальна керамічна і керамогранітна тактильна плитка*.

Переваги: довговічність.

Недоліки: не дуже добре переносить низькі температури або температурні перепади, часто буває слизькою при таненні снігу або криги.

Де класти: в будівлях і спорудах, там, де їй не загрожує обледеніння або попадання води на поверхню. Висота тактильного малюнка плитки повинна бути не менше 5 мм.

- Гумова тактильна плитка*.

Переваги: відмінні протиковзкі властивості і протистояння обмерзанню;

Недоліки: підвищена товщина плитки, що дорівнює декільком сантиметрам, і це не дозволяє без шкоди зручності та безпеки пішоходів укладати її внакладку на поверхню тротуару. Не витримує підвищених механічних навантажень, частково ушкоджується, має непривабливий вигляд і втрачає всі свої функції.

Де класти: на вулицях.

- Тактильна плитка з поліхлорвінілу ПВХ*.

Переваги: завдяки тонкій основі, така плитка може бути покладена на готове підлогове покриття, завдяки чому полегшується її монтаж і заміна в разі потреби. Плитка досить стійка до навантажень, хімічного середовища. Кращий вибір по співвідношенню ціна-якість

Недоліки: при знижених температурах, втрачає якості еластичності, стає ламкою.

Де класти: у приміщеннях з невеликим і помірним потоком людей.

- Тактильна плитка з поліуретану*.

Переваги: довговічність, еластичність, протиковзкий ефект, опір обмерзанню, можливість укласти на готову поверхню без демонтажу покриття, найвищі показники зносостійкості і хімічної інертності, можливості працювати в найширшому спектрі температур без зміни властивостей. довговічність.

*Тактильна плитка, тактильні покажчики. 2025. Інтернет ресурс https://trosti.com.ua/taktilnaya_plitka

Недоліки: ціна. Де класти: приміщення та вулиці.

Існує три основних малюнки тактильної плитки - смуга, діагональна смуга, рифи або конуси*.

Пряма смуга – застосовується для позначення напрямку шляху для незрячих людей. Укладається у вигляді доріжки, початок і кінець якої повинні позначатися попереджувальними орієнтирами про зміну характеру маршруту показниками, наприклад - плиткою з конусами

Тактильна плитка з діагональною смугою* – сигнал про зміну напрямку руху. Укладається як сполучна ланка між плиткою з прямою смугою на поворотах.

При укладанні плитки необхідно враховувати, що довжина кроку пішохода, в тому числі і з порушеннями зору, зазвичай перевищує 50 см. Це означає, що для того, щоб незряча людина гарантовано відчувала зміну тактильного малюнка плитки, довжина такого малюнка не повинна бути менше 60 см. Висота тактильного малюнка повинна бути не менше 5 мм від підкладки. Плитка забарвлюється в яскраві контрастні кольори, найчастіше в жовтий. Жовтий колір використовується як найбільш контрастний із звичайними дорожніми покриттями і підлогами, цей спектр світла краще сприймається при більшості уражень органів зору.

Тактильна плитка, залежно від товщини основи, може укладатися на готову поверхню покриття або вбудовуватися в неї таким чином, щоб над поверхнею покриття височів тільки тактильний малюнок, а сама плитка була втоплена на рівень з поверхнею.

Таким чином, враховуючи вище викладену інформацію, якщо ви плануєте облаштувати бруківкою екостежку та врахувати потреби для незрячих людей в установі ПЗФ, то найкращим вибором для вулиці буде тактильна плитка з поліуретану. Для приміщень з великою прохідністю також найкращим вибором буде поліуретанова тактильна плитка, тоді як при меншому навантаженні достатньо буде ПВХ плитки, яка є дешевшою.

Разом з тим, кожна установа має право при виборі орієнтуватися на ціну, якість і свої міркування.

Маркування маршрутів та екостежок

Маркування екостежок – це позначення в натурі напрямку шляху руху екостежкою чи маркірованим маршрутом за допомогою кольорових «маркерів» або спеціальних навігаційних символів, які наносяться на природні та штучні носії (існуючі або спеціально встановлені).

*Тактильна плитка, тактильні показники.2025. Інтернет-ресурс. https://trosti.com.ua/taktilnaya_plitka

В Івано-Франківській області за стандартизацію маркування екостежок та маршрутів відповідальною структурою є Обласна комісія зі знакування туристських маршрутів (шляхів), що діє при управлінні міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської ОДА у статусі консультативно-дорадчого органу. Відповідно до їх рекомендацій для маркування маршрутів на території Івано-Франківської області використовуються дві фарби – дві смужки білої із смужкою зеленою між ними (рис. 7.1.1.).

Рис. 7.1.1. Маркування екостежки в НПП «Гуцульщина»

Саме таким чином промарковані маршрути у НПП «Гуцульщина». Вибір кольорів для маркування обумовлений, в першу чергу, їх помітністю на сірих стовбурах дерев, серед зелені лісу. Вони мають бути легко впізнаваними та наноситися на певній відстані один від одного, через певні проміжки маршруту.

Загалом, знакування маршрутів та екологічних стежок проводять відповідно до ДСТУ 7450:2013*, Інструкції зі знакування туристських шляхів (маршрутів)**. Знакування туристських шляхів (розмітка шляхів за маршрутами туристських походів, подорожей, екскурсій чи прогулянок з допомогою системи умовних позначок, які наносяться на природні або штучні об'єкти згідно з існуючими правилами маршрутів), які передбачається адаптувати під потреби осіб з інвалідністю, відбувається за правилами маркування маршрутів відповідно до інструкції.

*ДСТУ 7450:2013 Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис і правила застосування. Зі зміною № 1. ДСТУ 7450:2013. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=86390

**Інструкції зі знакування туристських шляхів (маршрутів). <http://www.karpaty.com.ua/?chapter=12&item=338>

Разом з тим, враховуючи досвід польських колег у питанні покращення доступності туристського шляху для людей із порушеннями зору*, ми рекомендуємо наносити туристські знаки (спеціальні умовні знаки, призначені для орієнтування туристів на шляхах) наносити удвічі частіше, ніж це зазначено в інструкції. Така пропозиція зумовлена тим, що проведені дослідження та опитування людей із порушеннями зору встановили, що ані збільшення розмірів знаків, ані суттєва зміна кольорів, не впливають настільки позитивно на здатність орієнтуватися на маршруті так, як збільшення частоти розташування знаків таким чином, що би наступний знак був у зоні видимості попереднього (Рис. 7.1.2.).

Рис. 7.1.2. Приклад знакування туристських маршрутів польськими колегами

Щодо жовтого кольору, то він може бути використаний як туристська марка (кольоровий елемент знаку, який підтверджує відповідність приналежності даної точки місцевості до конкретного туристського шляху), однак не може бути єдиним кольором, бо в осінній період здебільшого зливається із кольором листя.

Проінспектувати рівень доступності території для осіб незрячих та із порушеннями зору можна, одягнувши спеціальні окуляри, які не пропускають світло. Або ж довірити цю справу представникам товариства людей з порушеннями зору, які є у вашому регіоні.

Собаки – поводити

Частина відвідувачів із порушеннями зору можуть користуватися послугами собаки-поводиря. Правда, в Україні такі варіанти практично не зустрічаються, адже відсутня школа собак-поводирів (є лише окремі ініціативи та проєкти з підготовки собак-поводирів, системної державної програми або школи наразі не існує). Разом з тим собака, яка прокладає шлях незрячій людині, може і не мати спеціальної підготовки, але бути «очима» для незрячого.

*Model dostępnego parku przyrodniczego. Park dostępny. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Global Nature Fund. 109 p.

Така собака обов'язково має бути кастрованою/ стерилізованою, щоб уникнути природних ситуацій для собаки і небезпечних для людини.

Працівники ПЗФ можуть передбачити на території, наприклад при вході на екостежку, миску із водою для тварини, аби вона могла втамувати спрагу і не відволікалася на цю потребу у процесі екскурсії.

Працівники ПЗФ повинні знати, що собаки-поводирі повинні бути на повідку і бажано, аби тварина мала намордник. У випадку, якщо тварина без намордника, варто на вході мати запасний, який пропонується людині із порушенням зору одягнути на свого чотирилапого друга.

Люди з порушеннями сприйняття кольору

Що таке дальтонізм?

Дальтонізм – патологія, при якій людина не може розрізняти певні кольори. Патологія описана у 1794 році фізиком Дальтоном який, вивчаючи квітки, звернув увагу на те, що блакитний бутон у світлі свічки стає бордовим. Вчений описав свій стан та заповів власні очі науці.

Дальтонізм - це не лише чорне та біле. Існує багато видів цієї патології.

Оскільки дальтонізмом страждає невелика кількість населення, а усі форми здатні сприймати чорне забарвлення, то для людей із порушеннями сприйняття кольору не складе проблем прочитати зміст табличок та орієнтуватися на місцевості.

7.2. Люди з порушеннями слуху

Безбар'єрний простір стосується всіх верств населення та їх локацій. Розуміючи та розмовляючи про безбар'єрність не можна недооцінювати або переоцінювати будь-яку фізіологічну систему сприйняття або функціонування організму. Акустичне або звукове сприйняття інформації не менш важливе ніж інші системи в організмі, але людей з цими проблемами помічають та приділяють їх проблемі увагу лише коли з ними стикаються.

Термінологія

Відповідно до «Довідника безбар'єрності» для використання у роботі та інформаційній діяльності є правила щодо того, які слова/ словосполучення слід вживати відносно людей з порушення слуху, а саме: людина з порушеннями слуху, людина з повною / частковою втратою слуху, нечуючий / нечуюча людина.

*Довідник безбар'єрності <https://bf.in.ua/>

Вважається, що людина починає відчувати труднощі зі сприйняттям звуку, коли її поріг чутності знижується до 25 децибел (при нормі 40 децибел). Втрата слуху може статися раптово, але зазвичай ця проблема розвивається поступово

Серед основних причин, які викликають погіршення слуху: вік, спадкова втрата слуху, втрата слуху, спричинена шумом, хвороби або травми вуха, пов'язані з втратою слуху. Не важливо, що саме стало причиною порушення слуху, потреба у спілкуванні в людини залишається та ж сама.

Пристрої, що покращують звуко сприйняття людей з частковою втратою слуху.

Сучасна медицина і техніка дозволяє людям, які частково втратили слух, почути навколишнє середовище. Залежно від причини втрати/ порушення слуху є кілька варіантів, які можуть поліпшити здатність людини чути – цифрові слухові апарати; кісткові імплантати; кохлеарні імплантати.

Близько 20 % від інформації людина отримує через слух. В сучасному світі звукове поле навколо людини не завжди носить важливий інформаційний характер (звук машин на трасі, звук телефону сусіда і т.д.) тому для розв'язання проблем зі сприйняттям звукової інформації в місцях з підвищеним рівнем шуму варто обладнати приміщення індукційними петлевими системами.

*Індукційні петлі** – це технологія, що дозволяє користувачам слухових апаратів чути джерело звуку, виключаючи шум з навколишнього середовища. У випадку використання індукційних петель слухопротезовані люди мають повну свободу пересування та не потребують використання конкретних моделей засобів слухопротезування. Цей спосіб передачі звукової інформації не потребує індивідуального приєднання кожного слухового апарату до переговорної катушки та не потребує подальшого від'єднання.

Надзвичайно важливо, що застосування індукційних систем дозволяє одночасно інформувати працівників та відвідувачів, в тому числі слухопротезованих, про можливі небезпеки та шляхи евакуації по всій території або окремому приміщенні.

*Інфрачервоні системи** підходять літнім людям, і є корисними при проведенні екоуроку у приміщенні. ІЧ система ефективні на великій площі, однак відсутній ефект переливання між приміщеннями. Сигнал з одного приміщення не розповсюджується через стіни та інші архітектурні споруди в інший клас.

*Допоміжні слухові системи як елемент слухової безбар'єрності <https://ozis.in.ua/golovna-storinka/bezbaryerne-ta-inklyuzyvne-seredovyshe-dlya-lyudej-z-porushennyam-sluhu/>

*Жестова мова**

Жестова мова – це візуально-жестова мова, яка має свій словник та свої правила. Слова промовляються жестами, які людина показує за допомогою рухів рук та пальців, а мімікою передає додаткові емоції, аби надати розповіді емоційного забарвлення, якого вона може бути позбавлена через невербальність мови. У кожній країні своя жестова мова. Датою появи української жестової мови вважається 1805 рік, коли її вперше описали і нині в Україні 223 тисячі людей говорять жестовою мовою.

Відповідно до «Довідника безбар'єрності»** у нинішній саме «Жестова мова» є правильним висловом, тоді як «Мова жестів, сурдопереклад» – неправильними. Бо мову жестів, насправді, використовує кожен з нас, коли щось пояснює, говорить, сміється та використовує жести й міміку.

*Як спілкуватися з людьми, які не чують?**

Щоби привернути до себе увагу співрозмовника, доторкніться його руки чи плеча і встановіть зоровий контакт. Навіть якщо ви не знаєте жестової мови, пам'ятайте, що під руками завжди може знайтися блокнот, ручка, мобільний телефон тощо. Люди з порушенням слуху можуть вміти читати з губ. Тому важливий зоровий контакт, чітка вимова слів, розділення слів між собою. Врахуйте, що варто скоротити те, що ви хочете сказати до 3-4 слів. Це пришвидшить комунікацію. Для розуміння важливий ваш вираз обличчя, артикуляція, міміка і жести. Тому не відвертайтеся і не кричіть.

Якщо людина, із якою ви спілкуєтесь, користується послугами перекладача жестової мови, то варто звертатися особисто до людини, а не до перекладача.

Жестомовні люди можуть не знати якогось слова, що може бути пов'язано із тим, що слово не має відповідника жестовою мовою. Тому потрібно іноді підбирати синоніми. Речення на кшталт «Ти чув/ чула про подію?» є нормальним.

Якщо ви не можете донести свої думки не варто говорити «та не зважай» так само як і удавати що ви все зрозуміли якщо це не так. Перепитуйте, уточнюйте. Основні фрази жестовою мовою можна вивчити онлайн на різноманітних платформах, наприклад <https://megogo.net/ua/view/3820211-kurs-zhestovo-movi-ukra-nskoyu-movoyu.html> Офлайн навчання проводять в Українському товаристві глухих (УТОГ) в різних містах та громадських організаціях, які займаються інклюзивними проектами.

*Супрун У. 2020. Де можна вивчати жестову мову і чому це важливо? <https://suprun.doctor/kultura/de-mozhna-vivchati-zhestovu-movu-i-chomu-cze-vazhливо/?=page1490>

**Довідник безбар'єрності <https://bf.in.ua/>

Варто звернути увагу, що у жестовій мові, на відміну від шрифту Брайля, показуються не букви, а слова.

Цікаво, що жестові мови мають мовні сім'ї і по всій Європі були спроби стандартизувати мови жестів, які не мали успіху, і тому є діалекти жестової мови. В більшості країн світу жестові мови мають офіційний статус (усього 121 жестова мова в світі).

Цікаво, що у світі створена однакова знакова система джестуно (international sign language, IS, gestuno), яка скомпонована із жестів різних мов. Джестуно використовують при проведенні Дефлімпійських ігор (спортивних змаганнях людей з порушеннями слуху).

Треба також відмітити, що лівші і правші показують одні і ті ж слова жестовою мовою у дзеркальному відображенні відносно тіла*.

Установі ПЗФ варто подбати про те, аби звукова інформація на сайті а також екскурсії було продубльовано жестовою мовою, принаймні за допомогою допоміжних електронних засобів. Також важливо відмітити важливі екскурсійні місця чи об'єкти змістовними позначками типу «Обережно, не торкатися!», «Фото дозволено / заборонено», «Напряму руху екостежкою чи просвітницьким центром», «Місце, де можна отримати прилад з аудіогідом», «Укриття / Бомбосховище» тощо.

Нині з'явилися мобільні додатки типу *BeWarned*, які значно спрощують спілкування та інформування нечуючих людей. Так, такі функції додатку *BeWarned* як *Sound Monitor* визначає за допомогою нейронних мереж небезпечні звуки (крики, клаксон авто, сирену та гавкання собак). У разі небезпеки програма попереджає користувача вібрацією і миготінням спалаху на смартфоні. *Connect* допомагає спілкуватися з людьми довкола — конвертує текст у мову і навпаки. *Dance* дозволяє відчувати музичні треки через вібрацію, світлові сигнали і пульсацію візуального еквалайзера.

Встановивши перекладач із жестової мови на мобільний носій можна застосувати програму у випадку необхідності та покращити комунікацію між працівником установи ПЗФ і нечуючим відвідувачем. Також варто проводити періодичні навчання працівників жестової мови та користування мобільними застосунками для нечуючих людей або ж укладати угоди на послуги перекладача з жестової мови під час проведення екскурсій.

*Watkins F., Thompson R.L. 2017. The relationship between sign production and sign comprehension: What handedness reveals. *Cognition*. Volume 164: 144-149. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2017.03.019>

Прилади, які озвучують/ описують експозицію.

В нагоді для екскурсоводів стануть плеєри із навушниками та здатністю відображати відео, які описуватимуть інформацію, що стосується експозиції у приміщенні чи на екостежці. На плеєри можна записати інформацію українською, англійською, польською мовами. Для нечуючих людей інформацію можна продублювати жестовою мовою із виведенням зображення на екран пристрою.

Також важливо обладнати приміщення та екостежки системами оповіщення про небезпеку та інформацією щодо того, де знаходиться укриття і яким чином до нього дістатися.

7.3. Діти із розумовими порушеннями. Приклади екоуроків.

7.3.1. Деякі психологічні особливості дітей із РАС

Всі люди різні. Однак діти із особливостями, які не притаманні більшості людей, сприймаються нами як діти з інвалідністю. Разом з тим, ці діти сприймають нас, як людей, у яких психіка функціонує не так як у них, а, отже, відповідно це ми люди з «особливостями». Такі діти живуть у гармонії із собою, вони чітко знають що їм приносить радість і задоволення, не лукавлять. У них відсутня здатність лицемірити, висловлювати саркастичні погляди, брехати і т.д. Вони не поспішають, бо уже на своєму місці і знають, що їм потрібно. Разом з тим завдання батьків та вихователів – навчити дітей жити у нашому недосконалому світі, періодично «покидати» їх досконалий світ. І для цього, звісно, потрібно докласти чимало зусиль, терпіння, ввічливості та поваги.

Еколого-освітня діяльність установ ПЗФ не передбачає систематичну регламентовану роботу із конкретним класом, групою чи дитиною. Тому при проведенні занять слід враховувати короткотривалий період спілкування між працівниками ПЗФ та відвідувачами і, відповідно, планувати проведення занять виходячи із чинників тривалості такого заняття, місця проведення, специфіки самого заняття та особливостей дітей.

7.3.2. Загальні рекомендації по проведенню занять

При проведенні занять природничого спрямування для групи дітей, серед яких є діти з інвалідністю, а саме із РАС, синдромом гіперактивності, розладами уваги і психіки, синдромом Дауна, варто дотримуватись певних правил, які дозволять якісно провести заняття, з максимальною користю для кожного учасника і з мінімальним стресовим навантаженням для кожного із них:

1) Співробітникам, які працюватимуть із особами з особливостями розвитку, варто пройти відповідну підготовку для покращення результативності своєї роботи.

2) *Дитина з інвалідністю допускається до заняття тільки у присутності когось із дорослих, які її супроводжували на заняття (мама, тато, вихователь).* Особливо якщо у цьому просторі дитина ще не перебувала, а працівника екоосвіти/ рекреації, який проводитиме заняття, вона бачитиме вперше.

Для дітей із вище переліченими особливостями екозаняття мають бути проведені по принципу «не нашкодь». Присутність супроводжуючого, якого дитина знає, згладжує тривожність від нового місцеперебування, дозволяє розслабитися, відчувати себе у безпеці. Тут важливо ще на етапі бронювання екскурсії/ майстер-класу/ заходу уточнювати щодо наявності особливих освітніх потреб у відвідувачів. Це стосується не тільки великих екскурсійних груп, але і сімейного відпочинку. Іноді батьки, які замовили послугу, приводять свою дитину і залишають її на весь орієнтований час тривання заходу, вважаючи, що такий формат заняття їй підійде, адже за послугу вони заплатили. Покинута дитина, не видячи знайомих обличчя отримує стрес та реагує на нього по-своєму, в силу специфіки свого темпераменту. Тому важливо заздалегідь інформувати супроводжуючих щодо необхідності спільного із дитиною перебування на занятті.

3) *Індивідуальний простір для дитини з особливими освітніми потребами.* Мова іде про облаштування виокремленого місця, наприклад за столом, за яким проходитиме майстер-клас. Для цього слід виділити більше фізичної площі стола, де дитина займатиметься таким чином, аби інші діти були поруч із нею, але не контактували безпосередньо фізично у процесі заняття. Можна облаштувати це місце за столом додатково водонепроникним матеріалом, поставити крісло-мішок, або стілець, який крутиться але тримає при цьому рівновагу. Слід пам'ятати, що діти із розладами уваги можуть бути доволі активними, їм важко зосередитися, часто у процесі того, як вони думають та пізнають щось нове, вони активно рухають руками, ногами, тулубом, не усвідомлюючи цього. Тому наявність простору, який дозволив би комфортно рухатися і не перешкоджати іншим членам групи виконувати завдання дуже важливий.

Також слід пам'ятати, що такі рухи як, наприклад, постукування ручкою чи олівцем по столі у процесі заняття такий необхідний для дитини з особливими освітніми потребами, може викликати дискомфорт у інших дітей. Щоб уникнути цього варто мати під руками губку або інший м'який матеріал, який би дитина використала для тактильного зняття стресу, при цьому не створюючи дискомфорту іншим учасникам заняття. Не можна забороняти дітям здійснювати такі хаотичні рухи, адже мозок працює тоді, коли працюють руки. Заборона актуальна тільки у випадку, якщо ці рухи загрожуватимуть життю або здоров'ю самої дитини чи оточуючих.

4) *Вимоги до приміщення.* Якщо заняття відбувається у приміщенні, то це приміщення має бути світлим, просторим, не має здавлювати чи пригнічувати. Бажано, аби приміщення було розділене на тематичні зони, в яких чітко буде прослідковуватися одна тема (наприклад, зима, весна, літо, осінь чи комахи, ссавці, плазуни, рослини). Якщо мова іде про екскурсію, де відвідувачам пропонують оглянути тематичні експозиції у різних кімнатах, потреби розділяти приміщення на тематичні зони не має.

5) *Екоосвітні заняття, у яких використовуються прилади та обладнання багаторазового вживання* (наприклад м'ячі, лупи, тематичні іграшки) повинні бути виконані із безпечного матеріалу, який легко продезінфікувати після кожного відвідувача. Це необхідно для випадку, якщо ці предмети будуть досліджені дитиною з інвалідністю не тільки тактильно, але і за допомогою смакових рецепторів. Гігієнічний підхід до виконання завдання важливий, тому слід запланувати у бюджеті придбання засобів для дезінфікування та розрахувати навантаження і визначити працівника, який виконуватиме цю роботу.

6) *Можна запропонувати батькам, щоб вони принесли із собою на заняття улюблену іграшку/річ своєї дитини.* Це дозволяє знизити тривожність у дитини і плавно переключитися на виконання екоосвітнього завдання чи виконувати це завдання разом із своїм іграшковим другом.

7) *Варто чітко інформувати дітей з особливими потребами, який перелік завдань їм слід виконати упродовж заняття і деталізувати його* (наприклад, завдання полягає у тому, щоб намалювати квітку із п'ятьма пелюстками жовтого кольору за 10 хв). Для цього зручними будуть візуальні схеми, а також таймер/пісочний годинник для того, щоб візуалізувати час. Також, на випадок якщо дитина виконає завдання швидше, слід передбачити інший вид дозвілля, актуальний конкретно для цієї дитини, адже збільшення кількості завдань відносно запропонованих зазвичай негативно сприймається дитиною і не веде до позитивного ефекту.

8) *Усі дії, які дитина виконуватиме в рамках завдання, слід озвучувати.* Тобто «ми годуємо коника», «цей листочок шорсткий, великий і зелений» і т.д. Також важлива голосова імітація дитиною звуків, які видають тварини. Тому при завданнях, які є дотичними до використання муляжів тварин чи безпосередній контакт із тваринами, слід стимулювати звукове наслідування тваринних звуків. Також варто озвучувати емоції дитини під час заняття: «Тобі весело, правда ж? Цей ведмедик виглядає сумним» і т.д.

9) *Якщо дитина вередує, варто переключити увагу на виконання іншого типу завдань:* із розумового на фізичну активність і навпаки, швидкі види діяльності змінюємо на повільні тощо.

10) *Оптимальна тривалість заняття – діти до 7 років до 45 хв, підлітки – до години. Режим заняття – 20/10/20/10 хв, тобто через кожні 20 хв заняття робиться перерва на 10 хв. Під час цієї перерви діти зазвичай не покидають простір, в якому проводилося заняття, а при цьому можуть як зміна виду діяльності із врахуванням погодних умов просто лежати на траві, ходити босими, пускати повітряні кульки, лежати у басейні, наповненому пластмасовими кульками, збирати листя, пускати бульки у пляшки з водою за допомогою трубочок, підкидати вгору листя, включити вітряк, щоб повітря підкидало листя, переливати із стакана у стакан воду за допомогою соломинки, лускати бульбашки повітряно-бульбашкової пакувальної плівки і т.д., тобто варто дозволити дитині робити те, що їй найбільше подобається у певний момент із врахуванням можливостей установи. Основне, аби дитина відпочила за цих 10 хвилин.*

11) *Особливе застереження – це наявність під час проведення занять у безпосередній близькості дрібних предметів, які дитина може проковтнути, а також предметів із шкідливим чи небезпечним для здоров'я покриттям, які дитина може облизати. Сортивання /перебирання дрібних предметів типу гудзиків, квасолі, шліфованих камінців добре впливають на розвиток дрібної моторики, однак під час проведення занять у природоохоронних установах такі речі краще прибрати з поля зору, якщо не має змоги слідкувати за кожним рухом дитини упродовж усього заняття.*

12) *У окремих випадках доволі практичним вийде заняття, якщо у приміщенні поставити декілька дзеркал, тобто створити обстановку при якій дитина зможе бачити себе з усіх боків та сприймати себе у цій обстановці.*

13) *Важливо мотивувати дітей при виконанні завдань: «У тебе все вдасться, ти молодець, не зупиняйся» і т.д. Мотивація – важливий чинник розвитку та бажання засвоєння нової інформації. Закінчувати заняття також потрібно на підвищеній емоційній ноті, тримати в очах вогник.*

14) *Із дітьми слід говорити чітко, повільно, короткими фразами та бути небагатослівними, аби не порушити процес засвоєння матеріалу. Спілкуючись із дітьми із РАС слід бути налаштованими, що негайної відповіді на своє питання ви не отримаєте. Порахуйте до трьох, перш ніж повторити питання знову.*

15) *Зазвичай сім'ї, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, встановлюють вдома правила, яких не можна порушувати членам сім'ї. Для налагодження екоосвітнього процесу варто поцікавитися, чи є таке правило у сім'ї конкретної дитини і ним можна скористатися і на занятті, аби розставити пріоритети.*

16) *Якщо під час проведення заняття дитина не реагує на запропоновану гру або робить речі, відмінні від поставленого завдання, варто застосувати*

вказівний жест – і ведучий, і дитина повинні вказати чи доторкнутися вказівним пальцем до предмета, про який іде мова. Концентрувати увагу бажано розташовуючи необхідний предмет безпосередньо перед очима дитини.

17) *Чим менша дитина – тим реалістичніший предмет/ іграшку* слід використовувати для навчання

7.3.3. Приклади проведення екоосвітніх занять, які апробовані на практиці батьками, що виховують дітей з інвалідністю

Гра «Пізнаємо тварин».

Гра актуальна, якщо установа ПЗФ має тварин, яких можна погодувати. У НПП «Гуцульщина» це коні гуцульської породи. Для годівлі дитині вручається яблучко / сухий хліб / жмут сіна і пропонується погодувати самотійно на відстані витягнутої руки у безпечній обстановці (за огорожею, в упряжі, за умови, що хтось притримує тварину і т.д.). При тактильному контакті язика тварини, яким вона забирає їжу, із долонею дитини, відбувається стимуляція рецепторів, що сприятливо впливає на розвиток моторики. Годуючи тварину слід обов'язково коментувати процес: «Кінь їсть. Ми годуємо коня. Як кінь каже? Маленький кінь називається лоша і т.д.». Загалом контакти із тваринами є добрим способом знизити тривожність та налагодити взаємодію із оточуючим світом.

Гра «Панда». Під час заходів для дітей з особливими освітніми потребами найбільше позитивних емоцій викликають персонажі у реалістичних костюмах тварин — наприклад, панди, собаки Патрона, ведмедя тощо. Обійми з такими персонажами допомагають знизити емоційну напругу та створити позитивний настрій для подальшого сприймання нової інформації.

Гра «Летюча стрічка». Різнокольорові стрічки, що обертаються, створюють заспокійливий і захопливий візуальний ефект. До спортивного обруча прикріплюються стрічки різного кольору, а також листя чи квіти. Їх обертання перед очима дитини сприяє позитивному налаштуванню. Діти можуть самотійно здійснити оберти такого експоната.

Гра «Пірамідка». Для гри використовуються овочі або фрукти (яблука, кабачки, гарбуз, морква тощо), які нарізаються пластинами різного розміру. Дитина має зібрати з них пірамідку, розташувавши найбільші шматки вниз, або скласти фігуру у вигляді цілого овоча чи фрукта. Це розвиває логічне мислення і тактильне сприйняття. В гру можна грати, якщо в учасників немає алергії на жоден із пропонованих компонентів.

Малювання на камені, дзеркалі чи папері. Потрібні плоскі камінці, на яких діти можуть малювати крейдою, маркерами, олівцями, вуглиною або піною для гоління. Малюнки можна створювати довільно або обводити контури предметів (наприклад, листочків). Для ускладнення завдання можна запропонувати обрати

інструмент, яким можна або не можна малювати. Це вчить відрізняти властивості предметів та їх взаємозв'язки.

Гра «Вивчаємо тварин». Дітям демонструються зображення різних тварин (лелека, жаба, метелик тощо), після чого вони мають зобразити поведінку обраної тварини. Ведучий задає ритм за допомогою оплесків і дає коротку пізнавальну інформацію про кожну тварину, хвалячи дітей за спостережливість.

Гра «Листочок». Дітям демонструється структура листка, просвічуючи його ліхтариком. Вони можуть описати побачене або прослухати опис ведучого. Ведучий має звернути увагу на колір листка, стан поверхні, з якого дерева зірваний чи упав, кількість прожилків, функцію і т.д. Це сприяє розвитку спостережливості та словникового запасу.

Гра «Правильно – неправильно». Діти класифікують зображення за ознаками «правильно» чи «неправильно» (наприклад, сортування сміття проти забруднення лісу). Це розвиває екологічну свідомість і вміння порівнювати.

Гра «Намисто з листочків». До нитки прикріплюються листочки та квіти. Дитина може відрізати обраний елемент або за допомогою прищіпок прикріпити новий. Це сприяє розвитку дрібної моторики.

Гра «Збери по частинах». Із окремих частин (голова, тулуб, хвіст тощо) дитина збирає зображення тварини чи рослини, називаючи деталі. Це розвиває мислення та пізнавальну активність.

Гра «Дістань із банки». У банку насипають листя, крупу чи каштани, ховаючи в ній предмет. Дитина шукає його на дотик, що розвиває тактильну чутливість. Можна використовувати для масажу пальців матеріали різної текстури.

Гра «Розташуй по порядку». Дитина розміщує зображення предметів (наприклад, одного чи різних видів тварин або рослин) за розміром — від меншого до більшого або навпаки. Це допомагає в розвитку логіки й орієнтації у просторі.

Гра «Вкажи на предмет». Діти вказують або передають ведучому предмети (жолуді, листки, мох тощо) за його вказівкою. Це сприяє розвитку зорової уваги та слухової пам'яті.

Гра «Причини та наслідки». Дитина встановлює зв'язок між предметами: качан кукурудзи — зерно, банан — шкірка тощо. Вчить розуміти послідовність і причинність.

Гра «Знайди такий же предмет». Суть гри полягає у тому, що перед учасниками розкладаються, наприклад, фото/зображення 10 видів трав'яних рослин у період вегетації. Ведучий показує їм фото однієї із рослин, але у період цвітіння, чи у період плодоношення. Завдання учасників знайти відповідну

рослину серед наявних, орієнтуючись на вигляд її листків, кореня, забарвлення і т.д.

Гра «Ходити по предметах». Ємності наповнюються різними природними матеріалами. Діти босоніж ходять по них, відчуючи різні текстури — це стимулює нервові закінчення та розвиває сенсорне сприйняття.

Гра «Етологія тварин». Суть гри полягає у тому, що учасникам пропонуються для огляду зображення тварин, які перебувають на різних стадіях життєвого процесу – висиджування яєць, вигодовування пташенят/зайчат, відкладання ікри, сон, полювання, ігри малечі, імпринтинг, токування, відліт у теплі краї, підготовка запасів на зиму і т.д. Інші картки – це назви процесу, зображеного на рисунках. Необхідно скласти рисунок із етологією. Бажано використовувати не більше 5 різних видів компонувань.

Гра «Середовище існування». Для цієї гри дітям пропонується реагувати відповідним чином на середовище існування тварин. Наприклад, коли ведучий називає тварин, які уміють літати, дітям пропонується підняти руки догори. Коли ведучий називає тварину, яка живе на землі, слід скласти руки, а тварину, що живе у землі – присісти. Коли ведучий називає тварину, яка живе у воді, слід опустити руки вниз та імітувати хвилі. При називанні тварин слід обов'язково показувати фото цих тварин.

Гра «Що в кулаці?». Розвиває дрібну моторику: дитина по черзі розтискає пальці, промовляючи лічилку.

Гра «Що і де?». У цій грі діти вивчають прийменники, адже їм показують, наприклад, зображення крота та ґрунт, наголошуючи при цьому, що кріт живе «у» землі, риба «у» воді, бабка літає «над» водою і т.д.

Потім дитині та ведучому вручаються однакові фігурки тварин, і дитина має повторити за ведучим рухи тварини, який коментує при цьому «птаха полетіла вгору, тепер птаха полетіла вниз» і т.д. наступним кроком є дія «навпаки» - ведучий рухає предметом, а дитина має назвати у яку сторону.

Гра «З'єднай по крапках». На аркуші ставляться крапки, які дитина має з'єднати, утворюючи фігури. Розвиває моторику, уяву та координацію.

Пластилінові фігури. Діти ліплять прості фігурки тварин, рослин тощо. Це сприяє творчості та розвитку моторики.

Гра зі звуками. Дітям відтворюються звуки тварин, які вони мають співвіднести із відповідними зображеннями. Для ускладнення — звуки лунають із різних напрямків, а дитина визначає їхнє джерело.

Гра «Знайди тінь». Дитина зіставляє тварин чи рослини з їхніми тінями. Це розвиває зорове сприйняття.

Гра «Знайди фігуру». Серед зображень слід знайти вказану фігуру (рослину чи тварину). Можна ускладнити завдання, включивши зображення, якого не існує на малюнку.

Варто зазначити, що польські колеги пропонують створювати відокремлені затишні кімнати для людей із розладами аутистичного спектра, тобто для дорослих відвідувачів із психічними порушеннями. У таких кімнатах має бути мінімум меблів, жодних зображень, які б відволікали, лякали чи перешкоджали людям із психічними порушеннями налаштуватися на проходження обраного маршруту.

7.3.4. Заняття для дітей із синдромом Дауна*,**

Якщо серед відвідувачів є діти/дорослі із синдромом Дауна, то специфіка проведення занять та екскурсій для таких дітей сильно залежить від віку дитини, але здебільшого працівникам ПЗФ не потрібно готувати окремі від усієї групи заняття. Переважно на екскурсії приходять діти, які вміють себе обслуговувати, виховані і з якими проведено уже багато годин спеціального корекційного навчання. Єдиною відмінністю від дітей без особливих освітніх потреб, якщо це діти не перехідного віку, не у період статевого дозрівання, яке впливає здебільшого на цих дітей так само, як і на всіх інших, є їх бажання обійматися і посміхатися. Вони завжди усміхнені, привітні. Винятки, якщо дитина хвора чи перед заняттям перебувала у значному стресі.

Особливо підготовлені до зовнішніх викликів діти, якими посилено займаються батьки, які отримують психолога – педагогічні та корекційно-розвиткові послуги відповідно до свого віку разом із здоровими однолітками.

У дітей з синдромом Дауна є потенціал для розвитку ігрової діяльності, за умови організації спеціального корекційного навчання, з урахуванням особливостей психічного розвитку даної категорії дітей. Якщо діти самі не дуже активно долучаються до, наприклад, майстер-класу, чи не цікавляться тематикою екскурсії, то працівникам ПЗФ можна брати ініціативу у власні руки. Для початку дитина із синдромом Дауна має мати можливість добре бачити і добре чути ведучого. Це потрібно для того, аби можна було контролювати дії дитини та поправляти, у випадку необхідності. Зазвичай, таку дитину супроводжують дорослі, тому працівнику ПЗФ можна зекономити час на тому, аби встановити довірчі стосунки із дитиною, щоб вона змогла зосередитися на грі, а не на вивченні характеру і зовнішнього вигляду дорослого.

*Розвиваючі ігри та вправи для дітей з синдромом Дауна. 2025. <https://tirc.do.zt.ua/rozvyvayuchi-igry-ta-vpravy-dlya-ditej-z-syndromom-dauna/>

**Практичний психолог. 2022. <https://tv.irc.org.ua/praktichnij-psiholog-17-07-52-14-02-2022/>

Варто розуміти, що спілкування із дитиною із синдромом Дауна має бути, але наприклад, інструкція для майстер-класу повинна бути досить простою, короткою, завдання повинні бути чітко поставлені, елементи потрібно робити крок за кроком.

Варто розуміти, якщо дитина не відповідає на питання, це зовсім не означає, що вона не знає чи не почула. Просто потрібно трохи витримати паузу, щоб дитина могла зібратися з думками та вийти на контакт.

При занятті з такою дитиною варто враховувати, що подача інформації повинна бути в комплексі, адже на слух дитина може сприймати інформацію повільніше, але в навчанні допомагає зорове сприйняття, відчуття на дотик. Тому варто використовувати картинку, іграшки, предмети побуту. Не варто проводити складне обговорення, досить побудувати діалог на основі питань і відповідей.

Пам'ятайте, що у веселій обстановці дитина не просто себе краще почуває, але для цього варто передбачити рухливість, адже дітям із синдромом Дауна важко довго концентруватись на одному завданні.

Вітається допомога порадою або практична допомога в постановці рук, правильному напрямку рухів. Завдання повинно мати логічний кінець, навіть якщо буде потрібно стороння допомога.

Якщо дитина не справляється із запропонованим завданням навіть після практичної допомоги, не варто наполягати, однак можна запропонувати щонебудь простіше.

За успішно виконану дію / завдання потрібно хвалити. На помилки потрібно вказувати, але у формі, яка не сприятиме невпевненості. Потрібно говорити «ти обов'язково зможеш», навіть якщо не виходить щось зробити. Цього принципу дитина буде дотримуватись і в дорослому житті, пам'ятаючи, що докладені зусилля ніколи не будуть марними.

Відмову від певного заняття не намагайтеся сприймати, як бажання займатися чимось іншим. Але працювати потрібно, відпочинок бажано зробити просто зміною виду заняття – з розумового перемикається на фізичне і навпаки. Діти з синдромом Дауна мають займатися набагато більше за інших дітей, щоб досягти такого ж рівня розвитку, така особливість виховного процесу.

Дітям із синдромом Дауна добре підходять вправи на координацію (зав'язування шнурівок і не тільки на взутті, збір дрібних предметів, нанизування кілець на виступаючі предмети тощо), ігри з музичними інструментами – вдаряння дерев'яним молоточком по клавішам тощо.

7.4. Комунікація із дорослими із синдромом Дауна*

З дорослими людьми із синдромом Дауна варто намагатися комунікувати ввічливо і прямо. Якщо людина, наприклад, робить голосні речі, які заважають проведенню екскурсії, можна не соромлячись задати питання стосовно того, що

відбувається і чи можете ви чимось допомогти. Також варто ввічливо пояснити, що її дії створюють дискомфорт іншим відвідувачам. Слід уникати агресії, не варто підвищувати голос, це тільки ускладнить становище.

Можна спробувати встановити зоровий контакт, однак не слід наполягати на ньому. Питання, які ви задаєте іншим відвідувачам, так само можуть стосуватися і людини із синдромом Дауна. Можна навіть наголосити, що вона може відповісти, а потім прокоментувати її відповідь відповідно до змісту такої відповіді. Люди із синдромом Дауна різні, як і різні люди без цього синдрому. Частина з них здатні брати участь у дискусіях, цілком логічно ставлячи питання та відповідаючи на них.

Ефективно буде, якщо інформація, яку ви хочете донести буде чіткою, зрозумілою, розбитою на етапи; супроводжуватиметься наочними прикладами. Якщо потрібно – повторіть запитання ще раз, не змінюйте інтонацію при цьому на дратівливу. Варто знизити тривожність та розгубленість у таких людей, а це можливо, якщо пояснювати, що буде далі.

*Довідник безбар'єрності <https://bf.in.ua/ethics/liudyna-dytyna-iaka-maie-syndromom-dauna/>

8. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ В УСТАНОВАХ ПЗФ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ВЕТЕРАНІВ/ВЕТЕРАНОК ТА ОСІБ ІЗ І ПТСР

8.1. Законодавчі моменти.

11.04.2025 вийшов наказ Міністерства у справах ветеранів України № 291 «Про затвердження Методичних рекомендацій для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни»*. При організації роботи із ветеранами слід враховувати вказівки цих методичних рекомендацій, особливо підрозділ «Комунікація з ветеранами війни».

При проведенні екскурсії також потрібно враховувати, що військові ветерани можуть відвідувати вашу установу у супроводі фахівця із супроводу війни та демобілізованих осіб. Відповідний Порядок забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881 «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб»**. Відповідно, кількість учасників заходу збільшується. Треба відмітити, що установа може визначити чи брати плату із супроводжуваних осіб. Адже пільги для супроводжуваних осіб залежать від того, кого вони супроводжують. Наприклад, супроводжуючі особи, які доглядають за особами з інвалідністю I та II групи, мають право на деякі пільги, як-от позачергове обслуговування в касах транспорту, безоплатний проїзд у громадському транспорті, пільги на ліки тощо. В будь-якому випадку для отримання пільги супроводжуюча особа повинна мати підтверджуючі документи (довідку про інвалідність, медичні документи, довідку про те, що вона є супроводжуючою особою).

Серед інструментів для психологічної підтримки ветеранів війни, що розвиваються Міністерством у справах ветеранів України, можуть бути корисними*: - діагностична система MARTA; - гаряча лінія кризової підтримки Українського Ветеранського Фонду; - центри соціально-психологічної реабілітації; - гарячі лінії для отримання психологічної допомоги.

*Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни. Наказ Міністерства у справах ветеранів України № 291. <https://mva.gov.ua/media/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

**Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881. <https://ips.ligazakon.net/document/KP240881>

Міністерство у справах ветеранів України підтримує реалізацію Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», а інформаційні матеріали, що поширюються через канали комунікації програми «Ти Як?», можуть бути джерелом підготовки корпоративних програм підтримки психологічного здоров'я в організації.

8.2. Ветерани, суспільство, комунікація*,,***.****, #**

Наші Захисники, які перебувають у відпустці, демобілізовані чи у процесі реабілітації мають ті ж потреби, що і решта людей, і, звісно, мають право відвідати природоохоронну установу з метою відпочинку. Завдання працівників установи ПЗФ при цьому, забезпечити їх комфортне перебування, належним чином провести екскурсії / заняття, гідно представити парк як рекреаційний об'єкт, дружній до всіх верств населення. З цього приводу у працівників установи ПЗФ можуть виникати хвилювання щодо комунікації із ветеранами, комунікації із особами, які пережили травматичну ампутацію кінцівки чи кінцівок, та забезпечення комфортного їх перебування у парку, зокрема пересування здебільшого непристосованими для осіб з інвалідністю стежками, будівлею тощо.

Для належної комунікації працівникам установи ПЗФ варто пройти навчання щодо алгоритмів поведінки з відвідувачами, для розуміння сприйняття внутрішнього і зовнішнього світу військового. Це попередить нещирість, розгубленість чи надмірну емоційність працівника ПЗФ, що не сприяє позитивному враженню та моральному комфорту обох сторін.

*Методичні рекомендації «Комунікація з ветеранами і ветеранками» / Український ветеранський фонд 2024. — 12 с.» <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/Komunikatsiia-z-veteranamy-druk.pdf>

** Акименко Ю.Ф., Кириленко М.І., Лахтадир А.М., Одиниця В.В. 2023. Посібник для тренера «Люди з досвідом війни. Гідність. Взаємодія». Створено у межах ініціативи першої леді Олени Зеленської – Всеукраїнської програми ментального здоров'я, за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я. Проект реалізовано Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України, експертна підтримка – ГО «Безбар'єрність». <https://howareu.com/static-objects/howareu/media/PDF/training-manual.pdf>

***Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: методичний посібник / Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Київ: «Центр учбової літератури», 2023.176 с.

****Горбунова В.В., Карачевський А.Б., Климчук В.О., Нетлюх Г.С., Романчук О.І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навчальний посібник. – Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. – 96 с https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Posibnuk_A5-1-1.pdf

#Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни. Наказ Міністерства у справах ветеранів України № 291. https://mva.gov.ua/media/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

Окреслимо загальні підходи у роботі зі військовими ветеранами*,**,***,****,#. По-перше, варто відзначити, що при роботі із військовими не потрібно зосереджувати свою увагу на тому, щоби забезпечити якіснішу, порівняно з іншими відвідувачами, роботу. У кожного із них є свій військовий досвід і свій особистий досвід, загалом життєва мудрість, передбачити рівень яких працівник ПЗФ не може і, відтак, організувати екскурсію під певну персону навряд чи вийде.

Військовий і цивільний досвід поєднуються в одній людині, заповнюючи її внутрішній і зовнішній світ і, часто, військовий досвід охоплює біля 70 % внутрішнього світу ветерана. Багато речей, які важливі у цивільному житті, втрачають сенс на війні, військові не довіряють оточуючим, закриваються в собі, відчують, що покладатися можна тільки на себе, і визнають авторитет тільки тих, хто був на війні також.

Військовим важко спілкуватися із цивільними, жахи війни міцно утримуються в їх думках, повернення у цивільне життя не означає, що війна покинула внутрішній світ військового, думки про ці події міцно переслідують людину. У військового на війні три задачі: 1) виконати наказ; 2) вижити самому; 3) врятувати побратима. Психіка на війні перелаштовується на ці три задачі, а при поверненні у цивільні умови, потрібний час, аби перелаштуватися не на військовий лад. Воєнні навички, такі цінні на війні, доволі ускладнюють комунікацію цивільних із військовими. Для військових, в першу чергу, важлива щирість у спілкуванні. Підсвідомо вони ділять усіх на людей на дві групи: 1) ті, хто «там» були; 2) ті, хто «там» не були.

*Методичні рекомендації «Комунікація з ветеранами і ветеранками» / Український ветеранський фонд 2024. — 12 с.»

** Акименко Ю.Ф., Кириленко М.І., Лахтадир А.М., Одиниця В.В. 2023. Посібник для тренера «Люди з досвідом війни. Гідність. Взаємодія». Створено у межах ініціативи першої леді Олени Зеленської – Всеукраїнської програми ментального здоров'я, за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я. Проект реалізовано Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України, експертна підтримка – ГО «Безбар'єрність». <https://howareu.com/static-objects/howareu/media/PDF/training-manual.pdf>

***Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: методичний посібник / Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Київ: «Центр учбової літератури», 2023.176 с.

****Горбунова В.В., Карачевський А.Б., Климчук В.О., Нетлюх Г.С., Романчук О.І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навчальний посібник. – Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. – 96 с https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Posibnuk_A5-1-1.pdf

#Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни. Наказ Міністерства у справах ветеранів України № 291. <https://mva.gov.ua/media/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

Відповідно, довіра, повага, здатність чути і комунікувати із представниками першої групи для військового значно вища, ніж для всіх інших. Тому важливим моментом для адаптації ветеранів є їх працевлаштування, в тому числі в установи ПЗФ. Рекомендації щодо працевлаштування викладені Міністерством у справах ветеранів#.

Із досвіду, при проведенні різного роду занять/ заходів для ветеранів, для них та членів їх сімей, дуже важливо, аби людині, яка надає послугу, близькими були не тільки навички комунікації, але й розуміння сучасного стану справ на фронті та душевні переживання. Тому позитивним моментом є працевлаштування членів сім'ї військових, членів сім'ї загиблих та зниклих безвісти воїнів (звичайно за умови, що людина відповідає кваліфікаційним вимогам професії).

8.3. Деякі правила комунікації із ветеранами та людьми із військовим досвідом, у тому числі ПТСР*,,***,****,##**

Відвідувачами установи ПЗФ можуть бути військові, ветерани, люди, які набули посттравматичного стресового розладу, які пережили жахи війни. Потрібно розуміти, що реакція людей, які тісно стикнулися у своєму житті із сильними стресовими факторами, навіть на звичні побутові речі, їх звуки чи вібрації може бути не такою, як для більшості. Багато побутових чинників можуть стати спусковим гачком, тригером, який змушує людину за секунду поринути у військову обстановку чи в обстановку небезпеки в свої думках.

*Методичні рекомендації «Комунікація з ветеранами і ветеранками» / Український ветеранський фонд 2024. — 12 с.»

** Акименко Ю.Ф., Кириленко М.І., Лахтадир А.М., Одиниця В.В. 2023. Посібник для тренера «Люди з досвідом війни. Гідність. Взаємодія». Створено у межах ініціативи першої леді Олени Зеленської – Всеукраїнської програми ментального здоров'я, за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я. Проєкт реалізовано Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України, експертна підтримка – ГО «Безбар'єрність». <https://howareu.com/static-objects/howareu/media/PDF/training-manual.pdf>

***Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: методичний посібник / Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Київ: «Центр учбової літератури», 2023.176 с.

****Горбунова В.В., Карачевський А.Б., Климчук В.О., Нетлюх Г.С., Романчук О.І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп : навчальний посібник. – Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. – 96 с https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Posibnuk_A5-1-1.pdf

#Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни. Наказ Міністерства у справах ветеранів України № 291. <https://mva.gov.ua/media/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

Такими тригерами можуть стати гучні звуки, подібні до звуків вибухів, чи навіть повсякденні звуки та вібрації (впала виделка, працює вентилятор, сигнал мікрохвильової печі тощо).

У випадку, якщо під час проведення екскурсії мав місце гучний звук, який міг стати таким тригером, а це ви можете визначити за тим, що відвідувач не комунікує ні словесно, ні вербально ні із вами чи з кимось із членів групи (не реагує на прохання перейти в іншу кімнату, прохання уважно розглянути експозицію, не посміхається у відповідь на жарт і т.д.), то не потрібно старатися переключити увагу, не треба підходити та заспокоювати особу, особливо ззаду, не варто підвищувати голос, аби ця людина почула. Краще пояснити спочатку звідки ці звуки (поруч будівництво, трісла шина у машини, на території гуляє собака із ланцюгом тощо), а ще краще показати, що стало джерелом шуму. Наступним кроком варто перевести осіб у приміщення, де ці звуки менш гучні або їх загалом не чути, або ж старатися проводити заходи у ті дні, коли не очікується багато шуму.

Можливо також, особливо після контузій, що людина відчуває слабкість, головокружіння, починає боліти голова тощо. Однак військовий вишкіл робить для особи прохання про допомогу неприпустимим.

Тому на видному, легкодоступному, сухому та прохолодному місці, подалі від прямого сонячного світла та джерел тепла має стояти аптечка із базовим і визначеним набором ліків, а співробітник повинен знати її склад.

Якщо є можливість варто використовувати тварин під час проведення екскурсій, що корисно і для військових, і цивільних з ПТСР. У військових присутня недовіра до людей через ті події, які їм довелося пережити. Разом з тим довіра до тварин значно вища. Тому, наприклад катання на конях, прогладжування коней – гарний варіант емоційного розвантаження.

Однак потрібно орієнтуватися на настрій відвідувача і його бажання, адже дехто може мати боязнь деяких тварин чи алергію на шерсть, запах і т.д.

Питання, яких слід уникати при комунікації із ветераном, викладені у методичних рекомендаціях Міністерства у справах ветеранів*, тут відзначимо тільки той факт, що прямі питання «Скількох ти убив?», «Чи страшно тобі було?», «Чи привіз якусь звідти зброю?» і т.д. є не просто нетактовними, але й неприпустимими.

*Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин з ветеранами війни. Наказ Міністерства у справах ветеранів України № 291. https://mva.gov.ua/media/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

Не можна ставити ці та подібні їм питання і потрібно випередити спроби інших людей їх задати, адже такі неетичні питання можуть стати тригером, тобто спусковим гачком, який занурить ветерана у війну. Співрозмовник може переключитися із комунікації на ці спогади, які для нього стають у цьому випадку більш ніж реальними а відтак, можна очікувати реакції такої ж, як і на війні.

Також не можна вести бесіди типу «тільки військові прийдуть і наведуть тут лад». Такі фрази свідчать про певне сподівання на дії військових і вони, часто, чуючи такі завищені очікування від суспільства, відчувають величезну відповідальність за майбутнє людей, яких вони захищають. Це може навіть провокувати на агресивні дії, бо не завжди людина може висловити чітко позицію «я дбав про вас там, ви дбайте про себе тут самі, а заодно і про моє цивільне життя».

Так само негатив «ми їх туди не посилали», «вони беруть за це зарплату», «могли б і краще нас захищати» і т.д. нівелює ту величезну роботу, ту самопожертву, ту професійність, яку наші військові проявляють на полі бою. Окрім зниження бойового духу та деморалізації суспільства для конкретної особи такі висловлювання також можуть стати провокаторами агресивних дій.

Потрібно пам'ятати, що багато людей із різних верств населення, яких не торкнулася війна прямо чи опосередковано, здебільшого психологічно не готові до спілкування із ветеранами, або ж живуть у рамках свого психологічного комфорту, і не прагнуть вникнути у внутрішній стан ветерана, підтримати його чи бодай намагатися зрозуміти.

І навіть ті, хто готовий до спілкування, не завжди готові до відвертостей та деталей. Тому при нагоді варто подякувати ветеранові за службу/ роботу/ захист, сказати, що його внесок у збереження вашого життя неоціненний. Якщо ви не можете підтримувати розмову – будьте чесні і повідомте про це, адже ваша чесність і відкритість будуть значити для ветерана більше, ніж ваша спроба вислухати його інформацію але з демонструванням повної неухважності до його розповіді.

При спілкуванні із ветераном будьте відкриті та щирі – не намагайтеся звести спілкування до мінімуму, підтримуйте розмову однаковою мірою і з ветераном і з іншими учасниками розмови, уникайте нетактовних запитань і запитань про війну, не жестикулюйте понад міру при розмові, поважайте особисті кордони ветерана, не жалійте і не підходьте тихо зі спини, формулюйте свою думку, побажання або прохання чітко та конкретно, спираючись на факти, намагайтеся стримувати свої надмірні емоції, однак не звинувачуйте людину в тому, як вона реагує або виявляє емоції.

Деталі комунікації із ветеранами, які втратили кінцівки а також інші особливості бажаної поведінки викладені в рамках програми ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської*.

8.4. Види майстер-класів, які варто пропонувати ветеранам.

Враховуючи викладений вище матеріал, ті різновиди екскурсій, які уже пропонуються у вашій установі, можуть бути проведені і для ветеранів (звісно, якщо вони адаптовані для осіб з інвалідністю, якщо серед учасників заходу є особи з інвалідністю та, бажано, не чіпають тему війни). Установи ПЗФ не є реабілітаційними центрами, не укомплектовані психологами, медсестрами, реабілітологами, ерготерапевтами і не проходять централізовано навчання з надання домедичної допомоги, розпізнавання перших симптомів інсульту, інфаркту міокарда, депресії, нервового зриву і т.д.

Та і розпізнати деякі симптоми, навіть якщо пройшов відповідні курси, якщо бачиш людину вперше складно. Разом з тим, є речі, які можна і треба пропонувати особам з досвідом війни в вашій установі, розширюючи спектр послуг і майстер-класів а саме:

Спілкування із кінями, верхова їзда на конях гуцульської породи (підходить для більшості функціональних порушень);

Не підходять усім відвідувачам, але є корисними:

Арт-терапія (на склі, папері, за допомогою природних матеріалів і т.д.);

Майстер-клас із гончарства;

Живопис.

Плетіння із лози;

Виготовлення Різдвяного павука;

Та інші активності, що передбачають залучення дрібної моторики рук до виконання.

Не слід звинувачувати себе у тому, що під час екскурсії не відбулося емоційного контакту чи навпаки, контакт був занадто емоційним. Якщо ви не порушували «червоні лінії», дотримувалися етикету і не ставили некоректних запитань, то відвідування вашої установи є маленькою лептою на шляху до повернення військового у цивільне життя.

Із досвіду слід зауважити, що певним викликом для екскурсовода є втрата орієнтування в часі. Деякі експонати можуть викликати у ветеранів спогади та хвилювання, які спонукають до тривалішої бесіди, ніж передбачено тривалістю екскурсії. А у вас через 5 (10, 15 хв) уже наступна група.

*Всеукраїнська програма ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської. Як спілкуватися із ветеранами, які перенесли ампутацію кінцівок <https://howareu.com/materials/yak-spilkuvatysia-z-veteranamy>

Якщо у вас такі випадки вже були то для того, щоб уникнути ситуації, коли вам доведеться буквально просити клієнтів піти, варто уточнювати у процесі бронювання екскурсії щодо військового досвіду відвідувачів і або збільшити тривалість екскурсії, або долучати додаткових людей для наступної групи. Кожен хоче бути максимально почутим і щоби йому була надана належна увага. Розраховуйте свої можливості та коригуйте потоки відвідувачів. Також завжди має бути альтернатива – не встигаєте ви відлучитися від попередньої групи, отже наступний відвідувач/і отримають безкоштовний роздатковий матеріал, супровід на додаткову локацію тощо.

9. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПЗФ

За змінами завжди стоять люди і вони повинні бути належним чином підготовлені до реалізації заходів, пов'язаних із підвищенням доступності та безбар'єрності щодо обслуговування туристів із МГН та ОІ. Також надзвичайно важливо розвивати ставлення відкритості та недискримінації серед працівників ПЗФ у процесі навчання роботи з ОІ та МГН.

Відповідно до типових посадових інструкцій, працівники ПЗФ повинні підвищувати свою професійну кваліфікацію. Для працівників відділу еколого-освітньої роботи та рекреації, як і для працівників інших структурних підрозділів, передбачені курси «Підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у сфері екології, природних ресурсів та водного господарства, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів»*, навчальні тренінги, зустрічі та семінари тощо.

Екоосвітняни та працівники відділу рекреації зазвичай активно співпрацюють із громадськими організаціями з метою ініціації та реалізації природоохоронних ініціатив, розробки нових еколого-освітніх продуктів, беруть участь у написанні грантових проєктів та залученню позабюджетних коштів на розвиток еколого-освітнього та рекреаційного напрямку діяльності парків.

Разом з тим, серед кваліфікаційних вимог до працівників цих відділів не має пунктів стосовно того, щоб володіти жестовою мовою, читати шрифтом Брайля чи бути підкованим в області психології.

Безперечно, людина, яка здобула вищу освіту, у процесі навчання у вищих навчальних закладах, отримує фахову підготовку, часто серед іншого їй читають курси із психології, філософії, медичної підготовки і т.д. Однак, це не означає, що на практиці працівник може адекватно скористатися такими знаннями і, наприклад, зробити штучне дихання, непрямий масаж серця чи правильно розрізнити прояви алергічної реакції та перші симптоми інсульту / інфаркту міокарда тощо.

Також не завжди працівники готові контактувати із людьми з інвалідністю, як із психологічної точки зору, так із точки зору допомогти цим людям, адже іноді просто не знають, як себе поводити або чим допомогти.

*Підвищення кваліфікації та перепідготовка у сфері екології та природних ресурсів, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 18.02.2025 №335 за КПКВК 2701090 <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2025/02/Pasport-2701090.pdf>

В умовах війни кількість людей, які постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення росії, на жаль, зростає. Часто відвідувачами установ ПЗФ стають військові та військові ветерани, люди та діти з інвалідністю. Забезпечити комфортне перебування відвідувачів усіх вікових категорій – важливе завдання працівників установ ПЗФ, а для цього необхідним є навчання працівників, які надають послуги екскурсійного супроводу, рекреаційного характеру, безпосередньо контактують із відвідувачами.

Враховуючи ситуацію в країні, рекомендуємо проводити навчання працівників за такими напрямками:

1) Алгоритм дій населення під час ракетного та артилерійського обстрілів, в тому числі допомога особам з інвалідністю у цій ситуації;

Варто відмітити, що такі заняття дозволять визначити, яка одночасно кількість відвідувачів у вашому закладі є максимально допустимою, аби у випадку повітряної тривоги вони могли усі пройти в укриття за безпечний проміжок часу. Також важлива ємкість укриття для безпечного перебування в ньому відвідувачів.

На кожному поверсі на виходах / входах на сходову клітку / біля ліфта варто зробити острівки, де б зберігалися засоби для евакуації осіб, що пересуваються за допомогою КК. Ці острівки повинні бути позначені відповідними символами доступності, не бути закритими на ключ, і містити відповідне спорядження. Це необхідно для швидкої та безпечної евакуації осіб, адже завжди існує можливість того, що буде вимкнена подача електроенергії, що призведе до втрати можливості спуститися ліфтом. При цьому рух осіб на КК може ускладнити прохідність евакуаційних шляхів, а у паніці інші особи можуть намагатися якомога швидше оминати МГН та завдати шкоди і собі, і їм.

2) Алгоритм дій працівників ПЗФ під час виникнення надзвичайної ситуації, в тому числі евакуація осіб з інвалідністю;

3) Навчання домедичної* допомоги в умовах воєнного часу для цивільних осіб.

4) Психологічна підготовка до роботи з військовими ветеранами;

5) Психологічна підготовка до роботи з людьми з інвалідністю;

** Поняття «домедична допомога» – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи (ст. 3 ОЗУ; ст. 1 Закону України «Про екстрену медичну допомогу».*
https://protocol.ua/ua/pro_ekstrenu_medichnu_dopomogu_statyya_3/

- 6) Психологічна підготовка до роботи з дітьми з інвалідністю;
- 7) Правові аспекти надання екоосвітніх та рекреаційних послуг вразливим категоріям населення та відповідальність за безпеку, здоров'я і комфорт відвідувачів. Базові знання про недискримінацію прав ОІ, законодавчі акти України, міжнародні законодавчі акти, КПП в контексті перешкод і потреб, пов'язаних із провадженням рекреаційно-туристичної діяльності;
- 8) Специфіка туристичних груп з ОІ в контексті бар'єрів та перешкод, потреб таких учасників та способів задовольнити ці потреби; обізнаність щодо фізіологічних особливостей і потреб ОІ та МГН; характеристики раціональних удосконалень і нових технологічних рішень, створених для комфорту та задоволення потреб ОІ та МГН;
- 9) Основи комунікації, як прямої, так і непрямої з ОІ та МГН (із порушеннями зору, слуху, що користуються КК тощо); правила гарного тону, етикету при контакті з ОІ; набуття навичок асистентів для ОІ та МГН;
- 10) Специфіка адміністрування сайтів та мобільних додатків щодо доступності контенту за стандартом WCAG 2.1.
- 11) Навчання персоналу роботи із ОІ із порушеннями слуху;
- 12) Навчання персоналу роботи із ОІ із порушеннями зору;
- 13) Надання допомоги людям, які користуються КК, спеціальними електрокріслами всюдихідними, електроскутерами;
- 14) Елементарне обслуговування КК, електрокрісел, електроскутерів (наприклад, встановлення електричних кріплень для КК, зарядження цих пристроїв, способи усунути камінчик, який потрапив у колесо під час руху тощо);
- 15) Навчання працівників правильної експлуатації приладів та забезпечення безпеки ОІ у кризових ситуаціях, зокрема способи евакуації ОІ та їх асистентів;
- 16) Отримання необхідних навик для супроводу, наприклад осіб із порушеннями зору, на бігових дистанціях чи гірськолижних трасах по визначених маршрутах.

Варто відзначити, що інформацію по перших трьох напрямках із цього списку забезпечує Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України в рамках семінарів з питань охорони праці. Інформацію щодо психологічної підготовки до роботи з військовими ветеранами та людьми і дітьми з інвалідністю можна отримати безкоштовно, завдяки Всеукраїнській програмі ментального здоров'я «Ти як?» — ініціативі, спрямованій на розбудову якісної системи надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та розвиток культури піклування про ментальне здоров'я. Ініціатива була започаткована першою леді України Оленою Зеленською.

Інформацію щодо правових аспектів надання екоосвітніх та рекреаційних послуг вразливим категоріям населення та відповідальність за безпеку, здоров'я і комфорт відвідувачів на території ПЗФ можна отримати, попросивши профспілки включити таке питання до своїх семінарів та тренінгів. У тих установах ПЗФ, де ще не створені первинні профспілкові організації, це питання може досконало вивчити юридичний відділ та донести до своїх працівників.

Звісно, до розкриття усіх цих питань особливо з практичної точки зору можна залучати зовнішніх експертів, наприклад представників ТЦК, місцевої влади, ДСНС України, працівників екстреної медичної допомоги, реабілітологів та ерготерапевтів.

Оскільки на даний момент для працівників не є обов'язковою сертифікація знань, запропонованих в рамках цих методичних рекомендацій, то залучення до навчання фахівців ДСНС, медиків, практикуючих військових і цивільних психологів та ін., тобто людей, які щодня стикаються із викликами сучасності в силу своєї професії, буде чудовою нагодою отримати дієві рекомендації та практичні поради щодо виконання та реалізації екоосвітніх та рекреаційних заходів в установі ПЗФ.

Краще бути обізнаним та готовим, враховуючи реалії нашого часу.

До списку, при можливості, можна додати також специфічні курси такі як навчання жестової мови, оздоровчої верхової їзди, арт-терапії і т.д.

Також варто пам'ятати, що для повноцінного надання допомоги необхідно обладнати приміщення та територію необхідним обладнанням для евакуації, як варіант дефібриляторами для запуску роботи серця, медикаментами першої необхідності, про що було зазначено в інших розділах.

Варто відмітити, що безбар'єрність стосується усіх сфер діяльності. Тому Міністерству освіти і науки України слід скерувати свої зусилля в тому числі на розробку освітніх програм, курсів підвищення кваліфікації, чи перекваліфікації для працівників ПЗФ, які будуть надавати комплексні знання по роботі з ОІ та МГН. Станом на сьогодні МОНУ розробило Програму професійної підготовки осіб з інвалідністю по слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, що, згідно пункту 14 Програми передбачає «Забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, в яких здійснюється навчання осіб з інвалідністю по слуху і зору». Також розвивається напрям «Інклюзивний туризм». Однак для людей, які працюють в сфері ПЗФ такі курси наразі не розроблені і не впроваджені.

У Плані заходів на 2025-2026 роки з реалізації з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 20230 року запланований *захід 2)* розроблення спеціалізованих програм підвищення

кваліфікації для різних категорій спеціалістів, зокрема щодо доступності контенту в рамках *завдання 31* «Розроблення освітніх програм для закладів вищої освіти із створення контенту у різних форматах, доступних для осіб з різними ступенями обмеження здатності до спілкування», відповідальне за виконання МОН України*.

*План заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року No 374-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2025-%D1%80#Text>

10. ДОСВІД РОБОТИ НПП «ГУЦУЛЬЩИНА» З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ВЕТЕРАНАМИ

10.1. Центр гуцульського коня «Гуцулик»

У НПП «Гуцульщина» із моменту створення ведеться робота зі збереження та відтворення гуцульської породи коней, які є живими символами Гуцульщини. Ці коні невисокого росту, гнідої, карої та строкатої масті, спритні і відважні, невибагливі до їжі і дуже витривалі. Гуцульські коні надзвичайно лагідні, спокійні, дружні до дітей та дорослих. Їх позитивна енергетика заспокоює, дозволяє позбутися напруження та стресу, має позитивний терапевтичний ефект.

У НПП «Гуцульщина» створений структурний підрозділ Центр гуцульського коня «Гуцулик». За роки функціонування парку сформовано перелік платних послуг, пов'язаний із використанням цих тварин (табл. станом на 01.06.2025 р.).

Таблиця 10.1.1. Перелік платних послуг центру гуцульського коня НПП «Гуцульщина»

Послуга	Од.вим. з особи	Ціна без ПДВ	ПДВ	Ціна з ПДВ
Прогулянка на конях верхи	30 хв	125,00	25,00	150,00
Оздоровча верхова їзда	20 хв	180,00	36,00	216,00
Прогулянка на конях (бричка, сани) не менше 4-ох чоловік	30 хв	100,00	20,00	120,00
Фотосесія з кіньми тривалістю 15 хвилин	15 хв	75	15	90

Серед перелічених послуг одна – оздоровча верхова їзда – заслуговує особливої уваги, оскільки здебільшого актуальна для осіб з інвалідністю.

Варто звернути увагу, що, згідно з інформацією, оприлюдненою в Уніфікованому клінічному протоколі первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації «Церебрального паралічу та інших органічних уражень головного мозку у дітей, які супроводжуються руховими порушеннями» затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.04.2013 N 286, стосовно іпотерапії у науковій літературі не було знайдено доказів того, що іпотерапія сприяє покращенню рухового розвитку дітей раннього віку з руховими порушеннями. Однак під час застосування цієї методики в комплексній реабілітації спостерігається покращення фізичної активності та соціальної взаємодії. При цьому іпотерапія (за наявності спеціалізованих центрів) розглядається як елемент медичної реабілітації Третинної (високоспеціалізованої) медичної

допомоги, що може надаватися в Українському медичному центрі реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи МОЗ України*,**.

Медичний персонал (лікарі за фахом) повинен мати документ про відповідну підготовку в галузі іпотерапії, затверджений Міністерством охорони здоров'я. Усі співробітники (фахівець з конярства, тренер, який готує коней, лікар, який проводить реабілітацію, медичний психолог, помічник-волонтер), що мають безпосереднє відношення до іпотерапії повинні мати медичні книжки і проходити відповідне медичне обстеження у встановлені терміни. Загальне керівництво іпотерапією проводить особа, а саме лікар, який проводить реабілітацію.

Таким чином, в установах ПЗФ (якщо не укладені відповідні домовленості із спеціалістами) мова іде тільки про оздоровчу верхову їзду.

Оздоровча верхова їзда – це їзда верхи на конях під наглядом інструктора та батьків із виконанням певного набору вправ, які мають загальний сприятливий ефект на самопочуття, психологічний стан відвідувачів і може мати сприятливий позитивний ефект на покращення фізіологічного стану організму, сприяє поліпшенню функціонування всіх його органів, тканин і систем.

В ОВІ інструментами реабілітації є кінь, сам процес верхової їзди та фізичні вправи, які виконує відвідувач під час рухів верхи. За таких рухів до активної роботи залучаються всі групи м'язів, активується нейрогуморальна діяльність. Активна діяльність організму відбувається рефлекторно, оскільки, сидячи на коні, відвідувач інстинктивно прагне зберегти рівновагу, щоб уникнути падіння. Саме в такий спосіб залучаються до активної роботи як здорові, так і вражені м'язи.

Варто пам'ятати, що перелік показань / протипоказань є обов'язковим для ознайомлення для батьків / осіб, які самостійно прийматимуть рішення щодо того, чи допускають вони дитину до ОВІ та надають документовану згоду.

*НАКАЗ Міністерства охорони здоров'я України від 9 квітня 2013 року N 286 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при органічних ураженнях головного мозку у дітей, які супроводжуються руховими порушеннями» затвердити «Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації «Церебральний параліч та інші органічні ураження головного мозку у дітей, які супроводжуються руховими порушеннями». Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України 09.04.2013 N 286 <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ19005>

**Поканевич В.В., Чуприков А.П., Олійник В.І., Бураго Г.С., Фішбеїн ю.В., Вовченко І.В. Інформаційний лист про нововведення в сфері охорони здоров'я «Іпотерапія як нетрадиційний метод лікування комплексного та реабілітаційного лікування» № 306-2011, м. Київ. https://www.zhitomir.info/news_212176.html

Оскільки посади лікаря та медсестри в установах ПЗФ не передбачена, а діагнози дітей є лікарською таємницею (Стаття 40 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я»*) тільки батьки/опікуни дитини приймають рішення стосовно того, чи діти отримуватимуть послугу ОВІ.

Разом з тим, працівникам установ ПЗФ варто пройти навчання та мати навички надання домедичної допомоги.

Враховуючи досвід працівників парку рекомендуємо:

1) Неповнолітнім послуга із верхової їзди/ оздоровчої верхової їзди надається тільки у присутності дорослих (батьки, або особи, які їх замінюють, педагоги, супроводжуючі, які мають право підписати відповідні дозволи);

2) Обов'язковим є ознайомлення кожного відвідувача із правилами техніки безпеки – поведінки біля коней та їзди верхи, а також їх письмове підтвердження про таке ознайомлення, не рідше, ніж раз у півроку (якщо людина відвідує заняття систематично);

3) Отримання письмового дозволу на фото/ відеозйомку неповнолітнього (якщо це група дітей, які навчаються в одному класі то, зазвичай, такий дозвіл батьки неповнолітніх надають навчальному закладу і це передбачає також фото на об'єктах, які знаходяться за межами території навчального закладу, однак варто уточнювати у супроводжуючих педагогів, чи батьки всіх дітей надали такий дозвіл).

4) Варто наголошувати відвідувачам, що послуга з оздоровчої верхової їзди не є панацеєю з гарантійним лікувальним ефектом і має ряд як переваг, так і протипоказань для її отримання. Потрібно ознайомити батьків / опікунів дітей щодо цих показань та отримати від них окрему інформовану згоду на отримання послуги (на додачу до інструкції з техніки безпеки).

5) Перед початком роботи з кінями варто визначити, чи є у відвідувачів алергія на шерсть / запах тварин.

6) Окрім послуг, пов'язаних безпосередньо з використанням коней, варто розробити та пропонувати супутні рекреаційні послуги для відвідувачів, які прийшли у центр, однак не планують отримувати послуги, пов'язані безпосередньо з використанням коней.

Ст. 40 ЗУ Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. Лікарська таємниця.
https://kodeksy.com.ua/osnovi_zakonodavstva_ukrayini_pro_ohoronu_zdorovya/40.htm

В центрі гуцульського коня «Гуцулик» уже відбулися численні зустрічі з ветеранами. Спілкування з кіньми гуцульської породи є потужним стимулом для ментального відновлення, сприятливо впливає на настрій та самопочуття відвідувачів і, у комплексі з іншими заходами, є гарним доповненням до реабілітаційної програми.

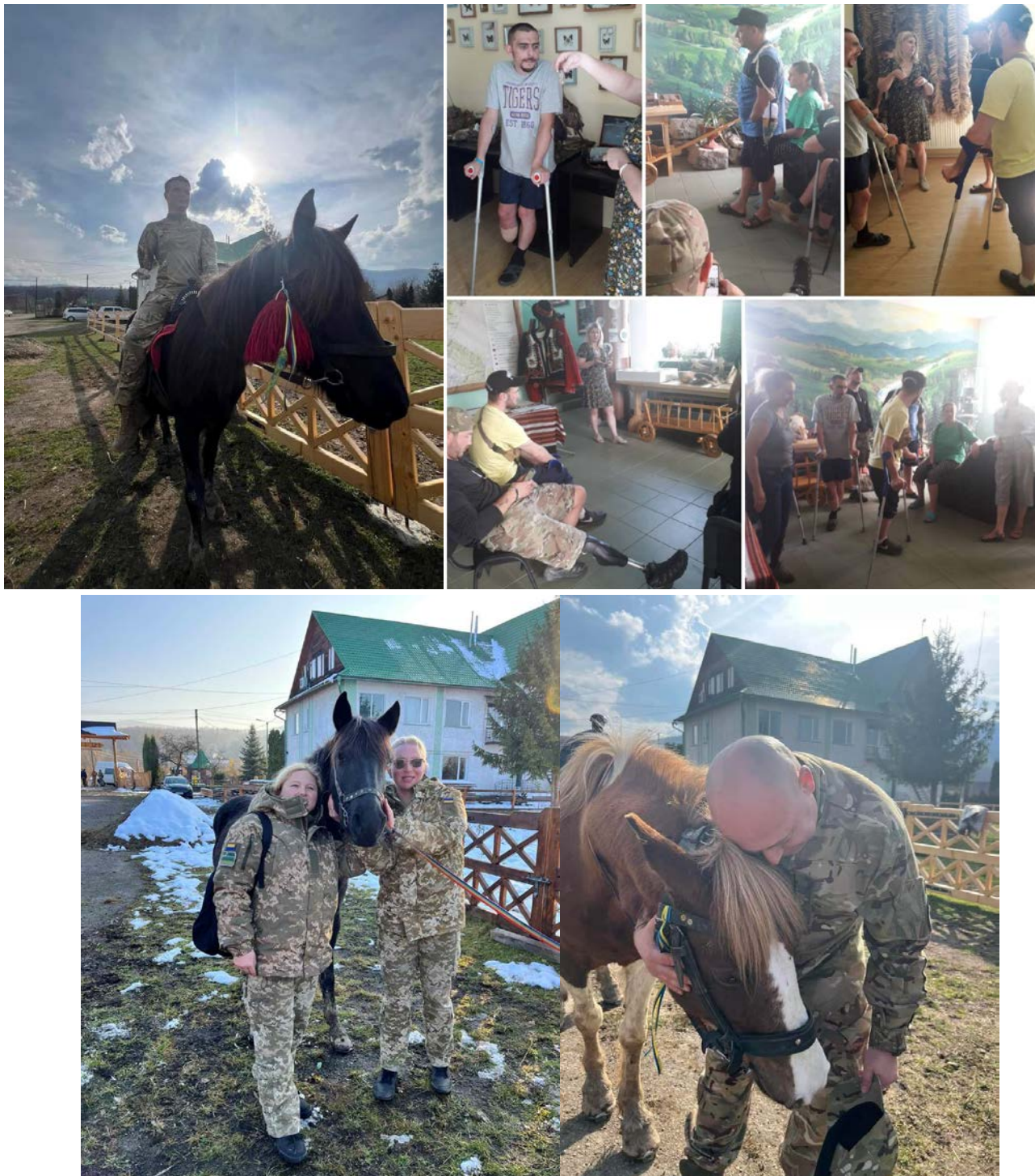

Рис. 10.1.1. Відвідувачі центру гуцульського коня «Гуцулик»

Рис. 10.1.2. Відвідувачі центру гуцульського коня «Гуцулик»

10.2. Реалізація проєктів, дотичних до питання безбар'єрності

В НПП «Гуцульщина» має місце реалізація трьох проєктів, дотичних до питання безбар'єрності:

1) «Україна – Національний природний парк «Гуцульщина»: неформальна освіта з акцентом на місцеві природні та культурні ресурси, що реалізується у співпраці із Фондом «Пуца Ромінська» в рамках програми «Ми підтримуємо Україну - осінній набір 2023» за фінансування Фонду «Освіта для демократії» та Польсько-Американської Фундації Свободи.

2) «Україна: національні парки, доступні для людей з інвалідністю» що реалізується у співпраці із Ландшафтним парком «Пуца Ромінська», Фондом «Пуца Ромінська» та співфінансується Польсько-Американським Фондом Свободи, Вармінсько-Мазурським воєводством в рамках програми RITA – «Зміни в регіоні», яку реалізує Фонд «Освіта для демократії» .

3) Центр гуцульського коня «Гуцулик» Національного природного парку «Гуцульщина» створений за підтримки Франкфурського зоологічного товариства у співпраці з Агенцією трансформацій M.CLASS за фінансування Міжнародної кліматичної ініціативи (IKI).

В рамках цих проєктів мали місце заняття для дітей з інвалідністю, облаштована вбиральня та доріжка у Маєтку святого Миколая НПП «Гуцульщина», доступна для осіб з інвалідністю.

Рис. 10.2.1. Світлини з проєктів, реалізованих у НПП «Гуцульщина» та присвячених питанням безбар'єрності

Також виготовлений пандус та об'ємні експонати, підписані шрифтом Брайля, проведена конференція щодо покращення доступності території ПЗФ для осіб з інвалідністю, мали місце робочі поїздки представників національних природних парків та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України у Республіку Польща для набуття досвіду щодо облаштування безбар'єрності польськими колегами. Ці методичні рекомендації, які, сподіваємось, будуть корисними для представників установ ПЗФ, які займаються питаннями безбар'єрності, також розроблені в рамках проєкту «Україна: національні парки доступні для людей з інвалідністю».

11. ПРИКЛАДИ БЕЗБАР'ЄРНОГО ОБЛАШТУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЦЕНТРІВ ТА ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Прагнучи облаштувати будівлі установ ПЗФ безбар'єрними для відвідувачів, важливо дотриматися вимог ДБН і, також, важливо скористатися досвідом колег, які впровадили безбар'єрний простір на своїй території.

Тут подаємо деякі успішні приклади Розточанського національного парку, Кампіносського національного парку, Мазурського ландшафтного парку та Ландшафтного парку «Пуца Ромінська» (Республіка Польща).

Рис. 11.1. Тактильні смуги та тактильна мнемосхема як різновиди тактильних елементів доступності

Рис. 11.2. Дефібрилятор для відновлення нормального серцевого ритму шляхом подачі електричного розряду до серця. Може використовуватися не тільки медичними працівниками, але й навченими людьми в екстрених ситуаціях

Рис. 11.3. Збільшувальне скло для розгляду дрібних предметів та прилад, який озвучує експозицію різними мовами

Рис. 11.4. Табличка, продубльована шрифтом Брайля для незрячих

Рис. 11.5. Турбота про собак поводитирів

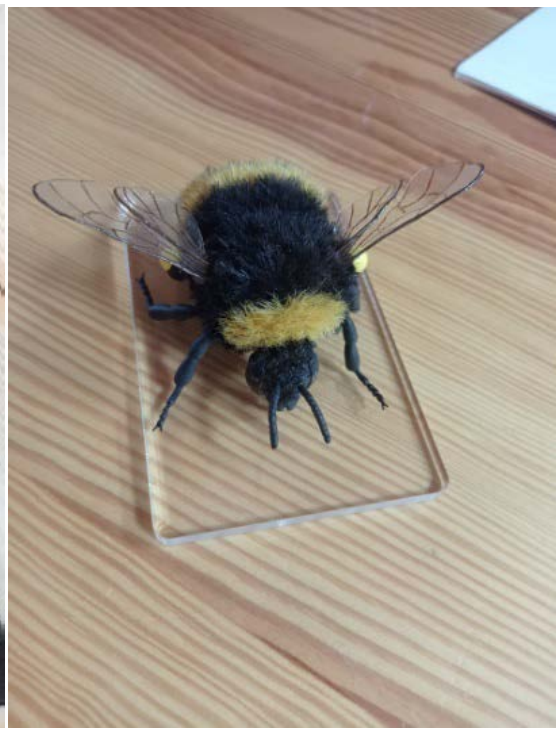

Рис. 11.6. Об'ємні експонати

Рис. 11.7. Знакування маршруту

Рис. 11.8. Комплектування установи

Рис. 11. 9. Турбота про слухопротезованих відвідувачів

Рис. 11.9. Облаштування паркувальних місць для осіб з інвалідністю

12. СПІВПРАЦЯ ІЗ ДЕРЖАВНИМИ УСТАНОВАМИ, ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ПРИВАТНИМ СЕКТОРОМ

Налагодження співпраці з організаціями, які займаються питаннями вирішення проблем осіб з інвалідністю, є одним із важливих важелів удосконалення роботи установи ПЗФ в цьому напрямі. При цьому варто відзначити, що організації державної форми власності стосовно осіб з інвалідністю надають певний пакет послуг, серед яких є і послуги, які можуть стати в нагоді при співпраці установи ПЗФ із УСЗН.

Перелік усіх послуг для осіб з інвалідністю можна знайти на сайті Міністерства соціальної політики України <https://www.msp.gov.ua/>

Корисними для відвідування установи ПЗФ за умови домовленостей із місцевим УСЗН можуть бути послуги, які передбачені Мінсоцполітики України (вибрані тільки ті послуги, які можуть мати відношення до роботи установи ПЗФ):

- переклад жестовою мовою: передбачається переклад жестовою мовою під час відвідування особами з порушеннями слуху та мовлення установ, закладів, підприємств, організацій (за згодою надавача соціальної послуги);
- персональний асистент: допомога та догляд, фізичний супровід для забезпечення самостійності та інтеграції в суспільство;
- соціальна реабілітація: організація дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, працетерапії; арт-терапії;
- фізичний супровід (для осіб з інвалідністю, зокрема з інтелектуальними, сенсорними, фізичними, моторними, психічними та поведінковими порушеннями) – надання допомоги при: купівлі товарів, робіт і послуг.

Згадаємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881 «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» затверджений «Порядок забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб»*. Отже, відвідування установи ПЗФ для військового ветерана спрощується.

В Україні діє багато ГО, які опікуються потребами та проблемами осіб з інвалідністю, серед них є і Всеукраїнські організації, і організації які працюють на визначених теренах.

*Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881. <https://ips.ligazakon.net/document/KP240881>

З якою організацією співпрацювати вирішує тільки установа ПЗФ опираючись на власний досвід та доступність ГО. Разом з тим варто відзначити, що розробляючи нові рекреаційно-туристичні послуги, облаштовуючи нові маршрути установі ПЗФ слід враховувати думку осіб з інвалідністю та їх представництв.

Волонтерство.

Волонтерство в установах ПЗФ – доволі поширене та затребуване суспільством явище. У процесі співпраці волонтери покращують свої знання, отримують досвід, який стане в нагоді під час навчання чи роботи, активно проводять час, зустрічаються з цікавими людьми із подібними інтересами.

Волонтери, в рамках своїх повноважень, знань та співпраці із установою на території ПЗФ можуть надати чудову підтримку туристам з інвалідністю.

Зазвичай волонтери можуть мати вигоди від співпраці та розраховують отримати від установи:

- знання і досвід;
- безпосередню участь в охороні природи;
- спілкування із спеціалістами своєї справи;
- страхування їх життя та здоров'я на період співпраці;
- безкоштовне проживання у відповідно обладнаних приміщеннях установ

ПЗФ;

- уніформу, яка ідентифікуватиме волонтера.

Перед початком співпраці сторонам варто укласти договір про співпрацю, в якому будуть визначені умови, обсяг, специфіка роботи, тривалість співпраці, якими послугами установи волонтер зможе скористатися безкоштовно і скільки разів а також питання страхування життя і здоров'я волонтера.

Організація, яка користується допомогою волонтерів, повинна проінформувати їх про безпечні та гігієнічні умови надання послуг, провести інструктаж із техніки безпеки та з охорони праці. Хоча волонтер не є найманим працівником, але проводити таке навчання рекомендується, щоб захистити його від небезпек, пов'язаних з виконуваною роботою. Волонтер, задля кращого виконання взятих на себе зобов'язань, повинен знати правила поведінки у надзвичайних ситуаціях, маршрути евакуації, особливості рельєфу місцевості, правила надання першої медичної допомоги, правила поведінки під час пожежі та чіткі інструкції щодо покладених на нього завдань і очікувань.

Такий інструктаж може проводитися особою, яка є відповідальною на підприємстві за питання з охорони праці.

Волонтери можуть бути корисними і при реалізації завдань, пов'язаних із впровадженням безбар'єрності, наприклад, можуть допомагати ОІ під час проходження ними велосипедних, кінних, піших маршрутів і дозволити,

наприклад, особам на КК бути мобільними завдяки фізичним зусиллям волонтера подолати перешкоди на маршруті.

Як показує досвід польських колег*, хорошими волонтерами є люди старшого віку. Багато із цих людей ведуть активний спосіб життя, хочуть відчувати себе корисними і готові до співпраці. При цьому вони вже мають великий досвід за плечима і готові ділитися своїми знаннями. Враховуючи ситуацію в Україні, можемо констатувати, що і справді люди старшого віку – це величезний ресурс для волонтерства, адже в період війни вони складають основну частину тих осіб, хто плете маскувальні сітки, капці, шкарпетки, виготовляє окопні свічки, сухі сніданки тощо.

Варто також розуміти, що волонтерами можуть бути ОІ. Наявність інвалідності не є перешкодою для волонтерства, більше того, ніхто не може зрозуміти стан людини краще та питання, які її хвилюють, як людина з такою ж проблемою.

Варто подбати про спецодяг чи інші візуальні елементи для волонтерів, аби вони відчували себе частиною родини установи ПЗФ, були помітними для відвідувачів і відчували себе корисними та потрібними.

Якщо буде така затребуваність – навколо установи ПЗФ можна групувати людей, які відчують спільну та однакову потребу в отриманні від установи певних послуг, але при цьому у всієї групи є потреби індивідуального підходу. Наприклад, у Косівському районі проживає 2237 дорослих осіб з інвалідністю та 732 дитини. Завдяки системі інклюзивного навчання більшість дітей з інвалідністю мають змогу відвідувати заклади освіти і здобувати знання разом із однокласниками. Однак, при спробі формування дозвілля, батькам не завжди вдається долучити дітей з інвалідністю до групи інших дітей. Крім того, на плечі батьків лягає відповідальність виховання дітей і дуже часто вони стикаються із питанням нерозуміння, із браком досвіду, неприйняття суспільством проблеми тощо.

Тому батькам/опікунам варто створювати групи підтримки, обмінюватися інформацією щодо стану здоров'я своїх дітей, способів проведення дозвілля та побуту, а також домовитися щодо почергового догляду за декількома дітьми, тоді у батьків з'являється більше вільного простору та часу на себе, відбудеться набуття нового досвіду.

###Model dostępnego parku przyrodniczego. Park dostępny. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Global Nature Fund. 109 p.

*Співпраця із приватним сектором. Допоміжні технології**

Допоміжні технології – це широка група технологічних новинок, які дозволяють ОІ вести самостійне, без чиеїсь допомоги, життя. Передові технології охоплюють цілий спектр продуктів, які відрізняються технічним прогресом і складністю. Існує багато класів допоміжних технологій, які можуть використовувати ОІ, літні люди, особи, які мають деменцію, тобто такі технології орієнтовані на функціональні потреби людей*.

Наявні на даний момент рішення характеризуються високим технічним прогресом і тенденцією охоплювати різні аспекти побуту.

Значення допоміжних технологій у житті людей старшого віку величезне, адже процес старіння сучасного суспільства є джерелом багатьох і значних проблем для соціальних систем та викликом для системи охорони здоров'я. Тому в багатьох країнах старіюче населення отримує продукти, що належать до сфери допоміжних технологій.

Термін «допоміжні технології» походить від перших нормативних актів, прийнятих у США в 1960-х роках стосовно людей старшого віку і його використовують як загальний термін для всіх засобів і систем, що використовуються для підтримки або підвищення функціональних здібностей людей з різними інвалідністю та функціональних обмежень.

Кожна ОІ може має свої потреби: багато хто не може прочитати те, що відображається на моніторах, тому для людей із порушеннями зору створене програмне забезпечення для збільшення всіх відображених елементів і підвищення їх контрастності. Незрячі люди за кордоном використовують безкоштовні програми наприклад NVDA, які зчитують відображений вміст на екрані монітора чи смартфона за допомогою синтезатора мови. Навіть є технічна можливість до комп'ютерів незрячих людей підключати брайлівський монітори, які зчитують контент шрифтом Брайля та передають інформацію людині завдяки системі рухомих виступів, яку можна читати шрифтом Брайля разом із відповідною клавіатурою. Допоміжні пристрої дозволяють незрячим людям ефективно користуватися комп'ютером. Для них та людей, які мають проблеми з читанням, створено спеціальний спосіб збереження електронних книг DAISY. Однак слід пам'ятати, що шрифтом Брайля користуються переважно люди які не бачать від народження чи з раннього дитинства. За оцінками експертів лише 10% незрячих людей використовують шрифт Брайля.

###Model dostępnego parku przyrodniczego. Park dostępny. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Global Nature Fund. 109 p.

Сучасний ринок пропонує різні програми, які зчитують файли форматів PNG, JPEG, GIF, BMP, TIFF, WEBP, RAW, ICO, PDF.

Для потреб незрячих і людей з порушеннями зору також створені спеціальні пристрої які називаються зчитуючими. Це оцифровані книги, музичні плеєри із безліччю додаткових функцій. Пристрої дозволяють читати текстові документи за допомогою синтезатора мови.

Отже, допоміжні технології - це широкий клас технічних рішень, які забезпечують технічну незалежність ОІ.

Наразі укомплектувати установи ПЗФ такими технологіями є можливим завдяки співпраці із приватним сектором держави.

13. АУДИТ*

Загальні положення

Розроблені методичні рекомендації передбачають впровадження їх у соціально-побутову сферу установи ПЗФ заради дотримання вимог чинного законодавства та створення комфортних умов перебування на території ПЗФ осіб з інвалідністю та маломобільних осіб.

Приведення у відповідність території та інфраструктури ПЗФ до потреб осіб з інвалідністю вимагає створення комісії з осіб, відповідальних за впровадження методичних рекомендацій та осіб, відповідальних за перевірку на відповідність впроваджених рішень технічним та іншим вимогам МР.

Такі комісії повинні створюватися із залученням до них уже працюючих працівників установи, можна, за згодою сторін, залучати представників громадських організацій, які опікуються потребами осіб з інвалідністю, а також осіб з інвалідністю.

Ми пропонуємо створити комісії із залученням заступника директора з господарських питань, головного бухгалтера, начальника відділу економіки, начальників відділу рекреації, відділів еколого-освітньої роботи, інших відділів, що надають рекреаційно-туристичні та господарські послуги, відповідальні за облаштування інфраструктури, інженера з техніки безпеки тощо.

Для роботи комісій варто створити документ, що буде регламентувати їх роботу. У документі слід прописати коло обов'язків членів команди, критерії та частоту моніторингу, вжиття профілактичних і коригувальних заходів, їх графік.

Важливо посилити команду людьми, які активно взаємодіють із громадами та мають досвід у написанні та реалізації проєктів із залучення коштів.

Також варто долучити до команди юриста, аби бути впевненими в тому, що у процесі облагородження території та інфраструктури були враховані усі законодавчі ініціативи та нормативні акти а також аби була змога перевірити, чи, наприклад, підрядники дотрималися свої зобов'язань при облаштуванні інфраструктури для осіб з інвалідністю.

Звісно що варто консультуватися із представниками Міндовкілля щодо першочерговості впровадження рекомендованих змін, а також з приводу пошуку фінансових інструментів для реалізації задумів.

*Model dostępnego parku przyrodniczego. Park dostępny. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Global Nature Fund. 109 p.

Алгоритм перевірки

Враховуючи той факт, що відвідування території починається з доступного інформування про цю територію, перевірку радимо починати із цифрової доступності. Наступним кроком є перевірка доступності стаціонарної інфраструктури парку, зокрема, в першу чергу автостоянки, під'їзду/ підходу до будівель, самі будівлі, вбиральні. Після цього іде перевірка доступності рекреаційних стежок та маршрутів, знань і умінь персоналу.

Разом з тим облаштування доступності радимо починати, в першу чергу із стаціонарних інфраструктурних об'єктів.

Варто пам'ятати, що у вашій установі не обов'язково усі туристичні маршрути чи екостежки мають бути доступними для осіб з інвалідністю. Перш ніж облаштовувати один із них, організуйте спільну інспекцію маршрутів комісією, керівництвом парку та представниками громадськості, проаналізуйте, який із маршрутів на даний момент має найбільш доступний рельєф, є максимально привабливим з точки зору ландшафту, щоб відвідувачі могли якомога краще пізнати природні цінності парку. Ваш аудит допоможе обрати найкращий для облаштування маршрут, а МР допоможуть продумати елементи цього маршруту.

Комісія з оцінки доступності території у своєму складі повинна мати відповідних фахівців та відповідні вимірювальні прилади (мірна стрічка, інструменти для вимірювання нахилу – кутомір, рівень будівельний) та інструменти для фото та відеофіксації та ін.

Після завершення аудиту доступності комісія готує документ (Табл. 13.1.), в якому прописує всі деталі своєї інспекції, розраховує об'єм робіт і їх вартість. Варто відзначити, що не всі перешкоди і труднощі вимагають додаткових фінансових витрат. Іноді достатньо перенести деякі громіздкі предмети, які заважають прохід, щоб зробити територію доступною.

Таблиця 13.1. Складові системи аудиту

Категорія	Недоліки	Способи усунення недоліків	Відповідальні особи	Очікувані часові рамки (від і до)	Очікувана вартість усунення недоліків, тис.грн	Документи, що підтверджуватимуть роботу в напрямі усунення недоліків
Цифрова доступність						
Доступність території						
Доступність тимчасових споруд						
Доступність інфраструктури стаціонарних об'єктів						
Навчання працівників						
Співпраця						
Гендерна рівність						

Відзначимо, результати аудиту стануть зручним інструментом при пошуку позабюджетних коштів, адже стануть вагомою інформаційною базою для визначення першочерговості запитів, наявних ресурсів та формування бюджету запиту.

Отже, забезпечення доступності природоохоронних установ для людей з інвалідністю є важливою складовою сучасної природоохоронної та соціальної політики. Використання запропонованих методичних рекомендацій сприятиме створенню інклюзивного середовища, де кожна людина матиме можливість долучатися до пізнання та охорони природи. Реалізація цих підходів підвищить ефективність діяльності установ ПЗФ, сприятиме формуванню позитивного іміджу та розвитку партнерств, а головне – забезпечить рівні права та можливості для всіх відвідувачів, незалежно від стану їхнього здоров'я.

ВИСНОВКИ

Запровадження принципів доступності та інклюзивності в діяльність установ природно-заповідного фонду є невід'ємною складовою сучасного бачення розвитку природоохоронної сфери. Забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю, МГН, військових та осіб із посттравматичним стресовим розладом не лише відповідає чинним міжнародним та національним нормативно-правовим актам, але й сприяє гармонізації взаємин між суспільством та природою.

Реалізація наведених у цих методичних рекомендаціях підходів сприятиме практичному впровадженню універсального дизайну, адаптації інфраструктури та еколого-освітніх програм, що дозволить відвідувачам із різними потребами брати повноцінну участь у природоохоронних та просвітницьких заходах. Надзвичайно важливо враховувати потреби всіх категорій населення, адже природні території можуть стати простором відновлення фізичного та психологічного здоров'я, а також місцем соціальної інтеграції. Це формуватиме позитивний імідж установ ПЗФ як інклюзивних, соціально відповідальних і відкритих до партнерства інституцій.

У довгостроковій перспективі інклюзивний підхід, орієнтований на людей з інвалідністю, військових ветеранів, осіб із ПТСР та інші вразливі категорії населення, підсилюватиме цінність природоохоронних територій у свідомості громадян, розширюватиме аудиторію відвідувачів і партнерів та створюватиме передумови для сталого розвитку. Забезпечення доступності для всіх – це не лише вимога часу, а й вияв поваги до гідності кожної людини, що є ключовим чинником ефективної та сучасної охорони природи.